

Подано наукову школу професора М. С. Тимошика (теорія і практика видавничої справи та редагування; історія рукописного і друкованого слова в Україні та світі).

Для наукових співробітників, викладачів, аспірантів, студентів.

It is presented the scientific school of Prof. Mykola Tymoshyk (the theory and practice of publishing and editing; the history of manuscripts and typography in Ukraine and in the world).

For scientists, professors, postgraduates, students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	В. В. Різун, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Н. М. Вернигора (відп. секр.); О. Я. Гоян, д-р філол. наук, проф.; В. Ф. Іванов, д-р філол. наук, проф. (заст. відп. ред.); Н. П. Шумарова, д-р філол. наук, проф.; Т. О. Приступенко, канд. іст. наук, проф.; К. С. Серажим, д-р філол. наук, проф.; Н. М. Сидоренко, д-р філол. наук, проф.; М. П. Слов`янова (ред.), С. М. Вернигора (ред.).
Адреса редколегії	04119, Київ-119, вул. Мельникова, 36/1, Інститут журналістики, кімн. 103-А; (38044) 481 45 48, факс 483 09 81
Затверджено	Вченою радою Інституту журналістики 22.02.10 (протокол № 8)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/7 від 9.06.99
Зареєстровано	Міністерством інформації України. Свідоцтво про державну реєстрацію КІ № 251 від 31.10.97
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 Тел.: (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

ЗМІСТ

ВИПУСК 17

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ТИМОШИКА

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЖУРНАЛІСТИКИ

Тимошик М. Практика студентів-журналістів як головний чинник набуття професійних навичок: сторінка мемуарів з історії факультету журналістики	4
Дзвінчук О. Питання політичної культури на шпальтах канадського часопису "Український голос"	8
Скрипкіна О. Сучасні українські часописи родинної тематики: спрямування і проблематика	11

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Тимошик-Сударикова А. Тема історичного минулого та голодомору українського народу на сторінках паризького журналу "Тризуб"	13
Плехова І. Автура книгознавчого часопису "Українська книга" (1937–1943)	18
Спанатій О. Розвиток газетної справи в Миколаєві XIX – початку XX століття	21

ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

Гринівський Т. Рецензія як основний жанр на сторінках часопису "Книгарь"	24
Бабич О. Келійні книжкові зібрання насельників Києво-Печерського монастиря домонгольської доби	28
Ситник О. Проблеми книговидання і книгорозповсюдження в період українізації	31
Подольяк Н. До витоків видавничої справи на Сумщині	35

ВИДАВНИЧА СПРАВА

Онкович А. Комп'ютерне програмне забезпечення як основний інструмент технічного оформлення видання	38
Хоню В. Фахова термінологія у царині видавничої справи та редагування: випадкові збіги чи системна криза?	40

РЕДАГУВАННЯ

Женченко М. Методика редакційного опрацювання нормативно-правових актів Верховної Ради України (на матеріалах "Парламентського видавництва")	43
Побідаш І. Професія редактора: термінологічний, творчий та функціональний аспекти	46
Вернигора Н. Особливості літературного редагування творів для дітей	50

ЕЛЕКТРОННІ ВИДАННЯ

Салига П. Можливості сучасного мережевого електронного видавництва в епоху WEB 2.0	54
--	----

CONTENTS

ISSUE 17

THE SCIENTIFIC SCHOOL OF PROFESSOR MYKOLA TYMOSHYK

THE THEORY AND PRACTICE OF JOURNALISM

Tymoshyk M. The practice of students of the journalist department as a main method of finding the professional skills: the page of memoirs from the history of journalism	4
Dzvinchuk O. The issue of political culture in the Canadian newspaper „Ukrainskyy Golos”	8
Skrypkina O. The modern Ukrainian newspapers of the family subjects: tendency and problems	11

THE HISTORY OF JOURNALISM

Tymoshyk-Sudarykova A. The issue of historic past and Famine-Genocide of Ukrainian people in the Parisian magazine “Tryzub”	13
Plekhova I. The authors of the magazine “Ukrainian book” (1937-1943)	18
Spanatiy O. The development of newspapers in Mykolaiv of the second half of the XIX – beginning of the XX centuries	21

THE HISTORY OF PUBLISHING

Grynivskyy T. Review as the main genre of the magazine “Knigar”	24
Babych O. The cell book collection of Kyiv-Pecherskyy Monastery’s inhabitants of pre-Monhol period	28
Sytnyk O. The problem of edition and distribution of books in the period of Ukrainization	31
Podolyaka N. The development of publishing in Sumy region	35

THE PUBLISHING

Onkovych A. Computer Software Support as the main instrument of technical design of edition	38
Khonyu V. Professional terminology of publishing and editing: casual coincidences or system crisis?	40

THE EDITING

Zhenchenko M. Methods of editing of Verkhovna Rada’s normative legal acts (on the base of “Parlamentske vydavnytstvo”)	43
Pobidash I. The profession of an editor: terminological, creative and functional aspects	46
Vernygora N. The peculiarities of editing of the works for children	50

THE ELECTRONIC EDITIONS

Salyga P. Abilities of modern Internet electronic publishing at the epoch of WEB 2.0	54
--	----

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ТИМОШИКА

М. С. Тимошик прийшов у науку не відразу із закінченням університету, а після багатьох років праці на різноманітних журналістських і редакторських посадах. Саме ця обставина сформувала дослідницькі пріоритети ученого, а пізніше і сприяла виокремленню власної наукової школи.

Школа ця нині активно розвивається за двома головними напрямками: теорія і практика видавничої справи та редагування; історія рукописного і друкованого слова в Україні та світі.

Добрим підґрунтям для виокремлення першого наукового напрямку з так званого видавничо-редагувального блоку стало створення Миколою Тимошиком своєрідного корпусу навчальних видань: "Видавнича справа та редагування", "Видавничий бізнес", "Книга для автора, редактора, видавця".

Ретельно структуровані у конкретиці багатогранних функціональних обов'язків сучасного редактора-видавця діяльності за проблематикою, науково вивірені та збагачені численними прикладами та варіантами редагування, такі навчальні видання, що побачили в світ значними накладками, за твердженням рецензентів, багато в чому виявилися новаторськими. Надто ж на українських теренах, де цей напрямок наукових досліджень тривалий час перебував у тіні московської школи.

Ще однією особливістю навчальних видань, як і численних наукових публікацій з теорії та практики видавничої справи і редагування професора Тимошика є те, що такі тексти базуються не лише на ретельному опрацюванні теоретичних викладок попередників, а, значною мірою, на власному редакторському і видавничому досвіді досвіді. Особливо багатим і повчальним цей досвід виявився в роки роботи автора на посадах провідного редактора в Головному видавничому управлінні Держкомвидаву України та головного редактора видавництва "Либідь" при Київському університеті.

У згаданих вище підручниках і навчальних посібниках зримо проглядається ще один струмінь практичності й користності в набутті професійних навичок для майбутніх редакторів та видавців. Живиться він цікавими, багато в чому повчальними для початківців прикладами з активної діяльності створеного і керованого професором Миколою Тимошиком власного видавництва "Наша культура і наука". До речі, це видавництво за ініціативою свого засновника стало своєрід-

ним спадкоємцем видавництва Івана Огієнка "Наша культура", що результативно діяло протягом 30-70-х років минулого століття в тих країнах Західної Європи і Америки, куди закидала доля цього подвижника на ниві українознавства.

Однією з перших послідовниць редакторської і видавничої школи Миколи Тимошика стала його аспірантка Ірина Копистинська, яка 2004 року успішно захистила в Інституті журналістики дисертацію "Сучасні тенденції розвитку видавничої справи в Україні". Нині вона викладає в Чернівецькому університеті розроблений її науковим керівником курс "Основи видавничої справи та редагування".

З повним правом до цієї школи зараховують себе молоді кандидати наук, які захистили свої дисертації за відповідною проблематикою: М. І. Женченко ("Видання правничої літератури в Україні: історичний, типолого-тематичний та редакційно-видавничий аспекти"), І. Д. Побідаш ("Редакторська та журналістська діяльність Леоніда Глібова"), М. Г. Василенко ("Редакторська та видавнича діяльність Івана Франка"), О. О. Рясна ("Редакторська та видавнича діяльність Михайла Максимовича"), Л. М. Городенко ("Засоби масової інформації у контексті громадської думки: формування, функціонування, жанрові прийоми").

Другий напрям наукової школи професора Тимошика пов'язаний з історією української видавничої справи в цілому та українського друкарства зокрема і започатковувався ще на зорі української незалежності. Викладач факультету журналістики 70-х років професор Василь Яременко запропонував своєму колишньому студентові виступити упорядником і автором передмови до забороненої тоталітарною владою книги Івана Огієнка "Історія українського друкарства".

Підготовка до видання цієї книги у видавництві "Либідь" при Київському університеті, ґрунтовне опрацювання в колишніх спецфондах, які поступово ставали доступними для вітчизняних дослідників, колосального масиву невідомої досі інформації, вивели молодого вченого на ту "непрестижну" і "неперспективну" за радянських часів тему, яка, за влучним висловом професора Івана Огієнка, стояла тривалий час невиораним облогом. Йдеться про витоки і етапи поширення українського рукописного і друкованого слова, видавничої і журналістської справи в цілому як найважливіших чинників ствердження культури народу, що вимушено перебував тривалий час в умовах бездержавності.

Через затверджену в Москві на початку 30-х років минулого століття ідеологічну теорію "спільної коліски" трьох слов'янських народів, за якою початки виникнення української культури, літератури, мови, а отже й друкованого слова, дозволялося "шукати" лише з XIV століття, а також після остаточного розгрому тоді ж української наукової школи В. Маслова, В. Ігнатієнка, А. Козаченка на цьому напрямку досліджень нагромадився значний масив рясної половини, всіляких вигадок, перекручень, огульних звинувачень, замішаних на ідеологічній заангажованості, політичних спекуляціях та антинаукових теоріях.

Таким чином, вихід на початку 90-х років книги І. Огієнка "Історія українського друкарства" з передмовою науковими коментарями і упорядкуванням Миколи Тимошика і з грифом навчального посібника, наданого тодішнім міністерством освіти, стало своєрідним проривом на цьому напрямку досліджень. Першими за цим виданням переходять на викладання дисциплін з видавничої справи в Українській академії друкарства. Згодом – на поліграфічному факультеті Київської політехніки, в університетах культури.

З обґрунтуванням нової, науково вивіреної концепції витоків і етапів розвитку українського друкованого слова в контексті поширення друкарства у слов'янських народів, а також з результатами дослідів на інших напрямках досліджень теорії і практики вітчизняної журналістики і видавничої справи, професор Тимошик виступає, як доповідач, під час роботи престижних міжнародних наукових форумів. Зокрема, на Міжнародному конгресі славістів у Міжнародному Андалузькому університеті (Басза, Іспанія, 1996), в Українському вільному університеті (Мюнхен, Німеччина, 1999), Колегії св. Андрія Манітобського університету (Вінніпег, Канада, 2000), зібранні Наукового товариства імені Шевченка в Європі (Сарсель, Франція, 2001), Міжнародному конгресі українців (Чернівці, Україна, 2002).

Вихід у світ 2003 р. першого в Україні підручника "Історія видавничої справи" професора Тимошика, створеного за власною авторською програмою, спонукав молодих дослідників до нових наукових пошуків і відкриттів.

У вченого з'явилися послідовники. З цим напрямком досліджень тією чи іншою мірою пов'язані дисертаційні роботи, що вже захищені на спеціалізованій раді в Інституті журналістики. Передусім варто виділити Р. В. Радчик ("Газета

"Волинь" та однойменне видавництво (1944–1944): організаційний і проблемно-тематичний аспекти"), О. Л. Надточій "Російська цензура і видання творів Тараса Шевченка (1861–1916)", С. С. Петрова ("Видавнича справа в Києві: друга половина XIX – початок XX ст."), Т. С. Гринівський ("Часопис "Книгарь" як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань"), О. М. Дзвінчук (Часопис "Український Глос", Вінніпег, Канада, 1910–1981).

Нинішні аспіранти професора Тимошика також працюють над темами, які на сьогодні є фактично не дослідженими, бо ще донедавна відносилися до розділу "заборонені". Це й видавнича діяльність Української повстанської армії, товариств "Просвіта", і явище українського самвидаву, і результативна та багатогранна діяльність маловідомих ратаїв на українській ниві редакторства та книговидавництва.

Означена вище проблематика, яка віддавна стала пріоритетною в різноманітних дослідженнях професора Миколи Тимошика, знаходить своє продовження в перших наукових спробах його небайдужих, ретельних, професійно підготовлених і патріотично налаштованих послідовників.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 378.141:371.315.6:070 (091)

М. Тимошик, д-р філол. наук

ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ-ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК НАБУТТЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК: СТОРІНКА МЕМУАРІВ З ІСТОРІЇ ФАКУЛЬТЕТУ ЖУРНАЛІСТИКИ

У мемуарному матеріалі йдеться про організацію практики та форми її захисту й оцінювання на факультеті журналістики КДУ в 70-ті рр. XX ст.

This memoir material deals with the problem of practice organization, forms of its presentation and assessment of the journalist department in the 70-s of the 20th century.

Переглядаючи якось товстеньку підшивку газети "Молодий журналіст" за 70-ті роки, яку ми під керівництвом наших кращих викладачів свого часу з таким ентузіазмом творили, надивався на фразу одного з керівників практики Павла Самченка в його матеріалі, присвяченому аналізу наших творчих здобутків, які кожен привозив після чергового тривалого перебування в редакціях газет:

"Практика, практика... Жаль, що вона скінчилася, що в творчій роботі студентів створилася певна пауза до наступного тривалого виїзду в редакції. Що його зробити, щоб практика – цей дійовий засіб підготовки молодих кадрів, була безперервною?" (Молодий журналіст. – 1977. – № 3–4).

Фраза ця спонукала до написання в мемуарах окремого розділу-есею про одну з найцікавіших і найрезультативніших сторінок нашого студентського життя, пов'язану з практикою [5].

Даремно нарікав наш шановний Павло Самченко на те, що студенти-журналісти 70-х рр. не мали практики безперервної. Здається тепер, що вона таки в нас була, що попри велику кількість годин, які стабільно виділялися на нелюбі нам ідеологічні й партійні предмети, саме добре продумана система набуття практичних навичок беззмінно супроводжувала нас усі місяці тієї пам'ятної п'ятирічки.

Навчальний процес на журфаці був побудований таким чином, що практичною творчістю студент починав займатися вже з першого курсу. Незважаючи на труднощі з входженням і освоєнням нової системи навчання, розслаблення поза лекціями і семінарсько-практичними заняттями нам не

обіцяли. Святою справою для першокурсників у конкретиці саме набуття азів реальної журналістики був випуск знаменитої на весь університет стінки "Слово-зброя" та стінгазет у цехах Київського заводу верстатів-автоматів, що був підшефним для нашого факультету [6].

Не помилюся, коли скажу, що "Слово-зброю" сьогодні згадують з теплотою й любов'ю, зі щемкими нотками ностальгії і маститі головні редактори та кореспонденти центральних газет, і ті випускники журфаку кінця 60-х – початку 80-х рр., кому випала доля працювати в обласній, міській та районній журналістиці. Переконали: ніхто з них не шкодує, що на шпальтах цієї неповторної газети залишав сліди свого подальшого творчого ствердження [4].

Знаменитою в ті роки "Слово-зброю" вважалася з кількох причин.

Передусім, це була найбільша, напевно, в усьому колишньому Радянському Союзі стінка за обсягом. Зазвичай кожен випуск її займав усю праву стіну правого крила Жовтого корпусу. Інколи деякі редакції так розганялися у своїй творчості, що "позичали" й частину зворотного коридору корпусу.

По-друге, для кожного випуску створювалися справжні редакції з переліком усіх редакційних посад, що відповідав реальному штатному розкладу справжньої редакції газети.

По-третє, вона була різножанровою і яскравою за оформленням. "Абищо" і "абияк" не проходило. Був план номера, була конкретна тематика, конкретні завдання. Був серйозний арбітр з боку викладачів-практиків. Витримувалася повнокровний редакційно-видавничий процес.

По-четверте, випускам стіннівки завжди був притаманний дух змагальності. Кожна з восьми лабораторних груп, якій випадало раз у семестр готувати свій випуск, прагнула не бути гіршою.

По-п'яте, це була стіннівка, яку справді багато читали й глибоко аналізували – студенти, свої й чужі викладачі, журналісти-практики, які були частими гостями факультету.

І тепер залишився незабутній присмак приємних вражень від роботи над факультетською стіннівкою (інколи й допізна в коректорській підвальній аудиторії чи й до ранку в читальні гуртожитку), відчуття хвилюючого очікування відгуків від прочитаного.

Найбільшим і найгірнішим поціновувачем кожного випуску "Слова – зброї" вважався на факультеті старший викладач Михайло Михайлович Оноре-Артинов (через першу частину такого незвичного прізвища студенти називали позаочі його Артином де Бальзаком). На той час Михайлові Михайловичу було майже 80 років і він, викладаючи незмінно єдиний курс "Стінна преса", цілковито серйозно вважав і повсякчас стверджував у різних студентських аудиторіях, що радянська стіннівка – це річ чи не найважливіша не лише в журналістиці, а й у цілій справі побудови комунізму, і що ми її поки що не навчилися добре робити. Зрозуміло, що й число, випущене щойно нашою лабораторною групою, відразу потрапило на зуб неминучої критики Артинова.

Тоді ми на нього трохи образилися. І все ж останнє спілкування з цим завжди сердитим чомусь викладачем було веселим і приязним. Ось епізод, який часто згадуємо на "п'ятирічних" зустрічах. Замість професора з "Наукового комунізму", якого чекали наприкінці п'ятого курсу для прослуховування оглядових лекцій (ця дисципліна в радянські роки виносилася на державний іспит для всіх гуманітарних спеціальностей), до нашої лекційної аудиторії поважно увійшов... Оноре-Артинов. Привітавшись, став неспішно розкладати на кафедрі свої давні рукописні, пожовтілі від часу, тексти. Але розпочати лекцію не міг, бо довго шукав окуляри. Хтось із першої лави стиха підказав, що окуляри в нього вже надіті, на що він відразу знайшовся до жарту: "Хіба? Ото прудкі які, самі стрибнули до очей! А я їх, окаєнних, шукаю в кишнях". Далі Михайло Михайлович почав пристрасно розповідати про стінну газету. Після кількох хвилин тиші хтось знову тихо нагадав поважному викладачеві, що це нам ви вже читали, п'ять років тому.

– А ви хіба який курс? – питає.

– Та вже п'ятий, – хором відповідаємо.

– Ото okazія, а я прийшов до першокурсників. То де ж вони?

І вже на виході з аудиторії:

– Стінна преса, дороги мої, то дуже серйозно...

Немало корисного взяли ми і з випусків заводських стіннівок. Перші, майже журналістські, походи в цехи заводу верстатів-автоматів й дотепер зберегли гостроту приємних вражень від гарячого ритму робітничої праці, від щирих і цікавих розмов з реальними героями наших матеріалів.

І все ж справжня журналістика чекала нас лише після закінчення першого курсу.

Виробничих практик було чотири. Кожна з них відрзнялася завданнями та місцем проходження. Після першого курсу – місячна літня (у липні) в районних газетах за місцем проживання студента; на другому – двомісячна літньо-осіння (від половини серпня до половини жовтня) в районних і міських газетах не за місцем проживання, як правило, в іншій області; на третьому – також двомісячна літньо-осіння на цей же період, але вже в обласних та республіканських газетах; на п'ятому – двомісячна переддипломна практика (лютий–

березень), результатом якої мала стати творча частина дипломної роботи за обраною проблематикою. Редакції дипломники обирали самостійно.

Перша практика здебільшого для всіх проходила якось рівно, спокійно. Адже після закінчення першого курсу ми їхали ніби як додому – в ті редакції, які знали, з яких починали складати свої творчі доробки, як їх тепер називають модним іноземним словом "портфоліо", ще до вступу в університет. З єдиною тільки відмінністю, що їхали туди вже не як "сількори", "робкори", "юнкори", а як студенти-практиканти факультету журналістики столичного університету з "казьонними конвертами" – направленням від деканату.

Наприкінці другого курсу з нетерпінням чекали, коли деканат вивісить на дошці оголошень списки базових районних і міських газет, які подали заявки на практикантів. Зазвичай ці списки були довгими. Районна та міська преса була на той час тим бездонним морем, яке прагнуло поглинути бодай одного-двох журналістів з базовою освітою (основу працівників преси цього рівня становили випускники місцевих педагогічних вишів, або дипломовані агрономи, інженери, що відчували в собі хист до писання). "Полювання" за дипломованими журналістами починалося ще зі студентської лави, тому й зверталися наприкінці весни редактори з різних областей на факультет з гарними пропозиціями щодо влаштування й оплати праці практикантів.

Отож, вибирати було з чого. Сама процедура вибору забирала тиждень, а то й два. Кожен то поспішав ставити своє прізвище навпроти того чи іншого міста, то викреслював. Аби уникнути конкуренції, старалися вже не дописувати своє прізвище біля "зайнятої" газети. Радилися з друзями, дивилися на карту України, розпитували в однокурсників, хто був родом з тих країв. Хтось хотів ближче до моря, хтось – у глибинку Полісся, інші – подивитися "красу України Поділля". На рішення відразу кількох однокурсників поїхати в шахтарські райони однозначно вплинули полум'яні розповіді нашої улюбленої Раїси Дмитрівни Слободянюк про її перше журналістське відрядження в шахту. Про цей епізод Раїса Дмитрівна не раз розповідала з таким захопленням, що ми зримо бачили, як тендітне несміливе дівча, одягнене в шахтарську робу "на виріст", з ліхтариком на головному уборі, з важким диктофоном у руках, спускається в чорну глибоку безодню на зустріч з геороями своєї першої радіопередачі.

Особисто я місцем другої виробничої практики, про яку й досі згадую із захопленням, обрав місто Лубни на Полтавщині. На цей вибір вплинула розповідь редактора лубенської міськрайонки "Ленінська зоря" Василя Дмитровича Грузіна про свою газету, яку почув під час зустрічі керівників деяких районних газет зі студентами факультету. Такі зустрічі на журфаці в ті роки були традиційними.

Лубенська двомісячна практика на штатній посаді кореспондента переконала мене в одній житейській істині: у наших долях нерідко випадкові зустрічі стають у майбутньому визначальними. Так сталося й у випадку з моїм наставником Василем Дмитровичем. Через рік після практики його, як кращого редактора, запрошують до штату однієї з найтиражніших і найавторитетніших і на той час, і тепер, газети "Сільські вісті". Учорашній редактор лубенської газети, переїхавши до Києва, згадав про свого практиканта. На четвертому курсі я одержав від нього несподіваного листа, адресованого на факультет журналістики, із прошенням на виробничу практику в очолюваний ним відділ пропаганди. Про цю практику, як і про попередню, під керівництвом такого талановитого журналіста й редактора (нині Василь Грузін – головний редактор "Сільських вістей") часто згадую з особливим пієтетом [7].

Наприкінці третього курсу, процедура вибору місця двомісячної практики повторювалася, але вже на іншому рівні – ми визначалися з обласними та республіканськими газетами. Оскільки радянська епоха 70-х рр. ще була позначена романтикою далеких доріг (згадаймо популярні пісні про тайгу, Ангару, Тайшет, БАМ), багато однокурсників принципово не хотіли залишатися в Києві, свідомо виходили на всесоюзні обшири, обираючи віддалені, досі незнані краї. Скажімо, радисти Катя Таран зі Светою Проявою поїхали практикуватися в далеку Тюмень, Альоша Дубінін – на Омське телебачення. Найдалше за всіх забралися Серьожа Смирнов та Вася Садовський. Перший обрав "Магаданського комсомольця", а другий – "Комсомольця Заполяр'я". Ніхто з них про вибір місця практики пізніше ні разу не шкодував.

Для Васи Садовського та третя практика також стала початком несподіваного повороту долі. Після закінчення нашого факультету він поїхав на роботу таки в заполярний Анадир і буквально через короткий час очолив ту ж крайову молодіжку.

Пізніше наші шляхи-дороги із Садковським перетнулися... в Москві, в секторі преси ЦК ВЛКСМ. Узимку 1987 р. я був відряджений туди Київським ЦК комсомолу для завершення складної і тривалої в часі (уявити тільки цю типову схему – обком комсомолу, обком партії, ЦК комсомолу республіки, ЦК партії республіки і, нарешті, Москва) процедури затвердження на посаду головного редактора чернівецької обласної молодіжної газети "Молодий буковинець", а Вася Садовський незадовго до цього прилетів назавсім із Чукотки, аби посісти в центральному комсомольському апараті посаду інструктора цього ж сектора преси. Виходить так, що він з білокам'яної столиці, вже на новій своїй посаді, "благословив" редакторство свого однокурсника на далекій українській Буковині. Між іншим, ще один наш однокурсник, Ярослав Микуляк, кілька років обіймав цю посаду в Москві після того, як результативно попрацював аналітиком сектора преси ЦК ЛКСМУ. Якщо до цього додати, що сам сектор всесоюзної комсомольської преси очолював тоді також випускник нашого факультету, колишній головний редактор запорізької обласної молодіжки Вітя Пилипенко (пізніше – заступник головного редактора "Комсомольської правди", а Вася Садовський очолив згодом всесоюзний журнал "Студенческий меридиан"), то можна з певністю ствердити, що наш факультет був тоді неабиякою "кузнем журналістських кадрів" і для Москви.

Можна собі уявити, з якими враженнями, з якими публікаціями, з яким життєвим гартом поверталися з таких далеких країв після практики наші хлопці й дівчата.

Тривалі періоди виробничих практик, властиві для факультету журналістики саме 70-х рр. минулого століття, корисними були для студентів не лише з точки зору набуття практичних навичок, а й з матеріального боку. У переважній більшості (і в районних, і в обласних газетах) практикантів з київського журфаку зараховували на кореспондентські ставки, оскільки в літньо-осінню пору, через відпустки штатних працівників, у редакціях вивільнялися додаткові кошти. Та й гонорарами можна було тоді помітно поповнити свої грошові запаси. Скажімо, мій незмінний білий імпортний плащ, якого в умовах суцільних радянських дефіцитів якимось дивом я придбав у одному сільмазі Лубенщини, дістався-таки за гонорари "Ленінської Зорі".

До цього могли додаватися підробітки, до яких часто вдавалася більшість іногородніх студентів-юнаків. На початкових курсах – за рахунок нічного розвантажування на залізничному вокзалі, прогрівання взимку двигунів сусіднього із студмістечком автопарку (хто мав посвідчення водія); на старших курсах здебільшого – гонорарні винагороди за публікації в газетах, немалі заробітки в літніх студентських будівельних загонах чи на маршрутах літніх потягів як провідників.

Повертаюся до вражень та публікацій з практики. У цьому плані ми знали про все і про всіх, доброзичливо й вимогливо поцінювали успіхи кожного. Цьому сприяли два чинники: традиційні на факультеті вечори-зустрічі з ностальгічною назвою "Згадаймо практику" та цікава, багата в чому повчальна, форма захисту практики.

Вечори-зустрічі, присвячені практиці, завжди проводилися наприкінці жовтня в так званому "червоному куточку", або "ленінській кімнаті" (чи вловлюєте, юний читачу, дух тієї доби?) сьомого, журналістського, гуртожитку. Більшість з нас, щойно повернувшись з близьких і далеких доріг, ще перебували на тій піднесеній творчій хвилі, яку важко передати словами. Але її могли тоді всі відчувати серцями – і однокурсники, і викладачі, яких ми беззмінно запрошували на такі студентські капусники. За цукерками і кавою-чаєм, вперемішку з піснями під гітару незабутнього Сергія Козьякова, ми згадували смішні й сумні, але дуже повчальні історії з практики, до творення яких були причетні самі.

Запам'яталася з-поміж іншого смішна історія від Владика Грицеля про поселення Тараса Григоровича Шевченка в робітничий гуртожиток шахтарської Макіївки, де мав мешкати Кобзар з нашим практикантом з журфаку. Тамтешній редактор газети, домовившись із директором одного із шахтоуправлінь про ліжкомісце для студента-практиканта, посилав його туди за отримання дозволу. Віддавши в приймальній направлення на практику, видане на факультеті, Влад став чекати. В направленні значилося: "Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка посилав студента II курсу Грицеля В. Г. на практику в редакцію газети "Макеєвський рабочий". Через кілька хвилин Влад отримує від секретарки надруковане на бланку шахтоуправління і завірене підписом та печаткою направлення на поселення, адресоване коменданту підпорядкованого гуртожитку: "Гросим поселить на період практики строком на два місяця студентів факультета журналістики із Києва: Т. Г. Шевченко і В. Г. Грицеля".

Відома всьому курсу й героїчна історія рятування Альошею Дубініним майна Омської студії телебачення на Обі в човні, яким очолювана ним знімальна група поверталася із сибірської глибинки в момент страшної зливи. А моя історія про чоботи та бушлат-кобеняк метрдогеля із житомирської Андрушівки баби Параски, в які вона вбрала прибулого в дощову негоду в одних босоніжках і літній тенісці студента-практиканта "Сільських вістей" для збирання критичного матеріалу про причини проростання зерна нового врожаю на токах цього району, потрапила згодом на шпальти "Слова-зброї".

Щодо захисту практики. Ця добре продумана в деканаті процедура розтягувалася до кінця семестру. На кожному занятті з "Газетної (відповідно, радіо- чи теле-) журналістики" предметом обговорення ставав творчий доробок одного-двох студентів. Для поцінування такого доробку викладач заздалегідь призначав двох опонентів із числа однокласників, сам виступав головним аналітиком. Здається тепер, що кращої школи журналізму годі й придумати. Адже ми вчилися на власних здобутках і на власних помилках та ще й з допомогою маститих журналістів-практиків. Саме такими здебільшого були викладачі практичних журналістських дисциплін [2,3].

На цьому тема практики не вичерпувалася. На початку березня на факультеті традиційно проводилася загальна викладацько-студентська конференція, де підбивалися підсумки виробничих практик майбутніх газетярів, радистів та телевізійників, визначалися кращі творчі доробки, вироблялися рекомендації. Нам, четвертокурсникам, належало за результатами цього кількіснського марафону з назвою "Безперервна практика" підготувати спецвипуски "Молодого журналіста".

Бережу й досі здвоєний, восьмишпальтовий випуск цієї газети, який готувала до друку наша третя група (число 3–4 за лютий 1977 р.). Замість передової – логотипи газет, матеріали з яких, як кращі з доробку студентів, представлені в цьому числі, – "Молодь України", "Робітничка газета", "Макеєвський робочий", "Молода гвардія", "Сільські вісті", "Комсомолец Кубани", "Комсомольское знамя", "Зоря", "Север", "Київська правда", "Комсомолец Запоріжжя", "Магаданський комсомолец", "Нова Каховка"...

Окрім кращих публікацій, рекомендованих за результатами захисту до передруку в студентській навчальній багатотиражці, також розміщені розлогі аналітичні матеріали керівників практики викладачів П. Артомонова, О. Гусєва, Є. Бондаря, І. Прокопенка, П. Самченка. Знаходимо тут і цікаві інформаційні замітки в рубриках "Студенти про практику", "Редакції про студентів". Фішкою номера, звичайно ж, є стаття нашого декана "Увага: виробнича практика".

Розповідь про те, що означала для студентів факультету журналістики 70-х рр. практика, як ми ставилися до неї, як вона змінювала нас, наближаючи щоразу крок за кроком кожного до реальної журналістики, хочеться закінчити фрагментом оглядової статті нашого декана,

УДК 070:304.4(71) "Український голос"

О. Дзвінчук, канд. наук

ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ШПАЛЬТАХ КАНАДСЬКОГО ЧАСОПИСУ "УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС"

У статті з'ясовується вплив часопису "Український Голос" (Вінніпег, Канада) на формування політичної культури української діаспори в Канаді.

An influence of the newspaper "Ukrainskyy Golos" (Winnipeg, Canada) on the formation of the Ukrainian Canadian Diaspora political culture is determined in the article.

У загальному журналістському процесі українська діаспорна преса займає особливе місце. Однак донині в сучасній історіографії з'являються поодинокі дослідження, присвячені розвитку української преси за кордоном. Ніша вивчення української преси в Канаді теж залишається не заповненою. Так, зокрема часопису "Український Голос" ("УГ"), який виходить у м. Вінніпег (Канада) з 1910 р. і до сьогодні не присвячено окремої розвідки. Проте деякі аспекти розвитку цього періодичного видання розглядаються у працях таких канадських дослідників: М. Боровика [1], М. Марунчака [5], А. Фігус-Ралько [10]. Відомості про історію часопису знаходимо в дослідженнях українського вченого М. Тимошика [7–9]. Отже, актуальною залишається необхідність комплексного вивчення часопису, з'ясування його ролі в житті української громади Канади.

Мета статті – простежити вплив часопису "УГ" на формування політичної культури як адаптивного та інтеграційного чинника для української спільноти в Канаді.

Поняття "політична культура" багатоаспектне. Дослідники-політологи В. Муляр [6], П. Шляхтун [11], М. Юрій [12] трактують його як: невід'ємну складову загальної культури; сукупність характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи; закріплення в суспільній свідомості необхідних політичних цінностей, настанов, цілей, мотивів; єдність політичних знань, поглядів, уявлень, переконань, оцінок, орієнтації і поведінки окремої людини тощо.

Феноменом політичної культури дослідники О. Гриценко, В. Шкляр [2] вважають пресу, оскільки вона виконує дуалістичну роль інструмента політики та компонента людської свідомості, виступає засобом формування суспільної думки, соціального управління, яке здійснюється опосередковано, духо-

присвяченої підсумкам чергової практики, вміщеної в цитованому вже "Молодому журналісті":

"Відчуваю: далеко не в усіх з творчістю так гладко, як у залікових з оцінками, і кожен повинен критично сприймати досягнуте. Я адресую цей докір як торішнім, так і цьогорічним другокурсникам, а заодно хай і першокурсники мотають на ус. Для справжнього журналіста ніколи не була тягарем чорнова творча робота, тренування в творчості, писання кількох варіантів з метою досягати кращого. Хай зрозуміють це всі наші вихованці" [1].

Хочеться передати цією цитатою нинішнім студентам-журналістам і молодим викладачам журналістики тональність, дух, планку вимогливості й чин творчості, який в усі часи, за будь-яких обставин міцно тримався коридорів і аудиторій Жовтого корпусу нашої альма-матер.

1. Журналістика: Преса, радіо, телебачення: Респ. міжвід. наук. збірник. – К.: Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1978. Вип. 5. – 158 с. 2. Лицар української мови: Роман Іванченко. Слоги, есеї, статті / Упор., авт. передм. Г. П. Іванченко. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 478 с. 3. Мусієнко О. Шістдесятники: звідки вони? // Пам'ять століть. – 1997. – № 2. – С. 15–27. 4. Сергійчук В. Як народжувався факультет // Пам'ять століть. – 1997. – № 2. – С. 14. 5. Скорик М. Зима: Сповідь про пережите. – К.: Правда Ярославічів, 2000. – 348 с. 6. Тимошик М. Щоденники. 1973–1978 // Домашній архів автора. 7. Тимошик М. Записні книжки. 1973–1978 // Домашній архів автора.

Надійшла до редколегії 24.09.08

вного спілкування індивідів, спільнот, народів, стає передумовою поглиблення демократичних основ життя.

Діаспорна преса виконує роль не тільки ретранслятора політичних подій, а й коментатора та аналізатора суспільних процесів. Так, публікаціями часопису "УГ" створюється модель політичної культури українця-емігранта, яка розглядається як адаптивний чинник в абсолютно новій політичній сфері; необхідність, внутрішня потреба кожного індивіда; система ціннісних норм політичної поведінки, що ґрунтується на критичному політичному мисленні, загальнолюдській та національній свідомості, культурі міжетнічного спілкування, розумінні життєвої єдності індивідів суспільства. Тому для всіх річників часопису характерна загальнополітична проблематика, що займає важливе місце в структурно-тематичній повноті аналізованого видання і подається здебільшого на перших шпальтах.

Варто виокремити ті тематичні напрями, за якими, на наш погляд, здійснювалося формування політичної культури українців у Канаді: суспільно-громадський; електорально-правовий; організаційно-політичний.

Суспільно-громадська політична культура українця-емігранта формувалася редакцією "УГ" як усвідомлена необхідність адекватної поведінки в іноетнічному середовищі. Оскільки українці в Канаді опинилися в абсолютно новій, на перших порах незнаній політичній системі, що ґрунтується на принципах федералізму, парламентаризму і демократизму, то для часопису завданням першочергової ваги стало формування певного політичного та правового рівня мислення індивіда як суб'єкта політичних відносин. Важливо, щоб у свідомості особистостей відбулося закріплення знань про права й обов'язки як громадянина, виокремлення політичних цінностей, переконань, аргументованих рішень, етичних норм поведінки тощо.

Ведучи діалог між правовою державою та етнічною спільнотою, "УГ" зосереджує увагу переселенця на концепті єдності громадської свідомості. Так, читачам систематично повідомляли про необхідність формування документів громадянина Канади (19.04.1911, 21.06, 28.06, 1916, 3.01.1923), реєстрування новонароджених дітей, що передбачено законом Канади (24.02.1915), про права й обов'язки громадян (9. 08, 2. 12. 1914, 2. 05. 1917, 16.06.1920, 3.11.1937), про знання законів (20.01.1915, 26.01, 15.03, 13.12.1916, 12.09.1917, 29.01.1919, 23.05.1928, 20.10.1937, 28.10.1942, 22.01.1947) тощо. Варто зазначити, що законодавчі акти не просто висвітлювалися, а й коментувалися компетентними фахівцями.

У часописі порушується проблема володіння українцями державною (англійською) мовою, що дозволить індівіду орієнтуватися у новому суспільстві, правильно застосовувати етичні процеси всередині нового етносу, репрезентувати себе як представника культурної нації, бути законслухняними громадянином Канади. У своїй статті С. Друль (15.05.1929) наголошує, що знання державної мови – це обов'язок кожного жителя цієї країни. Неприємно вражає автора те, що деякі українці, проживши в Канаді кілька років, потребують перекладачів, щоб вирішити ту чи іншу проблему в державних установах. Цей факт засвідчує про низький рівень самопошани. Кульмінацією публікації виступає теза двомовності українського емігранта: володіння англійською – це свідчення громадської свідомості, збереження української – пам'ять про етногенетичне коріння, рід.

Поступово і доказово "УГ" консолідує етнічну спільноту довкола ідеї громадської усвідомленості, співвіднесеності з канадським суспільством. У чималій кількості публікації (25.02, 8.04.1925, 31.07.1935, 3.11.1937, 31.01.1940, 23.12.1942, 28.09.1949 та ін.) з'ясовується поняття "український громадянин Канади", критикується поняття "емігрант, чужинець". Редакція вважає, що українців не варто розглядати, як заробітчанських чи політичних емігрантів, оскільки "імігрант є той, що недавно приїхав до цього краю, але не є імігрантом той, хто вже тут осів, на стало замешкав, став громадянином цієї країни і думає тут до смерті жити" (23.12. 1942).

Одним із вирішальних моментів у творенні громадської свідомості українців став, на думку часопису, історико-культурний, суспільно-культурний процес, знання якого були надзвичайно важливими. З метою формування історичних знань "УГ" публікує аналітичні матеріали про створення Канади (7.12.1910, 27.05.1925), її політичну систему (18.08.1915), суспільно-громадське життя у провінціях (4.08, 17.11.1937, 21.03.1945, 2.03, 13.07.1949) тощо.

Варто зазначити, що серед інформаційної палітри громадсько-політичного плану перевага надається саме тим питанням, що особливо важливі на певному етапі розвитку суспільства. З плином часу ця інформація стає історичним джерелом. Переконливим доказом є низка статей про участь українців Канади у Другій світовій війні (15.10, 5.11, 3.12, 10.12.1941, 14.01, 7.10.1942, 20.01, 10.03, 16.06, 24.11, 1.12.1943, 9.02, 15.03, 6.09, 27.09, 11.10.1944, 3.01, 24.01, 9.05.1945). Подаються статистичні дані про значну кількість українських воїнів. Свідченням цілеспрямованості та відданості у справі захисту Вітчизни стали публікації про підвищення по військовій службі: "Другий українець є майором в армії Канади. Двоє українців дійшли до ранги майорів, а саме Петро Келлер та В. Тяхтій" (2.04.1944). За чесність, героїзм та відвагу українці отримували нагороди. Часопис з великою повагою друкував інформацію про цих молодих людей, повідомляв їх біографічні дані, опис здебільшого супроводжувався фотографіями (12.04.06, 27.09.1944) тощо. Неодноразово зазначається в "УГ", що українці фактом участі у війні зарекомендували себе як свідомі громадяни Канади.

Протягом своєї журналістської діяльності часопис творив міфологему особистості як продовжувача імені та роду людського, як центр самобутності та самодостатності, як храм духу і творця, як осередок суспільної пам'яті. У діалектиці конкретно-індивідуального та загальнолюдського діяння особистість творить спільність громади, спільність самотворення. Саме тому публіцистика "УГ" репрезентує парадигму поваги і пам'яті до тих українців, котрі своєю щоденною рутинною і відданою працею скріплювали цілісність етнічної спільноти Канади. Інформація про них, звичай, подавалася в жанрі портретного нариса, розповідалося про дату прибуття до Канади, місце народження, родинні зв'язки, громадські обов'язки (24.04, 22.05, 26.06, 2.10.1935). Такі публікації стали традиційними для часопису, розміщувалися в рубриці "Родинної та громадської хроніки". Отож, у часописі велася своєрідна сторінка сімейної, родинної, етнічної пам'яті про тих людей, котрі позитивно впливали на збереження української спільноти, робили певний внесок у розбудову країни проживання – Канади.

Часопис турбується про таку самосвідомість індивіда, що забезпечить зв'язок поколінь, стане підґрунтям для суспільного розвитку спільноти. Для цього особа повинна бути на рівні засвоєння соціо- та етнокультури, осмислення самоцінності та цінностей представників інших народів, її етнічної ідентифікації та суверенізації.

Варто зазначити, що публікації суспільно-громадського спрямування були різноманітними, виконували роль адаптатора політичного суб'єкта до нової політичної системи.

2. Формування часописом електорально-правової культури українців Канади відбувалося в контексті громадянського суспільства та правової держави. Суб'єкт політичної системи повинен усвідомлено сприймати державу як результат розвитку цивілізації, як універсальну політичну форму організації суспільства, як атрибут політичної влади, як складову демократії. Саме демократичне право держави забезпечує згармонізоване буття її громадян. Для української спільноти в Канаді важливо було оволодіти знаннями про те, що країна, в якій вони проживають, характеризується такими правовими ознаками, як зв'язність правом, верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави; що основа канадської парламентської демократії – це конституційність та першочерговість права.

"УГ" утверджує думку про необхідність участі громадян у політичних процесах суспільства, в створенні позитивних умов політичного життя; про вміння використати право вибору взагалі й влади зокрема.

У часописі зазначалося, що вищі органи влади Канади чітко структуровані, складаються із федерального, провінційного та місцевого урядів, які обираються голосуванням. До повноважень федерального уряду належать питання розбудови Канадської держави, національна оборона, військова служба, банківська система, міжнародна торгівля, захист водних ресурсів, телекомунікацій на міжнародному та провінційному рівнях тощо. Провінційна влада вирішує питання освіти, культури, цивільного права, цивільної відповідальності, приватної власності, місцевих контрактів, шлюбу, здоров'я, добробуту, муніципальних установ, між-провінційного транспорту та інші проблеми провінційного характеру. Федеральний, провінційний, територіальний та місцевий уряди Канади функціонують у плідній співпраці.

Складовими політичної системи виступають політичні партії, які беруть участь у політичних процесах держави в тій мірі, в якій їх підтримало громадянство. Висвітлюючи діяльність політичних організацій Канади, часопис неодноразово зауважує (21.02.1914, 11.03.1914), що він не залежить від жодної партії. Оскільки загальнонаціональний інтерес повинен бути вищим за партійні симпатії. Такої думки часопис дотримується й тоді, коли з 1927 р. стає органом Союзу українських самостійників (СУС).

Враховуючи інформаційні потреби українського читача, часопис повідомляє про функціонування політичних партій Канади, їх платформу, ідеологію, лідерів, діяльність (12.05.1915, 20.06.1917, 18.08.1915, 4.08.1920, 12.10.1921, 3.05.1922 та ін). Погляди реципієнта спроектуються за вектором імперативної самореалізації політичного мислення. В одній із публікацій, зокрема, зазначається: "Ми мусимо брати участь в політиці цього краю, бо лише участю навчимося багато та зробимо не одне добре для краю, в якому живемо і для себе самих" (14.03.1917). Поліпшенню життєвих умов українців у Канаді сприяла реалізація їх активного політичного бачення і діяння. Ведучи розмову із читачами, часопис дає відповіді на запитання щодо доцільності підтримки чи вступу українців тільки в одну партію, створення власної української політичної сили (4.08.1920, 7.02.1934). Поширюючи відомості про політичний плюралізм як один із компонентів демократії, "УГ" висловлює думку щодо необхідності розвитку багатопартійності, безпосередніми учасниками якої ставали б і українці. Зазначається, що багатопартійність як форма управління суспільством поєднує різні, іноді протилежні, інтереси з метою його еволюції. Такі публікації сприяли розвитку політичної свідомості українця, когнітивних та афективних орієнтацій; тобто володіння знаннями про політичну сферу, політичне життя, політичну діяльність; почуттями та емоціями, що виникають внаслідок впливу різних політичних об'єктів. Політична свідомість та знання розглядаються часописом як головна передумова активної громадянської позиції.

З метою активізації громадянської позиції українців та їх інтеграції в канадське суспільство часопис створює модель електоральної культури як складової політичної. "УГ" справляє вплив на становлення оцінних суджень українців щодо політичних явищ у країні, нормативного бачення того, якою повинна бути влада; веде роз'яснювальну роботу, що владу в державі формують політичні партії та їх лідери. Носій суверенітету і єдине джерело влади – це народ. Саме він виборами, як засобом власних волевиявлень, створює функціональність виконавчої влади. Проблема виборів для українців Канади в період першої хвилі еміграції була абсолютно новою і незнаною, тому часопис впроваджує ідею необхідності володіння українцями електоральною поведінкою, що є прямим обов'язком громадянина. Така поведінка виявляється через участь у голосуванні. На шпальтах часопису систематично з'являються повідомлення про обов'язок реєстрації у виборчих округах (25.04.1920, 13.07.1927), про перебіг виборчого процесу (28.11.1917, 4.05.1921, 14.12.1921, 16.09.1925, 22.09.1926), про здійснення вибору, на який впливали б не агітаційні моменти, а висновки розуму і серця (6.07.1927, 27.06.1928, 30.07.1930). Значна кількість публікацій спрямована на подолання політичного абсентеїзму, тобто ігнорування виборів (20.06.1917, 22.06, 23.11.1927, 5.06.1929). Увага реципієнта зосереджується на усвідомленні того, що майбутнє життя Канади перебуває в безпосередній залежності від голосування її громадян, у тому числі й українців. Лейтмотивом публікацій такого спрямування стала ідея поведінкової моделі, яка засвідчувала б культурність спільноти.

Публіцистика "УГ" створює певний образ, імідж політичних кандидатів, займається їхнім брендингом. Розглядаючи політику як діяльність, спрямовану на поліпшення життєвих умов людей, часопис з'ясовує необхідність власне українських політиків. В одній із передових статей зазначено: "А як довго в нас не буде фахових політиків, так довго будемо поштурковиском скрізь, де доступно: чи в муніципалі, чи в провінції, чи в домінії, чи й на міжнароднім полі" (17.06.1925). У зв'язку з цим у ряді публікацій (24.05.1922, 2.05.1934, 9.04.1941) подано рекомендації щодо характерних рис майбутнього депутата. До його громадських обов'язків належать: знання англійської мови, розуміння питань економіки, структури державних інститутів, політичних платформ, різних партій, вміння критично оцінювати ті чи інші події; індивідуаль-

них якостей – вища освіта, ораторські здібності; морально-етичних норм – чесність, справедливість, порядність тощо. Редакція часопису вважала, що підтримка українських кандидатів у депутати свідчить про високий рівень політичної свідомості та культури спільноти.

На шпальтах "УГ" у період передвиборної кампанії практикується висвітлювання біографічних даних, кар'єрних досягнень кандидатів. Такі матеріали супроводжуються фотографіями (16.06.1920, 31.08.1921, 22.06.1927) та ін. Вибір українських кандидатів на всіх рівнях управління сприймався позитивно. З особливим піднесенням розповідалося в часописі про перемогу українських кандидатів у федеральних виборах. Яскравим свідченням можуть бути публікації про першого посла до Оттави українця, учителя, ліберала М. Лучковича (22.09.1926). Слід зазначити, що повідомлення про його перемогу було не одним фактом з елементами простого вихвалання, а всебічно висвітленою подією з коментарями та значеннєвою мотивацією. Важливо, що читач систематично отримував інформацію про діяльність посла, його ділові поїздки, позиції щодо різних політичних питань. Продовженням формування оцінного судження громадян стають звіти депутата, його звернення до народу в формі листа чи подяки. Висвітлюються погляди щодо діяльності Лучковича представниками неукраїнського походження. Так, часопис передруковує публікації із таких канадських газет, як "Ottawa Journal", "London Advertiser", "Herald Journal", "The Trail (University of Alberta)", "Mehean's Madasine" та ін. Журналістські твори в цих виданнях свідчать про високий рівень інтелектуального мислення, лідерські здібності, критичне ставлення М. Лучковича (25.07, 12.12. 1928).

Формуючи в реципієнта триєдине судження (особиста думка, думка суспільних об'єктів, думка політиків), часопис створює цілісність критичного мислення, всебічність, а отже, й об'єктивність висвітлення подій. Співпраця: електорат – народний обранець – ЗМІ сприяє позитивному функціонуванню політичного життя.

Оцінюючи вибори як звичайну, але дуже важливу подію, часопис різноманітними журналістськими матеріалами утверджує ідею вагомості кожного індивіда. Яким чином виборці виявляли свою прихильність до тих чи інших кандидатів, було відображено в публікаціях, що з'являлися після завершення виборчого процесу. Зазвичай вони свідчили про ставлення (позитивне чи негативне) редакції до такого результату виборів, підкріплювалися статистичними даними. Показовою у цьому плані виступає передова стаття "По виборах у Манітобі", в якій зазначається: "Манітоба має 711.000 душ населення. З того, як свідчить урядова статистика з 1936 року, є 89.650 українців. Це значить, що українці творять 12.6 процент населення Манітоби. Іншими словами – українці, що творять 12.6 процент населення Манітоби, мають 12.7 процент представництва в легіслатурі" (30.04.1941). Такі цифри свідчать про те, що українських політичних лідерів підтримали представники інших народностей, тому такими виборами може гордитися кожен українець.

Ефективність публікацій "УГ" простежується у тому, що, формуючи в українських громадян електоральну поведінку та відносини, журналістські твори були зорієнтовані на кожного виборця.

Правильна виборча поведінка та зусилля кандидатів дозволили деяким українцям досягнути значних вершин у політичній кар'єрі. У наукових виданнях [3; 4] подаються такі досягнення канадських українців у політичній сфері: а) були мерами таких великих міст, як Едмонтон та Вінніпег; б) обиралися до провінційних органів управління (понад 100 чоловік); в) стали членами федерального парламенту понад 62 українці; г) обіймали важливі посади в урядових кабінетах (були спікерами, міністрами) тощо.

3. Великого значення редакція "УГ" надає створенню такої інституції, яка б акумулювала довіру громадян, вміло взаємодіяла з політичними організаціями, органами влади, населенням, репрезентувала українців на міжнародному рівні.

Питання створення такої організації вперше порушується часописом у 1929 р. В одній із публікацій, зокрема, зазначається: "Ми повинні рішучо подумати над тим, щоб створити між канадськими українцями сильну політичну безпартійну групу, яка не руководилась би інтересами партій, але інтересами канадських горожан українського походження" (25.12.1929). Упродовж кількох років на шпальтах часопису обговорюється теза єдності українських організацій Канади, пояснюється необхідність функціонування консолідаційної політичної інституції, з'ясовується, що немає таких причин, які б змусили ворогувати між собою представників однієї нації в іноетнічному середовищі. Активізується розгляд цього питання в 1938 р.. Значна кількість публікацій "УГ" пронизана стверджувальною інтонацією щодо спільного об'єднання (10.17, 24.08.1938) тощо. Редактор "УГ" М. Стечишин веде відкриту публіцистичну дискусію із представниками таких українськомовних видань, як "Канадійський фермер", "Українські вісті", доводить до їхнього відома, що засадничою доктриною репрезентаційного комітету стала ідея соборності українців Канади.

3 метою ширшого висвітлення цього питання та привернення до нього уваги більшої кількості читачів, часопис розпочинає серію тематичних матеріалів (7, 31.07; 7, 14, 21, 26.02; 6, 13, 27.03; 3, 10.04. 1940). У травні з'являється передова стаття, мова якої пронизана оптимістичними нотами. У ліді зазначалося: "Спільний комітет таки буде". Проте ведення переговорів між різними українськими політичними угрупованнями, обговорення організаційних моментів стали причиною того, що комітет було створено в листопаді 1940 р., за сприяння канадського уряду. Українське громадянство повідомляється про функціонування репрезентаційного органу – Комітету українців Канади (КУК). Цей орган став своєрідною національною координаційною радою, що об'єднав більшість українських організацій, окрім Товариства об'єднаних українців Канади (ТОУК). В інформаційній статті (13.11.1940) висвітлено мету репрезентаційного комітету: скріплення воєнних зусиль укра-

їнців як горожан Канади; координація праці в усіх спільних справах українського народу.

З часом завдання та структура КУК значно розширювалися, створювалися місцеві та провінційні управи. Проте завжди його діяльність була легітимною і консолідаційною. Довіру в громадян КУК викликав тому, що це була неполітична, некомерційна організація, що базисом її діяльності ставали так звані конгреси, на які з'їжджалися представники тридцяти організацій та їх прихильники. На цих конгресах обговорювалися найважливіші проблеми українців з усіх сфер їхньої життєдіяльності, приймалися конкретні рішення та зживалися заходи щодо розв'язання тих чи інших питань, заслуховувалися звіти, проводилися вибори керівників на наступних три роки.

Читачам "УГ" систематично повідомлялося про ухвалені резолюції та їх реалізацію (30.06, 7.07.1943, 17.04.1946 та ін.).

Всебічне висвітлення "УГ" діяльності КУК створювало у реципієнтів комплексне бачення функціонування цієї організації, переконання, що вона турбується про інтеграцію українців у канадське суспільство зі збереженням своїх національно-культурних рис.

Таким чином, різножанрова публіцистика часопису формує політичну культуру українців Канади, зокрема політичне мислення, свідомість, оцінне судження; політичну поведінку, вибір; політичну активність та організаційність, що сприяло адаптації та інтеграції громади в іноетнічне середовище.

1. Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. – Мюнхен, 1975. – 265 с. 2. Гриценко О., Шкляр В. Основи теорії міжнародної журналістики. – К., 2002. – 297 с. 3. Зарубіжні українці: Довідник / Балан Я., Кордан Б., Кравченко Б. – К., 1991. – 251 с. 4. Заставний Ф. Українська діаспора. – Львів, 1991. – 119 с. 5. Марунчак М. Студії до українців Канади. – Вінніпег. – 1968–1969. – Т.3. – 284 с. 6. Муляр В. Політологія: Курс лекцій. – К., 2003. – 356 с. 7. Тимошик М. Вінніпег гідно вшанував "Український Голос" з нагоди його 90-ліття // Український Голос. – 2000. – 6 листоп. 8. Тимошик М. Місійна роль друкованого слова // Український Голос. – 2000. – 13 листоп. 9. Тимошик М. Українське друкарство в Канаді. Історія та сьогодення // Друкарство. – 2001. – № 4. – Липень-серпень. – С. 18–23. 10. Фігус-Ралько А. Українська Канада. – Київ; Вінніпег, 2001. – 139 с. 11. Шляхтун П. Політологія. – К., 2002. – 573 с. 12. Юрій М. Основи політології. – К., 2003. – 338 с.

Надійшла до редколегії 27.09.08

УДК 070(051): 37.018.262

О. Скрипкіна, магістр

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ ЧАСОПИСИ РОДИННОЇ ТЕМАТИКИ: СПРЯМУВАННЯ І ПРОБЛЕМАТИКА

Робиться дослідження – наукова спроба осмислити різновид часописів, присвячених проблемам родини.

Research: Endeavor of an advanced study to examine a variety of magazines devoted to family developmental problems.

Українське журнальне видання родинної тематики – провідний різновид на сучасному ринку видавничої продукції: за нашими підрахунками, таких часописів 24 і продовжують з'являтися нові.

Таке видання має свої національні традиції. Проблематику родини у XIX–XX ст. висвітлювали: "Камеяр", "Шлях виховання й навчання", "Віра і Наука", "Самостійна Думка Української Матері", "За комуністичне виховання дошкільника" (згодом "Дошкільне виховання"), "Початкова школа" та ін. Сучасна популярність і тривалість історичного розвитку зумовлюють увагу до журнального видання родинної тематики як до перспективного об'єкта наукових досліджень.

У працях часів незалежності проблему журналознавства розглядали такі вітчизняні науковці, як В. Владимиров, В. Габор, М. Галушко, О. Дроздовська, С. Кость, Т. Крайнікова, І. Міляевич, І. Михайлин, О. Мукомела, М. Нечи-

талюк, І. Павлюк, Т. Приступенко, В. Різун, М. Романюк, М. Савка, М. Савчук, Н. Сидоренко, О. Сидоренко, М. Тимошик, О. Школьна, В. Фінклер та ін. Однак різновид журналів, присвячених проблемам родини, окремо не розглянуто, не з'ясовано його концептуальні засади.

Мета роботи – проаналізувати спрямування і проблематику часописів родинної тематики, виокремити їх із-поміж численних різновидів журнальної продукції.

Однозначно сформованого терміна, який позначає журнальне видання, присвячене проблемам родини, досі немає. Словник Брокгауза й Єфрона, перелічуючи журнальні видання царської Росії XIX ст., до складу якої на той час входила Україна, виділяє російський часопис "Журналь для виховання" й визначає його як *керівництво для батьків і викладачів* [1, 70]. За радянських часів "Семья і школа" називався *журналом для батьків*. Видання незалежної України також по-різному позиціо-

нують себе: "Обдарована дитина" – науково-популярний журнал для освітян, батьків, дітей, "АСВ-Ревю" – журнал для сім'ї, "Мама и я" – український журнал для батьків, "Мой ребенок" – журнал для мам і тат, "Твой малыш" – журнал для сучасних батьків, "Світ сім'ї" – практичні поради для батьків тощо. У побутовому уживанні поширений вислів "журнал для батьків". На нашу думку, ці визначення не відбивають суті. Аргументувати такий погляд не складно: не завжди ті, хто дають дитині життя, стають для неї батьками, та й в процесі виховання беруть участь рідні. Ми пропонуємо термін – "часопис родинної тематики", який охопить проблемний аспект.

Сучасні журнали родинної тематики – різні. За критерієм змісту: науково-популярні ("Журнал для батьків", "Мир семьи"), науково-практичні ("Обдарована дитина", "Дошкільне виховання", "Дитина", "Світ виховання", "Діти-Батьки-Сім'я"), популярні ("АСВ-Ревю", "Для Дому та Сім'ї", "Мой ребенок", "Твой малыш", "Здоровье. Дети. Красота", "Сім'я", "Здоровье семьи", "Мама и я", "Тато", "Наша дитина", "Христианская семья", "Хорошие родители", "Аленка+Серезжка", "Моя дитина", "Для будущих мам"), довідково-інформаційні ("Детский мир: от "А" до "Я").

У назвах цих журналів домінують такі тематичні мотиви: дитина ("Обдарована дитина", "Дитина", "Мой ребенок", "Здоровье. Дети. Красота", "Наша дитина", "Моя дитина", "Детский мир: от "А" до "Я"), малюк ("Твой малыш"), батьки або хтось із них ("Журнал для батьків", "Хорошие родители", "Мама и я", "Для будущих мам", "Тато", "Діти-Батьки-Сім'я"), сім'я ("Для Дому та Сім'ї", "Мир семьи", "Сім'я", "Здоровье семьи", "Христианская семья"), виховання ("Дошкільне виховання", "АСВ-Ревю", "Світ виховання"). І лише один часопис знехтував загальною тенденцією – "Аленка + Серезжка".

У створенні слоганів переважає наголошування на батьківській читацькій аудиторії: "украинский журнал для современных родителей" ("Твой малыш"), "практические советы для родителей" ("Мир семьи"), "настольная книга для родителей" ("Детский мир: от "А" до "Я"), "журнал для родителей" ("Аленка+Серезжка"). А вже розраховані часописи в першу чергу на широкий загальний батьків або одного з вихователів (маму чи тата). Видання також залучають дитячу аудиторію через друкування відповідних матеріалів і навіть створюють сторінки для дітей. Водночас у сучасних українських журналах для дітей спостерігаємо практику залучення батьків. Для цього вміщують завдання, які діти можуть виконати лише з допомогою дорослого, дають додаткові пояснення, як певні матеріали впливають на розвиток дитини, а інколи навіть створюють окрему батьківську сторінку. Прикладом таких часописів слугують додаток до журналу Міністерства освіти і науки України "Дошкільне виховання", кварталний часопис для дітей від 5 до 10 років, їхніх батьків і педагогів "Джміль: Дітям: живопис, музика і література", щомісячний яскраво ілюстрований журнал "Малюк" та дніпропетровський російськомовний часопис "Дядя Федор и другие", який позиціонує себе журналом для дітей, підлітків та їхніх батьків.

Часописи родинної тематики виходять як українською ("Обдарована дитина", "Дошкільне виховання", "Дитина", "Для Дому та Сім'ї", "Сім'я", "Тато", "Наша дитина", "Світ виховання", "Моя дитина"), так і російською мовою ("АСВ-Ревю", "Мой ребенок", "Твой малыш", "Детский мир: от "А" до "Я", "Здоровье. Дети. Красота", "Здоровье семьи", "Христианская семья", "Хорошие родители", "Для будущих мам"), українською та російською ("Мир семьи", "Діти-Батьки-Сім'я", "Мама и я", "Журнал для батьків"), українською, російською та англійською ("Аленка+Серезжка").

Слід також зазначити, що в деяких українськомовних журналах розміщено матеріали російською мовою.

Нові журнали послуговуються російською або кількома мовами, зрівнюючись таким чином за кількістю з українськомовними попередниками. Зумовлена ця ситуація орієнтуванням нових часописів родинної тематики на читацьку аудиторію міст-мільйонників, більшість яких залишаються російськомовними.

У проблематиці часописів родинної тематики домінує інформація про вагітність, материнство і дошкільні роки життя малюка ("Для будущих мам", "Мама и я", "Моя дитина", "Мир семьи", "Аленка+Серезжка", "Мой ребенок", "Твой малыш", "Хорошие родители"). Видання дають професійні рекомендації українських фахівців із питань акушерства, гінекології, психології, педіатрії, дієтології. Зважаючи на життя в умовах ринку, вміщують рекламні огляди косметичних новинок і засобів догляду за собою і дитиною, магазинів одягу та товарів для дітей.

З іншого боку, своє бачення виховного процесу подають релігійні, благодійні організації, товариства, які засновують відповідні часописи ("Христианская семья", "Світ виховання", "Права дітей", "Наша дитина", "Діти-Батьки-Сім'я", "Сім'я", "Тато"), проводяться популяризація здоров'я дитини, краси й відпочинку ("Здоровье семьи", "Здоровье. Дети. Красота", "Для Дому та Сім'ї"), питань навчально-виховної роботи в дошкільних і шкільних закладах, спрямування батьків у вихованні на всебічний розвиток дитини ("Обдарована дитина", "Дошкільне виховання"), висвітлення гострих педагогічних і психологічних проблем, які турбують батьків ("Журнал для батьків"), впровадження вальдорфської педагогіки у практику виховання дітей ("Дитина"), інформаційно-розважальне наповнення сімейної проблематики ("АСВ-Ревю"), висвітлення ринку всього спектра товарів і послуг для дітей ("Детский мир: от "А" до "Я").

Спостерігаємо звернення до соціальної тематики. Це вирішення проблем знедолених дітей: "Аленка+Серезжка" (рубрика "Социальная тема"), "Хорошие родители" ("Социальный проект"), "Мама и я" ("Мы вместе"); пропаганда доброчинності: "Твой малыш" (всеукраїнська акція 2004 р. "Золотое сердце": читачі надсилали розповіді про людей у їхньому житті); вагітності: "Мир семьи" (спільний проект з радіостанцією "Наше радіо": "Миллион детей для Украины"); пропаганда годування дітей груддю: "Твой малыш" (організація клубу "Кормлю и люблю"). Недоліком залишається брак аналітичного матеріалу: більшість таких журналів уміщують консультативну й зображальну інформацію.

Відповідно до наповнення (у більшості видань за принципом передавання інформації щодо проблематики матеріалів) побудовані рубрики: новини, огляди товарів, конкурси, листи читачів, батьківська практика, зіркові батьки, дієти, здоров'я і дозвілля, вагітність, народження, психологія і розвиток, мода для дітей і майбутніх мам, краса і догляд за тілом, кухня і затишок. Зокрема "З досвіду роботи", "Видатні таланти планети" ("Обдарована дитина"), "Управління і методична служба", "Світ гри" ("Дошкільне виховання"), "Майбутня мама", "Сімейний лікар" ("Для Дому та Сім'ї"), "Психологія для всіх", "Підліток" ("Журнал для батьків"), "У меня будет малыш", "Мы уже большие" ("Мой ребенок"), "Азбука первого года", "Книжная полочка" ("Твой малыш"), "Наше здоровье", "Детская страничка" ("Мир семьи"), "Медицина. Питание. Спорт. Детский и семейный туризм", "Образование. Воспитание" ("Детский мир: от "А" до "Я"), "Жизнь замечательных детей", "Магия прекрасного" ("Здоровье. Дети. Красота"), "Актуальная тема", "Как научиться разговаривать с ребенком" ("Сім'я"), "Лечение трава-

ми, "Трудный возраст" ("Здоровье семьи"), "В интересном положении", "Папаведение" ("Мама и я"), "Институт сім'ї", "Дозвілля" ("Тато"), "Методологія виховання", "Дитячі та молодіжні організації" ("Світ виховання"), "Младенец", "Мода" ("Аленка+Сережка"), "Роды", "Откровенные беседы" ("Для будущих мам"). "АСВ-Ревю (Азбука Семейного Воспитания)" побудував рубрики з натяком на теми: "Папины вечера", "Комната молодоженов" тощо.

Варто зазначити, видання часто подають рекламні рубрики, вдаються до застосування підрубрик, які дозволяють структурувати матеріал чіткіше, полегшують пошук теми, яка хвилює. Для поглибленого вивчення якоїсь проблеми створюють спецпроекти-рубрики або спецвипуски журналу, присвячують номер одній темі.

Отже, на ринку видавничої продукції чільне місце посідає журнальне видання, присвячене проблемам родини, яке ми пропонуємо називати "часописом родинної тематики".

Журнали родинної тематики – науково-популярні, науково-практичні, популярні, довідково-інформаційні – за спрямуванням і за проблематикою різні. Виокремлюємо групи часописів, які висвітлюють психолого-педагогічні системи забезпечення процесу виховання, популяризують питання здоров'я дитини, краси й відпо-

чинку, насичені практичною інформацією з приводу догляду за дитиною. З-поміж них осторонь журнали "АСВ-Ревю" розважального змісту, "Детский мир: от "А" до "Я"" довідково-інформаційного наповнення (опис товарів й послуг для дітей, варіантів дитячого й сімейного відпочинку, освіти, медичного обслуговування), "Права дітей", присвячений реформуванню та вдосконалення системи опіки та піклування над дітьми в Україні.

1. Брокгауз Ф. А., Ефронь И. А. Энциклопедический словарь.– С.-Петербург: Типо-Литография И. А. Ефрона, 1894. – Т. 23. – С. 55–70. 2. Владимиров В. М. История украинской журналистики (1917–1997 гг.): Навч. посібник. – Луганськ: Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1998. – 166 с. 3. ДСТУ 3017-95: Видання. Основні види: Терміни та визначення // Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування: Тексти лекцій для студентів відділення "Видавнича справа та редагування". – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – С. 129–139. 4. История украинской преси. Хрестоматія: навчальний посібник / Упоряд., автор іст.-біогр. нарисів та приміт. О. Г. Мукомела. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 352 с. 5. Крайнікова Т. С. Видавнича концепція: міркування над терміном // Наукові записки Інституту журналістики. – 2005. – Т. 20. – С. 128–132. 6. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. – 3-тє вид., доп. і поліпш. – Х.: Прапор, 2004. – 320 с. 7. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця: Практичний посібник. – К.: Наша культура і наука, 2005. – 560 с. 8. Типология журналистики. Вопросы методологии и истории. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1987. – 160 с.

Надійшла до редколегії 26.09.08

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070:93/94.655.535.5(44) "Триzub"

А. Тимошик-Сударикова, асп.

ТЕМА ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО ТА ГОЛОДОМОРУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОГО ЖУРНАЛУ "ТРИЗУБ"

Аналізуються публікації журналу "Триzub" за такими тематичними напрямками: історична тематика, ситуація в Україні 20–30-х рр., голодомор українського народу.

Publications of the magazine "Tryzub" ("Trident"), written on historical topics, on the situation in Ukraine in the 20-30s of the 20th century, on the starvation of the Ukrainians are being analyzed in the present article.

Досі часопис "Триzub", що виходив друком у Парижі й розповсюджувався у усьому вільному демократичному світі протягом 1925–1940 рр., не став предметом комплексного дослідження вчених – філологів, істориків, політологів – як в Україні, так і в діаспорі. Відсутні також окремі публікації, в яких би детально висвітлювалася багатогранна тематична проблематика часопису.

У цьому контексті завданням цієї публікації є перша спроба проаналізувати тематичну палітру часопису, виокремивши історичну тематику та ситуацію в радянській Україні, що складалася на початку 30-х рр. у зв'язку з інспірованим кремлівською верхівкою голодомором українського народу.

У цілому тематична палітра "Тризуба" надзвичайно різноманітна. Вона охоплює широке коло проблем розкidanого в усьому світі українства, яке прагнуло відродити єдину соборну і незалежну Українську державу. Однак стрижневими виявилися ті, про які було заявлено у програмній статті часопису, опублікованій у першому числі від 15 жовтня 1925 р.

Найголовнішою у цій статті окреслювалася *тема української державності*. Розвиток цієї теми редакція розглядала у двох площинах: обґрунтування ідеї української державності та з'ясування найдоцільніших шляхів національного будівництва в різних ділянках народного життя. Обидва завдання, на думку редакції, не можна було розв'язувати без правдивого з'ясування сучасної української дійсності на всіх землях, заселених українським народом.

Отож, цілком обґрунтованою і логічно вмотивованою сприймається із передової статті така теза: "Особливу увагу ми будемо присвячувати тому становищу, в якому перебуває наш народ під московсько-комуністичною окупацією, бо стоїмо на тому, що тут, на Великій Україні, зріють події загальнонаціонального масштабу і що проблема української державності може бути вирішена в першу чергу тільки на цих землях. Стане дійсністю українська держава над Чорним морем і на обох берегах Дніпра, тоді питанням часу буде реалізація ідеалу соборності земель українських і об'єднання їх біля державного джерела" (1925. – Ч.1. – С. 4).

Таким чином, ми проаналізуємо публікації "Тризуба" за такими тематичними напрямками:

– історична тематика в контексті ідеї української державності;

– ситуація в Україні 20–30-х рр., тема голодомору.

Щоб у доступній і популярній формі пояснити читачам реалії тогочасної дійсності, проаналізувати причини триумфу й трагедії Української революції, редакція "Тризуба" звернулася до основних історичних уроків. Так, з'являється серія матеріалів про *головні віхи української історії*, які дають змогу читачеві розважливо поміркувати над джерелами і масштабами української роз'єднаності, боротьби за гетьманство, невміння чи й небажання поступитися другорядним заради здобуття головного. З-поміж таких віх – Переяславська угода Богдана Хмельницького з московським царем 1654 р.

Серія матеріалів, присвячених часам Хмельниччини, належать перу А. Яковлева. Перший з них – "Договір Богдана Хмельницького з Москвою 1654 року" [11, 2–6] – містить немало нового фактологічного матеріалу, який у радянських джерелах ніколи доти не вводився до наукового обігу: зміст справжнього, а не сфальшованого Москвою первинного тексту договору, істинні, а не вигадані московськими авторами наміри Хмельницького заручитися підтримкою росіян у боротьбі українців за свою незалежність. Червоною ниткою цієї статті, вміщеної на відкритті номера, проходить думка автора: саме через необачність і недалекоглядність самого гетьмана та його найближчого оточення Переяславська рада обернулася для українського народу багатовіковим ярмом "старшого брата".

Про колишню велич і славу козацької України часів Хмельниччини нагадала читачам ґрунтовна стаття цього ж автора "Чигиринський замок" (1927. – Ч. 35. – С. 3–7). Тепер він, як і церква в Суботіві, як й інші духовні святині по всій Україні, є зруйнованими і розритими. Словами Шевченка автор дорікає колишнім українським керманічам у тому, що сталося в колись сильній і заможній козацькій державі.

Зовсім інакше постає перед читачем інший український гетьман, Іван Мазепа. Кілька публікацій, йому присвячених, вирізняються від тих, які друкувалися в радянських виданнях. Адже досі то були праці, що писалися за московськими джерелами, переважно тенденційними й тому заохочувані офіційною російською наукою. В матеріалах багатьох авторів, включаючи підтримуваного владою українського історика М. Костомарова, акцентувалася увага на другорядних моментах життя гетьмана, які прямо чи опосередковано кидали тінь на особистість українського патріота-державника. Публікації "Тризуба" мазепинської тематики дали змогу читачеві простежити еволюцію цієї трагічної і водночас величної постаті історії – від критичної оцінки діяльності в початковий період гетьманування до глибокого усвідомлення й пояснення затаєної від численних донощиків і зрадників з близького оточення заповітної ідеї гетьмана, за висловом Івана Огієнка, "тихою ходою здобути волю Україні" [8, 12].

Нерідко в подібних публікаціях трапляються справжні наукові відкриття. Такою, зокрема, є стаття В. Трепке "Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії" [9, 3–10]. Цінність публікації полягає в тому, що науковці знайдуть у ній не лише нові факти, про які досі ніде не повідомлялося, а й рідкісні фотографії. Для прикладу, церкви Св. Іллі в румунському Галаці, де похований Іван Мазепа, місце із вказівкою могили українського гетьмана; плити-надгробка, встановленого в 1838–1839 рр., але згодом зруйнованого.

"Пропащим часом" називав М. Драгоманов відрізок української історії від XVII до XVIII ст. Часто звертаючись у своїх публікаціях до цього періоду, редакція в одній із своїх публікацій спробувала поставити запитання: а що знає сучасний європейський читач про Україну, яких подій, скільки крові треба, щоб Європа знову згадала про нас? У цьому контексті автор статті "Пропащий час" розповідає про рідкісне видання французькою мовою, видане ще 1747 р. "Кишеньковий географічний словник" Лоренса Егарта. Саме в цьому словнику автор статті віднайшов такі прихильні для України слова, які й вирішив нагадати сучасникам у перекладі українською мовою: "Україна – велика європейська країна, межує на півночі з Польщею та Московщиною, на півдні – з Малою Татарією. Це один з найкращих країв Європи, майже все там само росте. Поляки хвалять її колишню "землю солома та мед", але війни цілковито зруйнували її, звели мало не на пустиню. Вона належить полякам та москалям..." (1928. – Ч. 2. – С. 19).

На тлі безлічі матеріалів, які стосувалися різних епізодів давньої української історії, по-особливому болісно сприймаються публікації, присвячені *недавнім етапам боротьби за українську державність*, свідками й безпосередніми учасниками якої були тодішні читачі "Тризуба". Перша світова війна, Українська революція, постання самостійної Української держави, більшовицька окупація України і вимушене полишення сотнями тисяч свідомих українців своєї Батьківщини під натиском переважаючих військ під командуванням російського генерала Муравйова – ці та інші події, ніби в калейдоскопі, зримо постають зі сторінок чи не кожного нового числа журналу.

Авторами більшості статей цієї тематики виступають і провідники національної ідеї, і рядові її подвижники. Переконливість, емоційність, чуття невимовного болю і смутку за втраченим, готовність продовжувати боротьбу заради проголошених Українською Народною Республікою ідеалів – ось те характерне, що властиве чи не кожній публікації.

Протягом багатьох років кожне друге або третє число "Тризуба" повністю присвячувалося Дню соборності України (22 січня). Різноманітні публікації, які вміщувалися в таких числах, творили середіду окрему збірку про різні грані цього всеукраїнського свята, яке й нині так і не стало загальнодержавним. Подаємо, для прикладу, зміст святкового номера, який вийшов у світ 22 січня 1928 р., та прізвища авторів основних публікацій:

"Пам'яті полеглих за державність" (В. Марченко); "22 січня" (Я. Токаржевський-Карашевич); "Історична справа" (О. Шульгін); "Клейноди" (С. Черепін); "Самостійна держава" (Є. Сопович); "Наші "Термопіли" (В. Прокопович); "Крути" (М. Ковальський).

Своєрідно відзначила це свято редакція наступного, 1927 р., умістивши в тематичному числі від 6 лютого повні тексти промов учасників урочистих зборів, які влаштували українці 22 січня в Парижі. Серед них – виступи Л. Чикаленка та О. Шульгіна.

З кожного наступного річницю відзначення цього свята в публікаціях з'являється все більше щемливих ноток нездійснених сподівань, а то й розчарувань, хоча й не безнадії. Показовою в цьому плані є передова стаття, вміщена в річницю свята 22 січня 1930 р., фрагмент якої варто процитувати: "Ми, як і раніше, на чужині. Для нас це свято – не тільки спогад про величню хвилю відродження старезної держави нашої, але й день, що нагадує про недосягнене, що кличе нас незавершене вивершити. Скільки разів уже вороги наші саме існування української еміграції – сіль в оці, оголошували її смерть, писали їй некрологи... Щоразу, святкуючи день 22 січня тут, на чужині, ми знаємо, що ми ближче до того часу, щоб святкувати його дома" (1930. – Ч. 4. – С. 2).

Серед інших небагатьох українських свят, до яких редакція "Тризуба" завжди ставилася як до державних, завжди був шевченківський день 9 березня. Як і в попередньому випадку, до цієї дати готувалися тематичні номери з різноманітною і насиченою інформацією. Авторами публікацій виступали відомі особистості, усне і друковане слово яких викликало довіру й шану слухачів і читачів. Для прикладу, у тематичному шевченківському випуску від 1 березня 1926 р., уміщено статті В. Прокоповича "Заповіт", О. Лотоцького "Як появилася повне видання "Кобзаря", М. Ковальського "Т. Шевченко і сьогодні". Акцентуючи в цьому числі журналу увагу читача на важливості шевченківського свята для розкиданих світами українців, редакція у своїй передмові з-поміж іншим зазначає: "Боротьба за визволення України заступила недавнє минуле. Багато з цього недавнього минулого забулося, одійшло у безвість, а Шевченківські дні як були, так зостаються святом національним" (1926. – Ч. 23. – С. 1).

Численні й ґрунтовні виступи різних авторів на тему "Шевченко і Україна", "Шевченко і українці", які друкувалися і в "Тризубі", і в інших діаспорних періодичних виданнях, були серйозною альтернативою радянському шевченкознавству, всуціль заідеологізованому і неправдивому, яке, за словами відомого в діаспорі українського публіциста і критика Д. Бачинського, використовувало авторитет і популярність Шевченка для поширення, поглиблення й закріплення серед українського народу отруйного й руйнуючого християнську мораль і етику атеїзму [1, 5].

Редакція "Тризуба" активно підтримала починання Українського Наукового Інституту у Варшаві, який приступив на початку 30-х рр. до першого повного видання творів Тараса Шевченка. В 17 числі журналу від 13 травня 1933 р. було вміщено своєрідний план-проспект п'ятнадцятичного видання, яке охоплюватиме всю творчість українського генія – літературну, мистецьку, "Щоденник", листи, переклади на інші мови та бібліографію, а також цілу низку наукових пояснювальних статей та докладні коментарі, що належать перу визначних шевченкознавців світу. Публікуючи в цьому числі звернення Українського Наукового Інституту у Варшаві до всіх світових українців з приводу умов реалізації цього надзвичайно важливого видавничого проекту, редакція "Тризуба" закликала своїх численних читачів підтримати це починання активною участю в передплаті на унікальне видання.

Стаючи щороку все активнішим літописцем Української революції, редакція "Тризуба" свою важливу місію вбачала і в тому, щоб задокументувати для нащадків чим більше відомих і особливо маловідомих сторінок цієї революції, дати на своїх сторінках слово всім, хто мав бажання поділитися пережитим. Так, стаття О. Чернявського "Зимовий похід" [10, 3–8] започаткувала серію публікацій про одну з маловідомих сторінок української історії – перший зимовий похід армії УНР на територію України, захоплену більшовиками. Похід цей, як відомо, відбувався з 6 грудня 1919 до 6 травня 1920 р. і проходив через міста Жашків, Канів, Черкаси, Смілу, Золотоношу, в ньому брали участь майже шість тисяч українських вояків, які пройшли в нелегких боях близько 2500 кілометрів. Пізніше, готуючи у Варшаві до друку книгу про цю подію, відомий військовий діяч й історик визвольних змагань, підполковник армії УНР Олександр Доценко ретельно використовує і публікації "Тризуба" на цю тематику [3].

Розвиток зазначеної теми вбачається й у висвітленні на сторінках часопису подвигу 359 молодих лицарів, які героїчно загинули 22 листопада 1921 р. в бою під містечком Базар на Житомирщині. Йдеться про другий, або Листопадовий, похід армії УНР у запілля більшовиків, що мав не меті скоординувати повстанські дії і привести до відновлення української державності на території України, яка опинилася в руках більшовиків. Відділи під назвою Українська Повстанська Армія склалися з добровольців, колишніх вояків армії УНР, яких очолював генерал Ф. Тютюнник. Волинська група цього походу завоювала 11 листопада Коростень, але не могла його втримати під натиском кавалерії Г. Котовського. Під час відступу майже півтисячі українських бійців були взяті в полон під містечком Базар, з них 359 – розстріляні. Так трагічно закінчився другий (і останній) Зимовий похід армії УНР проти більшовицької окупації України.

Щороку в листопадові дні українська еміграція відзначала цю печальну дату української історії. Про неї ніколи не забувала й редакція "Тризуба". Число 47 від 1929 р., що вийшло в траурній облямівці, сповіщало громаду про влаштування управу "Товариства бувших вояків Армії УНР" у Парижі по вулиці Орлеанській, 49 Жалобної Академії "з нагоди восьмої річниці героїчної смерті 359 лицарів, які загинули від руки катів 1921 року під Базаром, і всіх

тих, що в тім поході склали життя своє за Україну в боях, од ран, у полоні" (1929. – Ч. 47. – С. 1). Другого дня, як сповіщав часопис, в Українській православній церкві, яка містилася на бульварі Августа, 96, має відбутися урочиста панахида за упокій душ героїв. У цьому ж числі редакція почала друкувати (з продовженням у наступних числах) повний "Реєстр розстріляних у Базарі". Перша п'ятірка героїв Базара подана в такій послідовності: "1. Сулима Григорій Макарович, сотник; 2. Міроненко Кузьма Давидович, підстаршина; 3. Петренко Іван Діонісеви́ч, хорунжий; 4. Тронько Авксен Іванович, фельдшер; 5. Мінкер Леопольд Адольфович, завідуючий аптекою" (1929. – Ч. 47. – С. 1). "Може, трагічний день 22 листопада прояснить розум української еміграції, найде відгук в її серці та нагадає про обов'язки перед Батьківщиною", – так багатозначно й з надією закінчує редакція тематичний випуск свого журналу, присвяченого цій події.

Знак тризуба, його походження і значення, український гімн та його творці, основи Конституції УНР – ось проблематика, яка постійно знаходила свій розвиток у публікаціях "Тризуба" і через яку редакція стверджувала у своїх численних читачів національну ідею у вищій її формі "Держава вища над партію, нація вища над класи".

Значне місце на шпальтах часопису посідали публікації, які стосувалися *аналізу сучасного стану України під окупацією більшовиків*. У багатьох числах цій темі присвячувалася майже половина публікацій різних жанрів. Найпоширенішими з них були інформації, огляди преси, листи та статті.

Розглянемо деякі публікації цієї теми інформаційних жанрів.

Розділ "Хроніки" під заголовком "З великої України" був представлений у кожному числі часопису. Структура подання матеріалів цього розділу була сталою: короткі інформаційні повідомлення, без коментарів, з приводу останніх подій в Україні. Темі: політика, економіка, культура, освіта. Для прикладу, подамо перелік інформаційних повідомлень з розділу "З великої України" в числі 48 за 1926 р.:

"Всеукраїнський археологічний з'їзд при УАН"; "Історична секція УАН: доповіді"; "Ювілей академіка Нікольського"; "Пам'ятники старовини під загрозою"; "До ювілею акад. М. Грушевського"; "Поклади залізної руди"; "Про українізацію"; "Московсько-світські звичаї".

У третьому числі (за 1927 р.) виклад української хроніки мав такий тематичний зміст:

"Українізація більшовицької преси"; "Досягнення української промисловості"; "Безпритульні діти"; "Переселення з України".

В одній з постійних рубрик "Червоний терор в Україні", присвячених аналізу стану справ у радянській Україні, тут друкувалися матеріали як інформаційного, так і аналітичного характеру. Перед читачем у всій її розмаїтості поставала своєрідна хроніка "переможної ходи" радянської влади, яка визначалася все активнішим наступом більшовиків на національно свідоме селянство, інтелігенцію, духівництво.

Працівники редакції постійно вміщували огляди радянської і зарубіжної преси про події в СРСР. Панораму подій доповнювали систематичні огляди інформаційних радіопередач, які прослуховувалися з Києва. Починаючи з кінця 20-х рр., на шпальтах часопису періодично вміщуються тексти протестів проти червоного терору, ухвалені громадськими організаціями інших країн світу.

Особливу увагу редакція журналу приділяла висвітленню нової хвилі терору проти української інтелігенції, яка розпочалася з фабрикацією процесу "Спілки Визволення України". Як відомо, роль керівника СВУ автори 250 томів слідчої справи відвели Сергію Єфремову, віцепрезиденту Всеукраїнської академії наук, досить помітній

постаті в українській науці та громадсько-політичній думці. Серед української еміграції це ім'я мало великий авторитет, тому за публікаціями "Тризуба" з цієї теми стежила значна кількість читачів. Закінченню процесу СВУ редакція присвятила окремих випуск часопису від 4 травня 1930 р. Серед помітних публікацій цього випуску – передова стаття, аналітична стаття "Харківський процес "Спілки Визволення України", вирок московського суду, портрети С. Єфремова, В. Чехівського.

Сумний і несправедливий судовий вирок автор передової статті прокоментував у контексті тих уроків, які має вивести із цієї справи еміграція: "У відповідь на хвилю червоного терору, що її жертвами впали наші кращі люди там, усі живі елементи української еміграції, організовані і об'єднані навколо уряду УНР, повинні виявити максимум дисциплінованості, енергії, активності" (1930. – Ч. 18. – С. 1).

Серія аналітичних матеріалів про процес СВУ в Харкові схвилював багатьох читачів журналу. До редакції звідусіль стало надходити багато листів-спогадів колишніх вояків Української армії, безпосередніх учасників збройної боротьби за визволення, в яких вони детально і схвильовано описували героїчні вчинки своїх ровесників, полеглих у боях чи закатованих більшовиками. Редакція охоче публікувала такі матеріали, глибоко розуміючи їх важливість для творення документальної історії боротьби кращих представників народу за державність, для "зміцнення духу нації". Так з'явилися рубрики "Спомини", "Оповідання повстанця". В одній з них йшлося про діяльність таємної української організації "Козака Рада", про розкриття її 1923 р. та розстріл більшовиками 90 юнаків – представників цієї організації.

Значну просвітницьку, пропагандистську та організаційну роботу провела редакція "Тризуба", висвітлюючи на своїх сторінках *тему голодомору в Україні 1932–1933 рр.*, викликаного не природними, а політичними причинами. Як відомо, радянська влада замовчувала цю проблему й не подавала українському населенню ніякої допомоги. Відомості про цей голод, про його справжні масштаби і трагічні наслідки стали доходити на Захід з певним запізненням. Тому саме українськомовні друковані органи першими стали бити на сполох, закликаючи світову спільноту звернути на цю українську проблему пильну увагу.

Власне, про згубну політику колективізації, вивезення на Соловки і в Сибір десятків тисяч справжніх господарів своєї землі редакція "Тризуба" писала й раніше. Вона першою звернула увагу на наслідки неврожаю у південних областях України восени 1929 р. і прагнула всіляко висвітлювати заходи Генеральної Ради Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції, яка зініціювала створення "Комітету допомоги голодним в Україні", на чолі якого став професор О. Шульгін. Здвоєне число 48–49 від 9 грудня 1928 р. редакція відкриває повідомленням про заснування цього комітету, мету та план його роботи. Беручи до уваги стан, в якому перебувала на той час українська еміграція, та труднощі, які створювала на шляху реалізації таких планів московська влада, редакція журналу не покладала особливих надій на те, що Комітетові вдасться сповна досягти поставленої мети. Але вже саме заснування його, на думку автора передової статті, має велике моральне значення, підкреслюючи ще виразніше той непорушний зв'язок, який існує між еміграцією та поневоленим рідним краєм. Редакція зі сторінок свого журналу закликала все свідоме громадянство, яке перебуває на чужині, якщо можна допомогти Комітету в його роботі, внести свою пожертву на поміч голодним.

Ось чому на початку голоду в Україні 1932 р. редакція "Тризуба" вже мала чіткий план висвітлення цієї проблеми. У ньому простежується кілька основних напрямів: висвітлення заходів уряду УНР в екзилі; підго-

товка власних аналітичних публікацій про масштаби голоду в Україні та його наслідки; публікація оглядів зарубіжної преси з цієї проблеми; організація пересилки з України листів очевидців; інтерв'ю з туристами, які побували в Україні; організація матеріальної допомоги голодуючим; підготовка публікацій про голод в Україні в іншомовній пресі західних країн.

Коротко розглянемо в такій послідовності найбільш характерні публікації з цієї проблематики.

Редакція налагодила прямий зв'язок з представниками уряду УНР і мала можливість оперативно, щотижня, публікувати на своїх сторінках найсвіжішу інформацію щодо діяльності уряду. Так, у числі 34 з'являється "Комунікат Українського Пресоного Бюро в Парижі", що стосується відкриття в Лондоні засідання Міжнародної Зернової комісії, має розглянути питання закупівель зерна західними країнами. У заяві цього бюро йдеться про неприпустимість закупівель зерна з СРСР, який вивозить його з пограбованих українських сіл, де люди сотнями тисяч помирають з голоду (1933. – Ч. 34. – С. 12).

У цьому ж числі повідомляється про те, що український уряд в екзилі готує новий виступ перед Лігою Націй, в якому буде домагатися організації міжнародної допомоги голодній Україні.

Наступне, 34-те, число "Тризуба" містило ще кілька важливих офіційних документів. Серед них – "Заходи уряду УНР у Лізі Націй у справі голоду в Україні", а також текст листа, який вручив у Женеві представник уряду УНР О. Шульгін голові 14 сесії пленарного засідання Ліги Націй. Головні вимоги українців до міжнародної спільноти були такими:

1. Прийняти необхідні міри, щоб перешкодити вивіз хліба з СРСР, в дійсності з України;
2. Організувати анкетну комісію, яка б могла на місці встановити розміри нещастя.
3. Організувати міжнародну поміч голодуючим в Україні" (1933. – Ч. 35. – С. 26–27).

Щодо власних аналітичних матеріалів, то їх кількість у цей період помітно збільшується. Тональність і зміст матеріалів характеризують такі заголовки: "Биймо у великий дзвін та тривогу!", "Жахи голоду в Україні", "До українських виступів у справі голоду", "Голод в Україні та Ліга Націй". Вже в одній з перших передовиць редакція прямо вказує на причини голоду в Україні: "Коли в країні, яка ще донедавна вивозила хліб за кордон у величезних кількостях, без жодних для того умов природного характеру приходять до голоду й людодіства, – то хіба не ясно, що такий стан речей просто "зробили" ті, що сьогодні панують над нашим нещасним краєм і в інтересах яких, очевидно, є якнайбільше знищити наш непокірний народ" (1933. – Ч. 30–31. – С. 1).

Постійною на шпальтах "Тризуба" протягом двох років була рубрика "Голод в Україні в світлі закордонної преси". Тут уміщувалися в перекладі українською мовою короткі витяги з різноманітних газет, що виходили як у Європі, так і на Американському континенті.

Увіразнювали й емоційно насажували цю тему листи очевидців з України та інтерв'ю з іноземними туристами, які відвідували в той час Радянський Союз. Такі матеріали сприймаються сьогодні як суворі документи доби, в яких сконцентровані горе й трагедія багатомільйонного народу. Тоді не могли залишити байдужими сотні й тисячі читачів. Сьогодні вони виступають неспростовним доказом свідомого й послідовного геноциду цілого народу.

У цьому контексті звернемо увагу лише на одне подання "Листів з України" (а таких було вміщено на сторінках часопису десятки). Йдеться про унікальну добірку листів одного селянина з Чернігівщини до свого родича на еміграції, що якимось дивом все ж потрапили до

адресата. Він не міг назвати свого прізвища, аби не наразити на небезпеку своїх родичів в Україні, але вирішив все ж надіслати ці листи до редакції "Тризуба" з такою припискою: "Прошу ласкаво помістити в "Тризубі" ці листи... Я прошу їх передивитися й оголосити ті, які підтверджують той страшний голод, про котрий вже давно пишуть. Ця людина, що мені пише листи, зовсім неполітична і малописьменна і пише в своїх листах правду. З пошаною Х. 16.10.1933" (1933. – Ч. 35. – С.18–19).

Варто навести окремі витяги з цих листів, які, за свідченням редакції, "писалися на клаптиках паперу, на шматках книжкових сторінок і обіймають собою час від минулої зими до літа":

"Думав, що вже тобі не буду писати, але як вислав тобі письмо, то ще 2 тижні прожив. Ноги попухли, а сам я висох і сплю сидючи, бо не можна лежати – у грудях сильно болить, а вроті цинга. Але жінки чомусь мало мруть, а все мужчини. Про дітей я вже й не журюся, всі попухли, однаково помруть, не знаю, чи хоч одне виживе, чи ні. Спасибі матері, сьогодні дала з хунт пшона і ми трохи поїли, а то цілий місяць крім лободи ми вже нічого не їли. Руки дрожать, не можу писати, але може ти не даси погібнути..."

"Родина твого дядька й брата двюрідного уже всі померли з голоду... В нас помирає кожен день по 10 чоловік. Багато мре молодих людей... Корній помер, Овісій також і все його сімейство".

"В нашому селі померло вже 1500 людей. Якби ти мене побачив, так не взнав би, я вже посивів і худий далі нікуди. Сили немає ніякої..." (1933. – Ч. 35. – С. 18–19).

Цінність таких листів полягала ще й в тому, що вони були опубліковані незабаром після розрекламованої поїздки по Радянському Союзу французького радикала Е. Еріо. Керівництво СРСР, відкинувши пропозиції західних країн щодо допомоги голодуючим в Україні, повсякчас твердило, що інформацію про голод навмисне поширюють вороги Радянського Союзу. Тому Москва й запросила цього французя, який симпатизував радянській владі і який згодом написав серію неправдивих матеріалів про неправомірність так званих чуток про голод в СРСР [4, 406].

Конфуз із публікаціями Е. Еріо підсилювався також і після численних інтерв'ю іноземних туристів, які побували в СРСР і які на власні очі побачили справжні масштаби трагедії. Розповіді про це іноземним кореспондентам вразили західного читача. Друкувалися вони і на сторінках "Тризуба". Скажімо, у зведеному числі 30–31 опублікована розповідь Марфи Стюболової, яка підтвердила приховувані в СРСР факти людодства. За словами туристки, "свіжопохованих людей часто вночі розкопують і їдять".

Журнал "Тризуб" відгукнувся на це трагічне явище також і віршем Олександра Олеса "Голод", який ніколи протягом усіх підрадянських років не друкувався у жодному виданні в СРСР. Ось фрагмент свідчення цього страшного факту, відтвореного талановитим майстром у поетичній формі:

*Вечері голову вчора одрізала
Галі... дитині своїй,
Вдосвіта, вранці сьогодні поснідала
Що це я, що це я? Боженьку мій!..
Людоньки!.. (що це я – сплю?)
Вбила дитину свою!..
З холоду, з голоду я збожеволіла..
Людоньки!.. (що це я – сплю?) [6, 13].*

Від часу виникнення в Парижі "Комітету допомоги голодним в Україні" редакція часопису постійно інформувати своїх читачів про його діяльність. Певний розголос серед зарубіжної спільноти мало опубліковане в "Тризубі" "Звернення до українського народу" у справі голоду, яке підписали від імені "Української Парламент-

ської Репрезентації" 35 представників політичних, наукових, громадських і просвітніх діячів Львова.

Серед публікацій, які підготувала редакція для поширення в іноземних засобах масової інформації, варто виділити інтерв'ю представника уряду УНР професора Шульгіна про голод в Україні, надруковане в № 289 паризької газети "Figaro" за 1933 р.

Інтерв'ю українського державного еміграційного діяча впливової західній газеті – це не поодинокий випадок *зацікавлення європейської преси українськими проблемами*. Редакція "Тризуба" уважно відстежувала такі публікації й про більшість з них намагалася інформувати свого читача. Такі рубрики, як "Українка в наукових виданнях світу", "Україна і Франція", "Україні і Чехія", "Україна й Німеччина" можна знайти чи не в кожному числі часопису.

Показовою в цьому плані є стаття французя за національністю, доброго приятеля українців А. Тарне "Україна і Франція". Її український переклад редакція подала таким супроводом: "Друкуємо цю статтю нашого французького приятеля, бо вбачаємо в цьому перерахуванні добре відомих фактів з нашого минулого та в тому, що п. Тарне завжди підтримує стосунки з українцями в Парижі, щире бажання допомогти взаємному зближенню та зазнайомленню французьких кіл з українською справою" [7, 14–15]. Стаття ця й справді не може не викликати поваги українського читача до іноземного автора, який щиро прагне повернути увагу до проблем українства світової спільноти. Варто навести бодай маленький фрагмент міркувань пана А. Тарне: "Україна, якої ім'я викликає перед нами не тільки далекі спомини про боротьбу шведського короля Карла XII з московським царем, є тою багатою й великою країною, так привітливою для чужинців, де під кінець великої війни зіткнулися інтереси політичні й економічні. Роль, що її ця країна грала колись в історії, що її вона покликана грати, варті того, щоб зацікавитися її історією... Україна сьогодні "большевізована" і стала "совітською республікою", але не може вона не цікавити всіх тих, хто слідував за всіма фазами її історії. Для всіх українське питання не перестає бути дуже актуальним, і щиро хотілося б бачити його вирішення" [7, 14–15]. Йдеться у цій статті й про роль Анни Ярославни у розвої королівської корони у Франції, про привезену нею з Києва українську Біблію, на якій присягали після її прикладу наступні королі Франції на вірність своєму народові. Ще в давнину ця книга стала національною святиною французького народу [2, 18].

А ось ще один красномовний приклад того, з якою увагою працівники "Тризуба" відшукували бодай найменший українознавчий слід не лише на шпальтах західної періодики, а й в іншомовному книговидаванні. І з якою радістю детально розповідали про приємні результати пошуків своїм читачам. У своїй черговій публікації постійної рубрики "З старих книжок" співробітник редакції І. Заташанський звертається до читачів з такими словами: "Ми в претензії на Європу, що вона нас мало знає, або знає впоперек, але часто ставлять наші земляки собі питання навпаки: чи ми дійсно знаємо, що про нас думають?" Відповіддю на це запитання, зацікавлює автор, може бути збірка оповідань відомої французької письменниці Т. Доріан під назвою "Ames Slaves", що побачила світ у Парижі 1906 р. Виявляється, що це збірник справжніх українських оповідань, в яких Україна і українська жінка змальовані з любов'ю, виразно, з усіма національними рисами, радіщами і стражданнями. Слова *Україна, український, українка* авторка вживає лояльно, натурально, таким рішучим чином, що стає зрозуміло, для неї не було питання – існує цей народ, чи він всього лиш один з представників російської нації. Є в цій збірці й оповідання на релігійну тему, що має

суто українську назву, "Українська Богородиця Діва". Автор рецензії виділяє зі збірки популярної французької письменниці два оповідання ("Раїса" і "Домна"), героїні яких є представницями тієї української жінки, що завдяки міцним моральним засадам захищала свою родину, вони чимось близькі до динамічної сили почуттів Шевченкової "Катерини".

У добірці матеріалів цієї рубрики йдеться й про іншу книгу французького автора, присвячену Україні, роман-хроніку XVII ст. "Myrtha-Maria" Оскара Метені. Події роману відбуваються частково в Україні й з участю українського гетьмана Івана Мазепи. Автор досить докладно описує історію України, хоча й робить дрібні помилки. На початку XVIII ст., як резюмує французький автор, Україна не належала до Росії. Це був вільний край і ніякий інший народ не цінував більше свободи, як українці (1932. – Ч. 32–33. – С. 17–18).

Щодо українки в чужих виданнях, то це були переважно бібліографічні списки публікацій, які періодично подавали для друку на сторінках "Тризуба" працівники Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі. Такі публікації і сьогодні є неocenним джерельним матеріалом для сучасних дослідників: істориків, філологів та журналістикознавців.

Уважно аналізуючи різноманітні українознавчі матеріали на шпальтах зарубіжної періодики, редакція "Тризуба" звертала особливу увагу на ті, в яких свідомо чи ні допускалися неточності, перекошенні, а то й грубе фальшування фактів. Надто ж якщо це стосувалося книжкових видань, які рекламувалися в періодиці. Зрозуміло, не могла обминути редакція факту публікації в Парижі в довільному перекладі французькою мовою казки І. Франка "Абу-Касимові капці" – "Les Bottes Eatales" (Conte d'Ukraine). Здавалося, можна було поради з того рідкісного факту, що маленькі французи разом з батьками читатимуть своєю рідною мовою казку українського автора. Однак автор гострої репліки, він же головний адміністратор журналу, І. Косенко побачив у щойно виданій книзі привід для її серйозного аналізу. Йшлося про грубі невідповідності малюнків і тексту книги українській тематиці. На малюнках – московські будівлі, українські діти зодягнені в російський національний одяг. Разом із козаками стоять діти, взуті в личаки й кацавейки, село зображене не з українськими вибіленими хатами, а зі звичайними почорнілими зрубами.

Висновок автора цієї дотепної репліки такий: "18 тунів, що закривають справжню Україну від закордону, мусять розсіяти і можуть розсіяти лише українці" [5, 30].

Такі публікації викликали в читачів почуття самоповаги, національної ідентичності й гідності.

1. Однією з провідних тем часопису "Тризуб" протягом усього періоду його існування стала тема ствер-

дження української державності. Розвиток цієї теми редакція розглядала у двох площинах: обґрунтування в численних публікаціях ідеї української державності та з'ясування найдоцільніших шляхів національного будівництва в різних ділянках національного життя.

2. "Тризуб" став своєрідним літописцем історії національно-визвольних змагань українського народу. Особливістю цього літописання є те, що авторами статей виступали різні за посадами, віком, соціальним становищем безпосередні учасники тих подій: і провідники національної ідеї, і рядові її подвижники. Опубліковані на шпальтах часопису спогади, роздуми, мемуари, листування у контексті цієї теми сприймаються сьогодні як важливі історичні документи доби.

3. Для більшості аналітичних публікацій цього тематичного блоку характерні історичні паралелі: події й уроки Української революції автори аналізують у контексті подій, пов'язаних з розвалом Київської Русі, здобутками і поразками українського козацтва на чолі з різними гетьманами.

4. Публікації "Тризуба", присвячені темі "Шевченко і Україна", додали багато нового в тогочасне шевченкознавство, оскільки були серйозною альтернативою всуціль заідеологізованого і неправдивого радянського шевченкознавства.

5. За умов суцільного ідеологічного і партійного контролю діяльності радянських засобів масової інформації публікації "Тризуба", як й інших українськомовних діяспорних видань, стали одним з об'єктивних джерел щодо висвітлення подій, які відбувалися в Україні протягом 20–30-х рр. XX ст. Дуже цінною для сучасних дослідників є серія різножанрових матеріалів на тему голоду в Україні: висвітлення заходів уряду УНР в екзилі, спрямованих на повернення світової спільноти до справжніх причин і масштабів голоду, публікація оглядів зарубіжної преси з цієї проблеми, організація пересилки з України листів очевидців, інтерв'ю з туристами, які відвідували тогочасну Україну.

1. Бачинський Д. Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка. – Лондон; Мадрид, 1962. – 256 с. 2. Вергун І. Чужиною: Сповідь інженера-скитальця. – Дюркенк (Франція), 1992. – 156 с. 3. Доценко О. Зимовий похід: 6.12.1919 – 6.05.1920 / За ред. Р. Смал-Стоцького. – Варшава, 1932. – 374 с. 4. Енциклопедія українознавства: В 10 т. – Мюнхен; Париж, 1955–1884. 5. Косенко І. Абу-Касимові капці // Там само. – 1926. – Ч. 18. 6. Олесь О. Голод // Там само. – 1933. – Ч. 34. 7. Тарне А. Україна і Франція // Там само. – 1925. – Ч. 7. 8. Тимошик М. "Я завжди молюся за душу гетьмана Мазепи": еволюція творення образу Івана Мазепи у працях Івана Опенка. // І. Опенко (митрополит Іларіон). Розп'ятий Мазепа. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с. 9. Трелке В. Сліди і пам'ятки гетьмана Івана Мазепи в Румунії // Тризуб. – 1932. – Ч. 36. 10. Чернявський О. Зимовий похід // Тризуб. – 1928. – Ч. 17. 11. Яковлів А. Договір Богдана Хмельницького з Москвою 1654 року // Тризуб. – 1926. – Ч. 16.

Надійшла до редакції 27.09.08

УДК 655.41.808.1:070(09) "Українська книга"

І. Плехова, асп.

АВТУРА КНИГОЗНАВЧОГО ЧАСОПИСУ "УКРАЇНЬКА КНИГА" (1937–1943)

У статті досліджено наукові зацікавлення авторів часопису "Українська книга", висвітлено питання співпраці українських книгознавців та галицького часопису щодо вивчення актуальних питань розвитку видавничої справи.

In the article it's explored the scientific personal interests of authors of the magazine "Ukrainian book", the question of collaboration of Ukrainian bibliologists and Galychyna magazine is reflected in relation to the study of actual questions of development of publishing business.

Інтенсивний розвиток української книгознавчої думки першої половини ХХ ст. припадає на період посиленої уваги науковців до національних питань, зокрема до формування національної самосвідомості й самовизначення, проблем державотворення й соборності України, особливостей ментальності української нації тощо. При цьому книгознавчі проблеми не лише не загубилися серед широкого кола національних питань, а й були нарі-

жним каменем у розвії гуманітарної науки, адже історія української книги часто дублювала історію українського народу. Євген-Юлій Пеленський зазначав: "Історія української книги продовж останніх двох-трьох століть складається неначе з двох рівнобіжних історій: одна про книжки, що появилися, а друга про ті численні спроби, зусилля, заходи, що не увінчалися належним видавничим успіхом. І, на жаль, оця друга "історія", історія книг,

© Плехова І., 2010

що не появилися, така ж сама велика, як і перша. По минути її неможливо, бо тоді тамта перша, властива історія української книги була б занадто вбога, неповна й не давала б вияснення багатьох-багатьох фактів. Головною перешкодою, що зупиняла український видавничий рух, була російська цензура" [10, 155].

Наступ на українську книгу апіорі став наступом і на українськість. Тож більшовицький наступ на українську національно налаштовану інтелігенцію не міг обминути питання національної книги, видавничого руху. Невипадково найавторитетніший орган книгознавства "Бібліологічні вісті", з яким пов'язаний розквіт української книгознавчої думки 20-х рр. минулого сторіччя, був ліквідований уже в 1930 р., а його працівникам (А. Артюхова, Ф. Ернст, Н. Заграда, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, А. Лебідь, Ю. Михайлів, Я. Стешенко та інші дослідники національної книги) довелося пройти тернистим шляхом політичних звинувачень і репресій, навіть поплатитися власним життям.

Книгознавчий часопис "Українська книга", що наприкінці 30-х рр. перебрав на себе зобов'язання продовжувати дослідження з питань національної книги та бібліографії, так само пройшов шляхом замовчування, невизнання. Лише на початку української незалежності завдяки працям Н. Черниш, О. Антоник, Л. Кульчицької, Л. Сілевич, М. Грузова, М. Шудрі відбулося поступове повернення цього безперечно унікального явища української книгознавчої думки.

Пропонована наука розвідка присвячена питанню автури "Української книги", адже протягом свого короткого життя часопис спромігся не просто активізувати наукові дослідження з питань книгознавства й бібліографії, а й об'єднати навколо редакції розпорошені по світах наукові сили. Більше того, завдяки авторитетним дописувачам "Українська книга" виокремилася, з одного боку, у поважний фаховий часопис, а з іншого – науковці мали за честь публікувати на його шпальтах свої дослідження. Наприклад, В. Дорошенко у спогадах про редактора часопису Є.-Ю. Пеленського зазначає, що належав до "постійних співробітників його прецінної "Української книги"" [7, арк. 11].

Отже, у 1937 р. з ініціативи двох найповажніших галицьких наукових установ – Українського товариства бібліофілів та бібліографічної комісії НТШ постало нове фахове видання "Українська книга": "В 1937 р. нарешті увінчалися успіхом довголітні заходи попередньої і теперішньої Ради Товариства – видавання власного органу. Українське Товариство Бібліофілів не могло б зважитися на це – для наших умов – велике діло без прихильного попертя і помочі Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. [...] рішення Комісії (Бібліологічна комісія НТШ – І. П.) знайшло повне зрозуміння і одобрення в Відділі Наукового Товариства ім. Шевченка, що рішив покривати половину коштів друку журналу. [...] З дальшою допомогою для журналу прийшло Видавництво "Ізмарagd", що прийняло на себе адміністративний догляд видання та безкорисно відступило свій льокаль для адміністрації" [3, 64].

Уже в першому числі "Української книги" з'являється повідомлення про згоду співпрацювати з часописом науковців Бібліологічної комісії НТШ, Українського товариства бібліофілів у Львові, Українського Товариства прихильників книги у Празі та інших книгознавців – загалом список налічує 36 прізвищ. Звісно, не всі науковці виступають одразу на шпальтах новоутвореного книгознавчого органу, проте вже у першому числі опубліковані розвідки Петра Зленка, Івана Крип'якевича, о. Романа Луканя, Володимира Січинського, Марії Фуртак-Деркач, Миколи Андрусика, Євгена-Юлія Пеленського.

Варто також зазначити, що Євген-Юлія Пеленський, редактор часопису, особисто звертався до науковців, зокрема тих, які перебували за межами Галичини, із пропозицією взяти участь у підготовці "Української книги". Наприклад, у листівці архівіста, історика, поета Івана Коровицького, який у 30-х рр. працював у Варшаві, до Євгена-Юлія Пеленського читаємо: "Дякую за пропозицію співпраці в "Укр. Книзі", що про неї я ближче довідався з "Нов. Часу". Прошу присилати мені журналу. Якщо щось буду мати придатного – пішлю Вам з великою радістю" [6, арк. 1].

Авторитет Євгена-Юлія Пеленського, який на той час очолював Українське товариство бібліофілів у Львові, безперечно мав особливе значення в згуртуванні навколо редакції найбільш знаних українських дослідників книги. Незважаючи на свій досить молодий вік (редакторів книгознавчого видання щойно виповнилося 29 років, коли вийшло перше число "Української книги"), Є.-Ю. Пеленський уже мав неабиякий досвід редакторської роботи, адже працював редактором рубрики "Література і мистецтво" газети "Новий час", часопису "Вогні", літературно-мистецького місячника "Дажбог" тощо. Більше того, він уже здобув офіційне визнання як науковець-книгознавець – у тому ж таки знаковому для Пеленського 1937 р. він став дійсним членом НТШ. Принагідно зазначимо, що в 1934 р. надруковано його працю "Бібліографія української бібліографії", яка узагальнювала спадщину попередників-бібліографів і репрезентувала методологічні засади бібліографічної діяльності [1, 226].

"Українська книга" була власне проектом Пеленського, який вбачав особливу місію книгознавства у розвитку наукової думки та видавничої справи. "Коли немає змоги творити велике, треба робити хоч би дрібну роботу, але необхідну, якщо її ніхто не робить" [5, арк. 1], – уважав молодий редактор. Звісно, створення книгознавчого часопису в умовах тотальної заангажованості науки, постійних фінансових проблем, розпорошення наукових сил по світах не було справою легкою й маленькою, адже в основі – українська книга, її історія, сучасність, майбуття.

У своєму листі до Євгена-Юлія Пеленського від 7 лютого 1937 р. Петро Зленко досить чітко окреслив історію часопису, перше число якого щойно вийшло з друку: "Дарма, що в нашій суспільстві немає ще зацікавлення до культури книги, до її історії та тих багатих питань, що їх висовує книгознавство і бібліографія. У тім то і заслуга "Укр. Книги", що вона пробудить усі ці питання, що доповнять культурне підвищення нашого народу. Буде тяжкий шлях "Укр. Книги" та тим більше він стане заслуженим. А успіх прийде – Засіяні зерна проростуть. Колись прийде багате панівно" [4, арк. 1]. Пройти цей складний шлях "Українська книга" могла лише насамперед завдяки відданості свого редактора та небайдужості українських книгознавців до проблем розвитку національної науки.

На думку дослідниці Н. Черниш, саме "високоавторитетний талановитий авторський склад дописувачів часопису і забезпечував різноманітність тематики (адже в кожного науковця була "своя" тема, свій пріоритетний напрям книгознавчих досліджень [...]), глибину опрацювання обраної проблеми, переконливість аргументації та ґрунтовність висновків" [12, 503]. Не можна не погодитися з Наталією Черниш, адже, справді, "своя" тема окремих науковців давала можливість редакції "Української книги" в складних політично-комунікативних умовах видавати цілком конкурентний журнал.

Зацікавленість українських книгознавців тими чи іншими науковими аспектами диктувала й укладала певну рубрикацію "Української книги". Так, Богдан Романчук упродовж п'яти років опікувався питанням бібліографії на шпальтах часопису, тож кожне число містило окремі підрубрики відділу "Бібліографії", зокрема:

1) **"Бібліографія"** – фактично це і є власне бібліографія нових видань, що з'являлися переважно в Галичині;

2) "Нові видання" (у деяких числах назва замінюється на "Нові книжки") – рубрика, що висвітлювала появу нових фахових видань із книгознавства й бібліофіліства;

3) **авторська бібліографія** – це бібліографія нових видань або тематично об'єднаних, яку склали окремі бібліографи.

Щодо найбільш помітних бібліографічних описів, підготовлених Б. Романенчуком, варто зазначити "Бібліографію В. Стефаніка" (числа 3–6 за 1937 р.), в якій представлено бібліографічний опис: писань про творчість Стефаніка (88 позицій); писань про Стефаніка в зв'язку з іншими письменниками (63 позиції); біографічних матеріалів (34 позиції); автобіографічних писань В. Стефаніка (6 позицій); посмертних згадок або опису похоронів у газетах (30 позицій); хронологічних показників творів В. Стефаніка (63 позиції); книжкових видань творів (29 позицій); рецензій (25 позицій).

Чи не найбільш широко щодо авторських дописів представлено відділ "Історичного книгознавства", адже саме в цій рубриці вийшли друком розвідки М. Возняка, В. Дорошенка, І. Крип'якевича, Т. Пачовського, А. Животка, В. Січинського, Л. Биковського, Є.-Ю. Пеленського, І. Кривецького, П. Зленка, С. Сірополка, Д. Чижевського та інших дослідників української книги. Принагідно відзначимо, що саме цей відділ дає змогу уявити різнобічність зацікавлень науковців першої половини ХХ ст., кожен із яких спеціалізувався на певних історичних темах. Так, наприклад, Аркадій Животко опублікував свій науковий нарис про альманах "Основа" (числа 3–5 за 1938 р.). У листі до редактора науковець обгрунтовує необхідність вищезгаданої публікації: "Минуло 75 років з часів "Основи". Дозволяю собі запропонувати для "Української Книги" коротенький історичний нарис цього журналу. Маючи на увазі розмір і можливості "Укр. Книги", старався зробити його, як найкоротшим. При остаточному перегляді ще трохи скоротив, відмітивши місця, які на мою думку, можна було б викинути, олівцем з боку. Також при потребі можна було б дати цитати в одній мові (рос. чи в перекладі на укр.). Як що вважали б вистарчаючими тексти оригіналів то ці переклади можна було б викинути, або навпаки. Це ще трохи скоротило би. За моїм підрахунком, вся стаття після цих еwent. скорочень мала б десь коло 24 стор. "Укр. Книги". Думаю, що розмір не надто обтяжний" [8, арк. 3].

Двадцять дев'ять сторінок нарис про журнал "Основа" (1861–1862) від А. Животка на шпальтах "Української книги" (за пропозицією автора цитати подані мовою оригіналу – російською або українською без перекладу) репрезентував складну й неоднозначну історію друкованого органу, що у другій половині ХІХ ст. відіграв особливу роль у згуртуванні української інтелігенції задля відновлення українського друкованого слова й поставив на новий щабель розвитку українську видавничу справу, адже: "Не зважаючи на те, що організатори гаряче взялися за справу, яка знайшла ширший відгук серед літературних і наукових сил та взагалі серед частини української інтелігенції, поставити журнал на ноги матеріально, і тим забезпечити довше його існування, було не легко і вимагало великого видавничого досвіду і витримки" [2, 56]. Отже, дослідження науковця присвячене, з одного боку, історії становлення "літературно-журналістичного" руху в Україні, а з іншого – власне журналу "Основа". Окрім детального аналізу організаційно-фінансових аспектів діяльності редакції журналу, тематичної палітри дописів, А. Животко звертає увагу на дискусійні питання вживання української мови в освітніх, культурницьких і політичних процесах. Адже мовне питання стало наріжним каменем у житті журналу, відстоюванні прав українства на вільний розвиток національного книгодруку й журналістики.

Статті з продовженням в "Українській книзі" не були поодиноким явищем. Так, Петро Зленко на шпальтах галицького часопису опублікував цикл матеріалів "Українські приватні бібліотеки" (відділ "Бібліофіліство", 1937–1938). Як зазначає Євген-Юлій Пеленський у рецензії на вищезазначене дослідження, це "перша спроба історії приватних бібліотек на довгому просторі століть ХІ–ХVІІІ, чи навіть до початку ХІХ" [11, 155]. При цьому редактор зазначає певні хибні дослідника, який перш за все використовував не архівні матеріали, а окремі згадки попередників про списки книг у досліджуваних приватних бібліотеках. Перед сучасним дослідником, на думку Є.-Ю. Пеленського, постають нові проблеми – дослідити "порозбівани" по усіх світах, а то й зовсім "запропащені" бібліотеки, адже "деякі з книжок приватних збирачів дісталися до наукових бібліотек різних установ. Отож треба перейти всі українські стародруки і старі рукописи краєвих бібліотек" [11, 155]. Принагідно зазначимо, що з листування Петра Зленка й Євгена-Юлія Пеленського постають цікаві факти щодо реакції науковця на критичні зауваження опонентів і редакції. Так, у листі від 8 квітня 1937 р. П. Зленко просить редактора "Української книги" "викинути" згадки про князя Костянтина Всеволодовича: "п. М. Андрусак має рацію, цей князь не такий вже близький Україні. Хибу цю мені даруйте, воно станеться іноді й не таке, особливо коли доводиться працювати на спіх, без потрібних для перевірки книжок та інших матеріалів" [4, арк. 3].

Попри певні неточності, розвідка П. Зленка була першим комплексним дослідженням про найбільш цікаві українські приватні бібліотеки (зокрема, бібліотеки українського духівництва – М. Смотрицького, Є. Славинецького, П. Могили, Т. Прокоповича тощо). Саме тому воно одним із перших вийшло друком в оригінальній науковій серії Українського товариства бібліофілів, започаткованої Є.-Ю. Пеленським, – "Українська книгознавча бібліотека". Окрім уже вищезазначеної праці, нова серія в різні роки репрезентувала книгознавчі дослідження М. Возняка ("До історії видань Квітчаной "Марусі""), Д. Горнякевича ("Україніка в архівах Кракова"), Є.-Ю. Пеленського ("Овідій в українській літературі") та ін.

У період Другої світової війни діяльність наукових товариств значно обмежилася у своїх можливостях. Євген-Юлій Пеленський, щойно очоливши єдине дозволене німецькою владою "Українське видавництво", не полишає надії щодо відновлення діяльності свого книгознавчого часопису (у 1939 році після вересневих подій була припинена діяльність НТШ, лише одне число "Української книги" змогло побачити світ). Аби знову згуртувати наукові сили довкола книгознавчих проблем, редактор часопису береться за його відновлення, звісно, не уникаючи при цьому цензурних заборон. У листі до Михайла Возняка від 25 грудня 1941 р. Є.-Ю. Пеленський зізнається, що немає можливості надрукувати кілька наукових досліджень адресата: "Але так само, як мене втішила присилка цих рукописів, так само зажурило те, що я так не зможу їх помістити в "Укр. Книзі". Очевидно через цензуру. Справа в цензурі товчється вже пів року, мабуть, остаточно відстану дозвіл. Але мотивую це тим, що Укр. Книга присвячена двом великим річницям: 100-ліття Кобзара і 450-ліття Фіоля. З огляду на те, що натиск маю покласти на видання Кобзара в Німеччині, і на те, що Фіоль був німець – певно відстану дозвіл. Але це виключає можливість друку інших праць у цих двох випусках" [9, арк. 1].

Останні два річники "Української книги" власне українського періоду (у 1971 р. Роман Богданенчук, який емігрував до США, відновив часопис у Філадельфії, тому можемо умовно поділити історію "Української книги" на два періоди: український, що охоплює п'ять річників

протягом 1937–1943 рр., та американський, який тривав упродовж 11 років, від 1971 до 1982 рр.), насправді, були позбавлені можливості ознайомити читачів з іншою проблематикою, крім шевченкознавства та історії початків українського друкарства. Тому й автура останніх випусків "Української книги" представлена іменами Є.-Ю. Пеленського (розвідки "Шевченко – клясик (1855–1861)", "Овідій в українській літературі"), В. Дорошенка ("Женевські видання Шевченкових поезій"), П. Зленка ("Книга в українській народній словесності"), І. Кривецького ("Прогностик Юрія Дрогобицького"), І. Крип'якевича ("Зв'язки Івана Федоровича з Краковом"), С. Сірополка ("Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилицьких книг"), Д. Чижевського ("Українські друки в Галле"), П. Богацького ("Кобзар" Тараса Шевченка за сто років (1840–1940). До історії критичного видання його. Бібліографічний покажчик літератури цього питання", "Шевченкіана в Велико-Німеччині за 1940–1941 рр.") та іншими дослідниками.

Звісно, останні два річники "Української книги" обмежилися в тематиці наукових студій. Проте закид на адресу редакції щодо такої політики недоречний, бо фактично зусиллями Є.-Ю. Пеленського було врятовано існування галицького книгознавчого часопису. Більше того, річники "Української книги" за 1942 і 1943 рр. мають вигляд закінченого дослідження. Залишаючи традиційну для часопису рубрикацію (хоча тут варто зазначити, що редактор все ж уникав розподілу за відділами "Історичне краєзнавство", "Архіваторство" тощо, однак зберіг поділ на загальний відділ, куди й увійшли статті з питань історії української видавничої справи, літературознавчих і книгознавчих проблем, та бібліографічний відділ – поточна бібліографія, репертуар спеціалізованої літератури із запропонованої проблематики часопису, хроніка подій тощо), журнал уповні висвітлив питання шевченкознавства та звернув увагу на нові до-

слідження про становлення видавничої справи в Україні. Зокрема, останній річник "Української книги" за 1943 р., присвячений 450-річчю українського друкарства в Кракові, не лише повертає в історію українського друкарства імена його фундаторів – Швайпольта Фіоля, Івана Федоровича (Федорова), Юрія Дрогобицького, а й розвінчував міф про другорядність української видавничої справи, широко представивши натомість європейські зв'язки українських друкарів (привертають увагу з цього аспекту дослідження Д. Чижевського "Українські друки в Галле", Д. Горняткевича "UCRAINICA в архівах Кракова").

Отже, упродовж свого українського торування шляху книгознавчий часопис "Українська книга" об'єднав навколо себе й найбільш актуальних наукових проблем дослідників національної видавничої справи і став своєрідним наріжним каменем у розвитку книгознавчої думки наприкінці 30-х рр. ХХ ст.

Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (ХІХ – перша третина ХХ ст.): Навч. посіб. / За ред. Н. Зелінської. – Львів: Світ, 203. – 612 с. 2. Животко А. "Основа" (1861–1862) // Українська книга. – 1938. – Ч. 3. – С. 54–60. 3. Звідомлення з діяльності Українського Товариства Бібліофілів у Львові за 1937 рік // Українська книга. – 1938. – Ч. 3. – С. 63–64. 4. Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 232, оп. 1, спр. 41, 10 арк. 5. Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 232, оп. 2, спр. 54, 2 арк. 6. Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 232, оп. 2, спр. 59, 13 арк. 7. Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 232, оп. 2, спр. 71, 11 арк. 8. Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 232, оп. 3, спр. 129, 4 арк. 9. Львівська наукова бібліотека імені Василя Стефаника. Відділ рукописів. Ф. Возняка, спр. 422 с, 16 арк. 10. Нові видання // Українська книга. – 1937. – Ч. 6. – С. 155–157. 11. Рецензії // Українська книга. – 1938. – Ч. 8–10. – С. 154–156. 12. Черниш Н. Проблеми книжкової справи на шпальтах часопису "Українська книга" (1937–1943 рр.) // Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред.: С. М. Квіт, Т. Г. Бондаренко. – Черкаси, 2007. – С. 499–504.

Надійшла до редакції 23.09.08

УДК 007:304:070.09(477)

О. Спанатій, асп.

РОЗВИТОК ГАЗЕТНОЇ СПРАВИ В МИКОЛАЄВІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено розвиток газетних видань у Миколаєві в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Розглянуто джерела й етапи становлення миколаївської преси, її вплив на культурний та суспільно-економічний розвиток південного регіону.

The article examines the development of newspapers in Mykolaiv from the second half of the ХІХ – to beginning of the ХХ century. The sources and stages of rising of Mykolaiv press and its influence on cultural and social-economic development of south region are overviewed.

Важливою для сьогодення проблемою є дослідження видавничої практики у південних і східних регіонах України до 1917 р. для більш глибокого розуміння культурних можливостей цих регіонів, де і зараз виникають певні складності з системним упровадженням державної мовної політики, послідовною організацією українського видавничого ринку.

Миколаївська область за роки незалежності так і не потрапила у лідери видавничих рейтингів. Нечисленні книжкові видавництва працюють із малими накладками, стабільно виходять близько десятка періодичних видань, більшість з яких "завоювали" своїх читачів ще за радянських часів або на початку 90-х рр., у період подолання "інформаційного дефіциту". Сьогодні для нової газети постане солідне місце на ринку періодики в місті та регіоні досить важко. Крім браку професійних кадрів, відсутності грамотних маркетингових досліджень, дається взнаки незнання історії питання. Складається враження, що місто, подібно до людини, може переживати "синдром вторинної неписьменності" ("неписьменність" у даному випадку – не стільки брак освіти, скільки нереалізованість, "незапитаність" знань, колись здобутих, і як результат – їхнє "вивітрювання" із пам'яті). Слабку активність видавничої справи в Миколаєві дехто пояснює невибагливістю чита-

ча-пролетарія, в колі зацікавлень якого книжка залишається на останньому місці. Цей стереотип спростовується не тільки прикладами інших потужних промислових центрів: Харкова, Дніпропетровська, Запоріжжя та інших, а й власною Миколаївською історією.

Миколаїв і у ХІХ ст. був важливим промисловим центром, при цьому попит на друковане слово тут був досить великий. Крім робочого люду, читацький контингент становили військові, інженери, науковці, курсанти військових училищ. Складне і спеціалізоване виробництво (кораблебудування) вимагало і від робітників високої кваліфікації та освіти. За радянських часів матеріально-економічні умови існування міста змінилися мало, але в ідеологічному, освітньому відношенні воно зазнало суттєвих втрат [14, 21].

Пропонована стаття спрямована на вивчення історії газетної справи в Миколаєві в середині ХІХ – на початку ХХ ст., виявлення певної видавничої традиції. Різномісний аналіз фактів, пов'язаних із дореволюційним друком, може допомогти грамотно, історично вмотивовано скоригувати розвиток видавничої справи у місті та регіоні на майбутнє.

Актуальність такої розвідки полягає насамперед у тому, що й дотепер немає жодного цілісного дослідження з історії миколаївської преси, в якому було б ви-

значено специфіку її розвитку, умови становлення, типологію видань. Таким чином, стаття є спробою систематизувати факти історії видавничої справи Миколаєва, визначити її основні віхи, виявити особливості.

Найбільш повна характеристика становлення видавничої справи в Миколаєві, у тому числі газетної, подана в краєзнавчих розвідках журналістів А. Журавля, Я. Журавель та А. Тамбовцевої у місцевих газетах "Вечерний Николаев" та "Південна правда" [3; 4; 18] та довідково-енциклопедичному виданні "Николаевцы" [13].

Досить цілісним є історичний нарис-рукопис М. Куйбара "Поліграфія і видавництва Миколаївщини" [9], де вперше наведено архівні матеріали про діяльність миколаївських друкарів, редакторів С. Юріцина, М. Рюміна, В. Рюміна, К. Чернишова, які були подвижниками видавничої справи в місті й започаткували низку періодичних видань у Миколаєві та на території тодішньої Херсонської губернії.

У 2002–2003 рр. Вийшло в світ монографічне дослідження О. Ковальнової та В. Чистова "Очерки истории культуры Южного Прибужья", один із розділів якого цілком присвячений історії розвитку миколаївських видавництв, газет і журналів. Донині це найбільш повний огляд історії друкованого слова в Миколаєві [8], хоча автори і не вдаються до глибокого аналізу матеріалу, надаючи перевагу констатації фактів. Завдання статті – пов'язати фактаж з контекстом суспільного життя міста в дореволюційний період і виявити закономірності в процесі розвитку миколаївських ЗМІ.

Статус "військового" міста, досить суворий нагляд влади за міським життям і дуже повільне розростання Миколаєва довго не сприяли газетній справі. Для порівняння зауважимо, що у "цивільній" Одесі друк розпочався з газети, з дешевих листків комерційних оголошень у 20-х рр. XIX ст., перша херсонська газета вийшла у 1838 р. І якщо перша друкарня в Миколаєві з'явилася у 1797 р. [1, 226], через вісім років після заснування міста (вона була першою і до відкриття у 1814 р. одеської – єдиною друкарнею південного регіону країни), то появи першої миколаївської газети довелося чекати 68 років. Здається парадоксальним, що місто більше півстоліття забезпечувало потребу в спеціальних книжках (друкарня цілком задовольняла попит на підручники і спеціалізовану літературу для військового контингенту – лоції, керівництва тощо), але обходилося без "рупора" суспільної думки.

Початок миколаївської журналістики датується 4 січнем 1865 р., коли в місті виходить газета "Николаевский вестник". Газета з'явилася на хвилі суспільних змін, зумовлених відкриттям у 1862 р. миколаївського комерційного порту: активізувалася торгівля, виникли додаткові можливості для благоустрою міста й пошкваллення культурного життя [2, 137].

Редактором і видавцем газети був капітан-лейтенант Єгор Павловський, помічник голови Гідрографічної частини в Миколаєві. "Николаевский вестник" виходив спочатку двічі, потім тричі на тиждень, річна передплата становила 5 карбованців. Друк газети здійснювався у видавництві при штабі Чорноморського флоту, яке було віддано Є. Павловському в оренду. Отже, перша миколаївська газета видавалася в першій міській друкарні [19, 3].

Варто зазначити, що дозвіл на видання "Николаевского вестника" було одержано ще в квітні 1863 р., проте головною умовою його виходу стало рецензування Одеським цензурним комітетом. Це й ускладнювало регулярний випуск газети. Більше того, газета за браком місцевого журналістського матеріалу часто залишалася "напівчистою" [8, 132].

У вересні 1864 р. у місті було розповсюджено листівку оголошення про те, що по понеділках і четвергах буде виходити нова газета і запропоновано програму видання:

1. Офіційний відділ: царські укази та розпорядження уряду, що стосуються м. Миколаєва і представників усіх верств, які проживають у місті. Розпорядження Миколаївського військового губернатора та витяги з наказів і розпоряджень головного командира Миколаївського

порту. Розпорядження присутніх місць: думи, сирітського суду, міського комітету, квартирної комісії, поліції.

2. Неофіційний відділ: статті про міське управління, облаштування та господарство міста. Історичні замітки про місто та околиці. Статистичні відомості. Огляди та звіти різних установ, товариств, навчальних закладів.

3. Відомості та новини щодо торгівлі: торгівля водна та сухопутна, привіз та вивіз, огляд торгівлі у гуртових і роздрібних продажах – на базарах, у крамничках. Фабрики, заводи та інші промислові заклади.

4. Зовнішні відомості: кореспонденції газети з різних місць Новоросійського краю і насамперед з берегів Чорного та Азовського морів. Відомості про дуже важливі та примітні події в Росії, переважно в Південній, вилучені з газет останньої пошти.

5. Іноземні відомості: події закордонні – політичні й інші, що мають особливий інтерес (короткий витяг із російських та іноземних газет)

6. Морський відділ: Чорне та Азовське моря. Рух і дії суден військових, комерційних; примітні обставини їхнього плавання. Огляд дій казенних і приватних адміралтейств, верфей, заводів та інших морських закладів.

7. Міські новини.

8. Бібліографія: видання книг, карт, планів та іншого власне в Миколаєві. Відомості щодо нових надходжень у морську офіцерську бібліотеку. Відомості про книги, отримані в Миколаєві зі складу товариства "Общественная польза", інші вказівки на деякі статті в журналах і газетах останніх поштових надходжень.

9. Метеорологічні нотатки: щодо Миколаєва та околиць.

10. Оголошення: казенні та приватні [15, 50].

Отже, програму розроблено досить докладно. Що цікаво, програми сучасних миколаївських регіональних видань не дуже суттєво відрізняються від запропонованої у 1865 р. редактором Є. Павловським. Подальший вихід газети показав, що тематика "Николаевского вестника" доволі точно відповідала задуманій і поданій у програмному оголошенні.

У першому номері газети редактор стисло описав історію Миколаєва і висловив упевненість у тому, що місто розвиватиметься й надалі: "Сприяття цьому розвитку й вказувати більш правильні для цього шляхи, відстоювати в міру сил і можливостей права наші на участь в загальному прогресивному русі всієї держави та нашого краю, – ось що ми маємо на меті, й готові давати місце в нашій газеті для заяв, що висловлюють потреби не тільки нашого міста, але й сусідніх із ним територій" [12, 1].

Визначимо основну тематику публікацій у газеті:

– місцеві події: інформація про розвиток торговельного порту, культурні заходи міста;

– аналіз стану розвитку освіти в місті: особливості роботи в школах грамотності, училищах і в двох щойно відкритих чоловічій і жіночій гімназіях.

Із "Николаевским вестником" співпрацювали видатні російські вчені: астроном К. Кнорре, інженер-будівельник К. Константинов. У 1870 р. видання мало 404 передплатники. Редактор мріяв зробити свою газету щоденною, великоформатною, масовою, але в нього не вистачило для цього коштів, а морське відомство щорічну субсидію в сумі 2 тис карбованців обіцяло йому тільки з 1871 р. Є. Павловський видав "Лоцію Чорного моря", а разом із лейтенантом В. Ільїним випустив перший в історії міста "Путівник і адрес-коментар Миколаєва станом на 1869 рік".

Сімнадцятого вересня 1870 р. на тридцять четвертому році життя Є. С. Павловський загинув: вночі в Одесі на паромі сталася загадкова подія – він упав у відкритий люк. Газету спадкоємці дали в оренду теж моряку, капітану-лейтенанту Василю Краєвському, який в липні 1872 р. заснував власне видавництво [8, 135]. Під час його редакторства газета виходила тричі на тиждень: у

вівторок, четвер, суботу. Проте сам редактор-видавець дуже скоро розчарувався у своїй справі. Через два роки він поступився орендою капітану Андрію Юрковському. Новий редактор багато зробив, щоб газета сприяла культурному і економічному розвитку міста.

Зі зміною редактора газета якісно видозмінюється, розширюється тематика публікацій. Унаслідок того, що на утримання "Николаевского вестника" Морське міністерство виплачувало щорічну субсидію у розмірі двох тисяч карбованців, у газеті вміщувалися накази Головного командира Чорноморського флоту й портів, циркуляри та інші розпорядження. Крім офіційної хроніки, газета постійно подавала інформацію про засідання різноманітних міських товариств, друкувала театральну рекламу й відгуки на вистави, інформувала про музичні вечори, інколи – про новинки книжкової продукції.

Як зазначалося вище, спочатку газета виходила тричі на тиждень (по вівторках, четвергах і суботах), а починаючи з 1884 р. – щоденно. Кількість передплатників коливалася від 600 до 700 осіб.

У 1885 р., за два роки до смерті А. Юрковського, "Николаевский вестник" припинив вихід у світ.

Паралельно із "Николаевским вестником" з 1 жовтня 1882 р. у Миколаєві виходить інша газета – "Николаевский листокъ объявлений" [9, 15]. Її редактором був активний громадський діяч, член міської управи, інженер-механік Василь Даценко. Газета друкувалася у видавництві Митрофана Рюміна. Річна передплата з пересиланням становила 5 карбованців, ціна окремого номера – 5 копійок. "Николаевский листокъ объявлений" виходив щоденно, крім понеділків.

Зазначимо, що не випадково видання мало підзаголовок "Ежедневная справочная газета". На першій сторінці публікувалися накази Морського відомства, а також розпорядження Головного командира Чорноморського флоту і портів. Також на шпальтах "Николаевского листка объявлений" висвітлювалися події економічного й торговельного життя регіону, друкувалися оголошення, судова хроніка, листи в редакцію. Постійною була рубрика "Театр і музика".

Першого липня 1884 р. із назви газети вилучається останнє слово, відтепер її назва – "Николаевский листокъ". Зі зміною назви за об'єктивних причин змінюється і редактор газети: у серпні 1884 р. В. Даценка призначено на посаду міського голови, тому він передає права на редакторську роботу в газеті її видавцю – Митрофану Рюміну [8, 135].

Уже в листопаді 1884 р. на газету чекає нова зміна назви – на "Южанинъ". М. Рюмін усіяло підтримує ініціативи миколаївських журналістів писати гостро, викриваючи негативні аспекти громадського життя [20, 1], зокрема у розділі "Смесь" публікувалися різноманітні смішні історії, курйози, фейлетони. За матеріали з питання перегляду гімназійної програми у квітні 1890 р. видання газети було припинено на 8 місяців постановою Міністерства внутрішніх справ. Проте згодом цей термін був скорочений.

У 1900 р., за рік до своєї смерті, газету залишає її редактор М. Рюмін, а з липня 1901 р. її редактором стає Сергій Юріцин, а видання перейменовано в "Южную Россию". Випуск газети "Южная Россия" у 1905 р. було призупинено. Причиною цього стала незалежна позиція редакції. Формально, тобто за законом, газету не було закрито, тому відомий миколаївський підприємець, голова біржового комітету Георгій Властелица приймає рішення видавати замість "призупиненої" "Южной России" газету "Новороссия". Перший її номер 22 грудня 1905 р. безкоштовно одержали всі передплатники попереднього видання.

Редакція "Новороссии" також намагалася триматися незалежно. Тому, коли офіційна цензура заборонила ті чи інші публікації, на шпальтах газети з'являлися такі повідомлення: "Присланная нам для напечатания статья А. Б. Петрищева "Новогодний подарок" по незави-

сящим от нас причинам не могла увидеть света. Точно так же не могли быть напечатаны в последнее время целый ряд статей и фельетонов" (газета від 13 січня 1906 р., розділ "Местная хроника", замітка "От редакции"). Подібні замітки були частими в газеті. Це й спричинило згодом заборону даного видання.

Принагідно зазначимо, що з 14 січня 1915 р. до 1917 р. у Миколаєві все ж виходила газета під назвою "Южная Россия", редакція якої продовжила започатковані раніше традиції [19, 3].

Узагалі феномен "одноріччя" "Новороссии" для Миколаєва не є поодиноким. Такі газети, як "Русская правда" (листопад 1905 р., редактор – А. Леонтьєв), "Свобода и труд" (1905–1906 рр., редактор – К. Прокопович), "Вечерний курьер" (24 квітня – 27 грудня 1906 р., редактор – В. Лагунов), "Николаевский голос" (1909 р., редактор – А. Гранкін), "Николаевская почта" (1909 р., редактори – В. Лагунов, М. Климов, Л. Сокол), "Николаевские отголоски" (1912 р., редактори – Е. Соколовський, А. Ерманс, Я. Натансон) не протрималися й року.

Наприкінці 1905 р. у місті виходять такі впливові періодичні видання, як "Николаевская газета" (1905–1917 рр.), "Утренний курьер" (1907–1909), "Николаевский курьер" (1907–1909), "Новая Николаевская почта" (1909–1912), "Трудовая газета" (1909–1919) [7, 3].

Найбільш перспективним періодичним виданням Миколаєва впродовж десятиріччя була "Николаевская газета". Перший редактор-видавець газети – Анатолій Леонтьєв, редактор – Михайло Дмитрієв. З березня 1907 до 1917 р. посаду видавця-редактора обіймає Сергій Афанасьєв, а власне редакторами виступають працівники газети М. Дмитрієв, С. Жиленко, М. Биков. "Николаевская газета" видавалася за відсутності будь-яких субсидій. Її редакторами й працівниками був сформований зразок видання, який якнайбільше задовольняв потреби читачів великого провінційного міста. Таким чином, у газеті публікувалися матеріали за такою тематикою:

- офіційні й напівофіційні матеріали: телеграми Санкт-Петербурзького телеграфного агентства, хроніка, зовнішні й внутрішні відомості, передрук із центральних та інших газет;

- місцева хроніка: накази та розпорядження міського голови, детальні репортажі із зали засідань Міської думи;

- кримінальна тематика: замітки про випадки крадіжок, убивства, самогубства тощо;

- рекламні матеріали: реклама підприємств, приватні оголошення, театральні афіші, реклама німого кіно тощо;

- листи в редакцію: відгуки на журналістські матеріали, прохання про допомогу;

- публікації з наукової тематики: переважно матеріали на тему розвитку освіти, про стан початкових шкіл, передруки з центральних газет про наукові досягнення;

- події культурного життя міста: рецензії на вистави, концерти, виступи відомих діячів мистецтв тощо.

Газета уважно стежила за публікаціями в інших виданнях і подавав нещадну критику у випадках плагіату. Так, у лютому 1910 р. "Николаевская газета" викрила літературну крадіжку в "Новой николаевской почте": хтось на прізвище Рубін привласнив вірші відомої поетеси Мірри Лохвицької [17, 3].

Незважаючи на те, що "Николаевская газета" була офіційним виданням у Миколаєві, редколегія газети неодноразово піддавалася цензурній критиці, частими були судові позови. Так, у 1913 р. слухалася справа видавця газети С. Афанасьєва. Причиною цього стала його стаття "Результаты бессистемного судостроительства", опублікована 26 серпня 1913 р. Звинувачений у розголошенні відомостей про бойові й морські особливості кораблів, що будуються, журналіст сплатив штраф у сумі 25 карбованців і був заарештований на п'ять діб на військовій гауптвахті. Про цей випадок своїм читачам після винесення офіційного вироку розповіла "Николаевская газета".

Варто зазначити, що для миколаївської періодичної преси заборона друку була визначальною особливістю (свого часу в Миколаєві були заборонені такі газети, як "Николаевская почта", "Николаевский курьер", "Трудовая копейка"). Так, у листопаді 1907 р. "Утренний курьер" був заборонений, а проти його редактора порушена справа за статтею 1535 Положення про покарання (наклеп у виданні). Судова справа слухалася 22 березня 1908 р. і закінчилася на користь редактора. Однак замість "Утренного курьера" ще з 15 листопада 1907 р. почав виходити "Николаевский курьер".

На сторінках найбільш популярних миколаївських газет друкувалася публіцистика й поетичні твори Леоніда Андреева, Івана Буніна, Сергія Соловйова, Макса Волошина, Олександра Блока та ін. Так, на прохання редактора "Николаевского курьера" Андрія Граніна у газеті надруковано твори О. Блока "Зима" ("Снег да снег. Всю избу замело"), В. Амфитеатрова "Норвежские сказки", А. Белого "О пьянстве словесном" (23 грудня 1907 р.) [5, 144].

Окрім легальної, офіційно дозволеної, підцензурної преси, у Миколаєві розповсюджуються і газети "самвидаву". Одним із перших таких миколаївських видань була газета "Наше дело", вихід якої в 1897 р. став можливий завдяки старанням Лева Бронштейна (Троцького). Також у 1900 р. у Миколаєві виходить газета "Южный рабочий", у 1907–1908 рр. – газета "Борьба" (орган соціал-демократів і єврейських соціалістичних партій).

Отже, зі збільшенням кількості мешканців Процес зародження і розвитку друкованих засобів масової інформації в місті пройшов складний і тривалий шлях від царської цензури до суворого контролю у тоталітарній державі. Цей фактор відірвав ЗМІ регіону від загально-го інформаційного потоку.

У 1865–1920 рр. у регіоні виходило 36 періодичних видань. Найвпливовіші газети: "Морское обозрение", "Николаевский листок", "Южанин", "Южная Россия", "Свобода и труд", "Русская правда", "Николаевский голос", "Трудовая копейка", "Николаевская газета", "Новая николаевская почта" та ін.

Уся періодика виходила у світ тільки російською мовою.

Окрім того, існував самвидав, таємно видавалися і розповсюджувалися "Наше дело", "Южный рабочий", "Борьба", всіх причетних до друку такої преси суворо покарали [10, 3].

Отже, періодика, яка стала підґрунтям для подальшого розвитку видавничої справи та журналістики в регіоні, контролювалася морським відомством, рецензувалася одеською цензурною комісією, характеризувалася короточасністю, "сухосто" інформації, часом нерегулярністю виходу.

Таким чином, дослідження миколаївської дожовтневої преси дозволяє стверджувати, що газетні видання тут з'являються пізно і тривалий час не вражають розмаїттям. Газети і журнали розвиваються повільніше від книговидавання, оскільки міська громадськість є обмеженою війсь-

ковим статусом міста і починає себе проявляти лише у другій половині XIX ст., коли громадський рух охопив усю пореформену державу. Характерно, що перша газета друкувалася у видавництві, поступово виведеного з військово-морського відомства, а найвпливовіші видання очолюють особи зі значним досвідом флотської служби.

Зі збільшенням кількості мешканців міста, зростанням економіки, розвивалася культура, водночас поширювалася й удосконалювалася газетна справа. Якщо в 1865–1882 рр. у Миколаєві видавалася лише одна газета, то на початку XX століття між газетами Миколаєва розгорнулася справжня боротьба за читачів-передплатників. Однак варто зазначити, що для миколаївської періодики цього періоду актуальним залишався феномен "одноріччя". Такі газети, як "Русская правда", "Свобода и труд", "Вечерний курьер", "Николаевский голос", "Николаевская почта" та ін. через різні обставини: політичні (небажання підкорятися офіційній російській цензурі), економічні, фахові (відсутність професійних журналістів) – не протрималися на видавничому ринку Миколаєва й року.

У технології створення газетних публікацій переважає компілятивний метод: практично всі газетні видання передруковували новини "столичної пошти", насамперед політичного спрямування. Цей факт відбиває не тільки зацікавлення досить політизованого читача, а й звичайний брак журналістських кадрів у редакціях.

Адрес-календарь и справочная книга города Николаева на 1902 годъ. – Николаевъ, 1901. – 356 с. 2. Ге Г. Н. Исторический очерк существования города Николаева при устье Ингула // Именованъ – горд Николаев. Историко-краеведческий выпуск / Сост. Траслов Л. Ф. – Николаев: Издательская группа "Дикий сад", 1989. – С. 108–152. 3. Журавель А. Перша друкарня в Миколаєві (з історії рідного краю) // Південна правда. – 1958. – 21 жовт. – С. 4. 4. Журавель Я. Перша друкарня в Миколаєві // Південна правда. – 1968. – 2 черв. – С. 1. 5. Іванова І. Миколаївська періодика початку XX ст. // Тези першого обласного календаря. Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. – Миколаїв, 1995. – С. 144. 6. Из статистических сведений о Николаеве // Государственный архив Миколаївської області. – Ф. 230. оп.1., стр. 3295, ар. 29. 7. Как все началось // Южная правда. – 2003. – 5 июня. – С. 3. 8. Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Очерки истории культуры Южного Прибужья: В 3 кн. – Николаев: Учебный центр Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, 2002. – Кн. 2. – 265 с. 9. Куйбар М. І. Поліграфія і видавництво Миколаївщини. Історичний нарис. – Миколаїв, 1969. – 37 с. 10. Людовский М. Страницы суровой борьбы // Бугская заря. – 1957. – 28 апр. – С. 3. 11. "Николаевская газета" по-новому // Вечерний Николаев. – 1995. – 20 апр. – С. 2. 12. Николаевский вестник – 1865. – 4 янв. – С. 1. 13. Николаевцы: Энциклопедический словарь / Под ред. Карнауха. – Николаев: Возможности Киммерии, 1999. – 630 с. 14. Николаеву 200 лет, 1789–1989: Сб. документов и материалов / Сост. И. А. Быченков и др. – К.: Наукова думка, 1989. – 400 с. 15. Из объявления об издании газеты "Николаевский вестник" // Николаеву 200 лет, 1789–1989: Сб. документов и материалов/Сост. И. А. Быченков и др. – К.: Наукова думка, 1989. – 400 с. 16. Объявление о подписке // Южанинъ. – 1893. – 12 декаб. – С. 1. 17. Плагиат! // Николаевская газета. – 1910. – 19 фев. – С. 3. 18. Тамбовцева А. Друкарня "при гирлі Ингулу" [Про першу друкарню в Миколаєві наприкінці XVIII століття] // Ленінське плем'я. – 1973. – 10 лют. – С. 2. 19. Чистов В. От "Николаевского вестника" до "Николаевских новостей" // Николаевские новости. – 1995. – № 22. 20. Южанин. – Николаев. – 1893. – 12 декаб. – №312. 21. Юридин С. Слово редактора // Южная Россия. – 1901. – 2 декаб. – С. 1.

Надійшла до редколегії 30.09.08

ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

УДК 655.55:82-1(070) "Книгарь"

Т. Гринівський, канд. наук із соц. комунік.

РЕЦЕНЗІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЖАНР НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ "КНИГАРЬ"

Стаття присвячена аналізу жанру рецензії на сторінках часопису "Книгарь". Визначено характерні особливості рецензій у бібліографічному часописі, проведено статистично-тематичний аналіз рецензійних матеріалів.

The article is devoted to the analysis of genre of review on the pages of magazine "Knigar". The characteristic feature of reviews in a bibliographical magazine is determined, the statistically thematic analysis of materials of review is conducted.

Теоретичному вивченню рецензії як жанру присвячено чимало наукових праць. Варто лише звернутися до будь-якого літературознавчого словника чи солідної праці з теорії літератури, і можна знайти багато визначень. Часто вони різняться між собою, оскільки кожен

науковець використовує свої підходи у визначенні цього жанру, а також свої класифікації. Про спільне й відмінне у них поговоримо далі. Зазначимо, що про рецензію у спеціалізованих бібліографічних часописах, зокрема таким є "Книгарь", досліджень мало. Тому ми ставимо со-

бі за мету визначити характерні складові рецензії для бібліографічного часопису, а також проаналізувати рецензійний матеріал у "Книгарі".

Для цього потрібно виконати такі завдання: розглянувши різноманітні визначення рецензії як жанру, вибрати найбільш оптимальне для бібліографічного часопису; визначити норми класифікації рецензій; зробити порівняльний аналіз різних за обсягом рецензій у "Книгарі", визначити мотивацію їхнього використання, а також усі переваги та недоліки; навести статистичні дані використання рецензій на шпальтах "Книгаря".

Протягом 1917–1920 рр. українське книговидання пережило своєрідний "бум". Кількість видрукованих книг як за назвами, так і за накладом перевищила всі попередні періоди разом узяті. Зміни, насамперед у порівнянні з 1914–1916 рр., різочі. Тому абсолютного виконання поставленого редакцією "Книгаря" головного завдання – рецензування виданих книг – очікувати не варто. Це було пов'язано з такими об'єктивними причинами, як обсяг часопису та його періодичність: у 1917 р. вийшло лише чотири номери (починаючи з вересня), потім кілька номерів були спареними, а в 1920 р. – взагалі строний (до того ж він став останнім), а ще чимало місця редакція подавала великими статейним матеріалом на найрізноманітніші проблемні питання. За нашими підрахунками, всього в "Книгарі" було прорецензовано 1093 видання. Не всі видавництва надсилали свої новинки на рецензії. Купувати їх своїм коштом редакція не могла. Але й така кількість рецензій, що становить майже половину видрукованих за період 1917–1919 рр. книг, дає змогу зробити певні висновки стосовно тематики й цінності видань, якості друку тощо, а також простежити зміни, що відбувалися в українському друкарстві протягом цього періоду. Усі рецензії редакція зазвичай розміщувала в розділі "Критика і бібліографія". Якщо ж видання вимагало ширшого аналізу, то матеріали розміщувались в інших розділах часопису (наприклад, "Нові видання творів Драгоманова" П. Стебницького у № 20, "Лірика Максима Рильського" П. Филиповича у № 22 тощо). Спільне в усіх рецензіях – це вимоги, які ставилися до видань: актуальність, наукова, літературна, мистецька цінність, гарна літературна мова, точність, відсутність помилок як мовного, так і технічного характеру, охайність. Відмінності – обсяг, тематика.

За твердженням дослідників, рецензія є єдиним представником так званої "малої" критики, але містить у собі чимало різновидів. У літературознавчих словниках та енциклопедіях знаходимо багато пояснень терміна "рецензія". Різняться вони здебільшого не за суттю, а за тлумаченням: "Рецензія – стаття, що аналізує й оцінює який-небудь твір, спектакль, концерт і т. ін. Критичний розбір твору, праці з метою рекомендації їх до друку, захисту і т. ін." [9, 119–120]; "Рецензія – один з основних жанрів критики: оцінка, визначення сильних сторін і хиб якогось літературного твору, наукового дослідження, театральної вистави, кінофільму, картини, скульптури тощо" [6, 315]; "Рецензія – жанр літературної критики, що розглядає й поціновує конкретні твори письменства (літературознавства), визначає їх вартість, аналізує компоненти, вказує на допущені, на думку критика, хиби; має широкий тематичний діапазон. Рецензія характеризується актуальністю висвітлюваної проблематики, глибиною порушених питань, лаконічністю викладу, стрункістю побудови. До загальних ознак жанру належать об'єктивність оцінювання певного твору, фаховий його аналіз, хоч інколи рецензент може формулювати суб'єктивне чи корпоративне ставлення, визнавати цей твір чи заперечувати, вдаватися до прийомів провокативного літературознавства" [7, 318].

Отже, завдання рецензента полягає в тому, щоб конкретно, зі знанням справи розібратися у творі, правдиво оцінити його, допомогти письменникові у майбутньому вдосконаленні створеного. Рецензія покликана пропагувати все краще серед друкованої художньої продукції, всебічно виховувати читача. Основа рецензії – конкретний розгляд, аналіз певного твору, до якого рецензент вдається для того, щоб виробити певне уявлення про твір, скласти про нього свою цілком певну думку, даючи оцінку творові. Оцінка має бути об'єктивною, переконливою, правдивою. Основні вимоги до рецензії є такими: науковість, обґрунтованість висновків, чітке розкриття ідейного змісту твору і художньої досконалості, короткість і ясність у висловленні думок, доброзичливість [6, 315]. М. Тимошок доповнює цей перелік ще кількома складовими: місце рецензованої праці серед раніше опублікованих на цю тему, новизна праці, актуальність теми, повнота охоплення матеріалу, відповідність дібраного ілюстративного матеріалу темі [13, 228]. Рецензія включає в себе бібліографічний опис видання, який може бути повним або скороченим і мати кілька своїх сталих варіантів розміщення в тексті. Через це рецензування часто називають ще критичною бібліографією. Якщо у бібліографічній характеристиці виявляється елемент оцінювання, то починається уже рецензування. Тому такі бібліографічні анотації, що містять оцінку книги, деякі учені розглядають як найкоротший, найлаконічніший різновид жанру рецензії.

У науковій літературі простежуються різні підходи щодо класифікації рецензій. Так, автори "Короткої літературної енциклопедії" пропонують розглядати цей жанр за такими основними різновидами: невелика критична або публіцистична стаття, де рецензовані твори стають часом приводом для обговорення значного літературного або соціального питання, має суто полемічний характер; розгорнута анотація (коротко про книгу) – розкриває зміст твору, нерідко самим добором матеріалу висловлюючи оцінку; есе – забарвлений ліризмом роздум, навіяний читанням книги, швидше "самовираз есеїста", ніж витлумачення прочитаного; авторецензія – викладає погляд автора на свій твір чи полемізує із тлумаченням його в критиці. Інший підхід у Ю. Бурляя. В "Основах літературно-художньої критики" він зазначає: "Вважаємо, що нині існують такі різновиди жанру рецензії в пресі: анотація, коротка рецензія і її видозміна – відгук; реферативна рецензія, звичайна газетна (журнальна) рецензія; проблемна рецензія-стаття; рецензія-есе; рецензія-діалог; рецензія фейлетон і її видозміна – рецензія-памфлет; рецензія-жарт (рецензентська усмішка); авторецензія; рецензентська репліка [1, 142–143]". Подібну класифікацію знаходимо і в "Літературознавчій енциклопедії": коротка рецензія (відгук), реферативна, проблемна, звичайна газетна (журнальна), публіцистична полемічна стаття, розгорнута анотація, ліризоване есе, діалог, фейлетон, памфлет, жарт, лист, авторецензія, репліка" [7, 318].

Порівнявши різні думки, вважаємо, що аргументи Ю. Бурляя та авторів "Літературознавчої енциклопедії" більш вмотивовані. Їхні класифікації повніші, а це дозволяє обирати різні підходи для рецензування, зупинятися на окремих частинах твору тощо.

Щодо рецензій у "Книгарі", то, на думку його редактора М. Зерова, вони швидше мали характер "рецензій-обговорень", а не "рецензій-анотацій", хоча "рецензій-анотація, рецензія описового характеру, розуміється, вигідніша для редакції, особливо на перших порах: вона не потребує кваліфікованого рецензента і тим забезпечує повніший охват книжкового виробництва в ре-

цензійному відділі. Але, з іншого боку, вона рідко коли може бути цікава, рідко коли дає достатнє поняття про книжку. Вона бліда" [5, 123]. Як бачимо, визначення різновиду рецензії у "Книгарі" за М. Зеровим не накладається на жодну з розглянутих нами класифікацій. Та проаналізувавши весь зібраний матеріал, визначивши та порівнявши всі їх характерні риси, ми прийшли до висновку, що найкраще до "книгарівських" рецензій підходить рецензія-відгук, оскільки відповідає основним вимогам – стислість і анотаційність, хоча у багатьох випадках (близько 10–15 відсотків від загальної кількості) маємо зразки проблемної рецензії-статті.

Отже, залежно від підвиду рецензії, її обсяги можуть коливатися від кількох рядків до сторінки й більше тексту. У "Книгарі" присутні й ті, й інші. Зрозуміло, що великі за обсягом рецензії дають змогу ширше розглянути той чи інший витвір друку, використати різні підходи для аналізу. При співвідношенні "кількість-якість" перевага надається другій складовій. У випадку, коли в поле зору рецензентів потрапляє значна кількість творів чи видань, а місця під аналіз відводиться мало, перевага надається коротким рецензіям. Тут за основу беруться лише кілька основних критеріїв. Часто такий аналіз досить поверховий і суб'єктивний. При співвідношенні "кількість-якість" перевага надається першій складовій.

Саме в такій ситуації опинилася редакція "Книгаря", першого українського спеціалізованого книгознавчого видання. У період Української революції обсяги видавничої продукції кількісно помітно збільшилися. Причому значна їх частина була невисокої якості. Тому редакція й намагалася охопити якомога більше видань, навіть якщо це заподіювало шкоду повноті та глибині аналізу. Всі рецензії "Книгаря", залежно від обсягу, можна розділити на короткі, середні та великі. Основна відмінність – повнота та різноманітність аналізу. Але всіх їх об'єднувала одна особливість: подання на початку бібліографічного опису рецензованої праці, де зазначалися автор, назва, видавництво, місце і рік видання, ціна, а також порядковий номер рецензії. Ось типовий зразок початку рецензії: "1000. Х. Барановський. Операційний день. Вид. Всеукраїн. Копер. Вид. Союзу. Київ. 1919 р. Стор. 64. Ц. 3 гривні" [11, 1385].

До коротких зараховуємо рецензії обсягом від кількох рядків до половини шпальти. Їхня частка – приблизно 15 відсотків. Переважно вони використовувалися у рубриках "Медицина", "Сільське господарство", "Поезія", "Інформаційні видання", "Театр і п'єси", "Релігія і церква". Аналіз часто зводився до висловлення враження критика від книги: "З історичною дійсністю брошура ця має спільного дуже небагато, та її стиль її зовсім не відповідає змістові. От зразок: "Московщина – дуже злидений та голодний край і кацапам там нічого їсти, тому вони всюди й шукають ласих шматочків"... і таким тоном написана вся брошура з початку до кінця. "Неправда – не просвіта" – казав покійний Драгоманов. Ці слова його, на жаль, стосуються багатьох зразків сучасної політичної літератури, особливо – популярної" [2, 13]; "Виклад хоча популярний і живий, але дуже несистематичний, уривчастий, другорядним подробицям часом уділяється занадто багато місця, а про події дуже важливі й значні сказано в двох-трьох словах. Багато історичних неточностей, немало й справжніх помилок. [...] Зважаючи на всі вищезазначені хиби брошури, здається нам, що ледве чи можна зарахувати її до корисних появ на нашому книгарському ринкові, де тепер такий попит на українське друковане слово" (рецензія Д. Дорошенка на книгу "Історія українського народу") [3, 183–184]; "Дія зав'язується, розвивається і одбувається легко, логічно і жваво. Без нудної балаканини, без зайвого метушіння. Мова блискуча, рівна. Персо-

нажі життєві. З усього видно, що драму написав митець-письменник" (рецензія Х. Майстренко на драму Б. Грінченка "Степовий гість") [8, 1230].

До середніх зараховуємо рецензії журнальною площею від півсторінки до сторінки. Їх у "Книгарі" найбільше – приблизно 70 відсотків. Присутні практично в усіх рубриках. Аналіз – серйозніший, глибший. Зазвичай такі рецензії, не враховуючи бібліографічний опис, складалася умовно з двох частин. В одній з них наголошувалося на актуальності чи неактуальності того чи іншого видання, акцентувалося увагу на загальному вигляді, оформленні тощо. Наприклад: "На великий жаль, українське письменство майже зовсім не має критичних видань творів того чи іншого письменника, і спроба В. П. Науменка зробити критичне доповнення до творів П. Гулака-Артемівського на підставі тих рукописних матеріалів, які з різних приводів опинилися в його книгозбірні, дуже цікава" [14, 1608]; "Книжку видруковано на доброму папері, майже без коректурних помилок" [10, 1386]. Інша частина – характеристика змісту праці, повноти та точності подання матеріалу, структуризації, мови викладу: "На жаль, талановитий виклад К. Каутського в значній мірі попсовано тяжкою мовою і недбалою редакцією перекладу" [12, 1385]. Якщо це збірка творів, то часто ще окремо аналізувався кожен з них.

Третя група – великі за обсягом рецензії. Їх частка також близько 15 відсотків. Обсяги – від сторінки і більше. Вони є в багатьох рубриках, особливо якщо книги стосуються літератури, педагогіки чи історії. Саме ці три теми були дуже поширеними і потребували особливої уваги. Часто рецензії сягали таких розмірів, що їм було затісно у "Критиці і бібліографії". Тоді їх уміщали в статейному відділі. Практично у кожному числі є такий матеріал (№ 1 – "Шкільна термінологія" Є. Тимченка; № 4 – "Наші місяшники" С. Єфремова; № 8 – "З доби шукання" С. Єфремова (про твори М. Коцюбинського); № 9 – "Січові стрільці в літературі" С. Петлюри, "Шляхом старих помилок" О. Ходзицького, "Драматичний мотлох" Л. Старицької-Черняхівської; № 10 – "Небуденний пам'ятник" С. Єфремова (про твори Марка Вовчка), "В справі нового видання словника Б. Грінченка" Ф. Гавриша; № 12–13 – "Живий труп" С. Паночіні (про твори Л. Пахаревського); № 14 – "Письменик-гуманіст" Л. Бурчака (про твори Д. Марковича), "Дві літературних новини Галицької України" І. Свенціцького (про твори Л. Мартовича та А. Крушельницького), "Герхард Гауптман в українських перекладах" П. Богацького тощо). Як бачимо, майже в усіх перелічених вище числах у статейному відділі вміщувалось по дві рецензії на видані книги чи журнали, а в № 9, 10, 14, 19 їх і того більше. Цим, на нашу думку, підтверджується прагнення редакції прорецензувати якомога більше видань, до того ж зробити їх якісно. У саме чималі за обсягом аналізи дають змогу це зробити.

Як уже згадувалось, протягом 1917–1920 рр. на шпальтах "Книгаря" було прорецензовано 1093 різних видання. В. Ігнатієнко у праці "Українська книжка й преса в історичному розвитку" наводить такі дані про вихід книг в Україні протягом цих років: 1917 р. – 747, 1918 р. – 1084, 1919 р. – 665, 1920 р. – 457. Шляхом математичного підрахунку отримуємо загальну кількість видрукованих книг – 2953. Отже, порівнявши дані, бачимо, що "Книгарем" було прорецензовано більше третини цих видань. Окрім того, варто зробити певне уточнення щодо 1920 р., оскільки уже в березні часопис перестав виходити. Тобто проаналізувати багато за цей рік у нього не було змоги. Таким чином, загальна відсоткова частка прорецензованих книг ще збільшується.

Хоча через подання редакції часопис і пропагував нову систему поділу друкованої продукції, так звану децимальну (маємо на увазі статтю С. Кондри "Бібліогра-

фічна класифікація по децимальній системі", уміщену в сьомому числі журналу на с. 370–374), сам дотримувався традиційного поділу на жанри, за що неодноразово піддавався критиці. Не випадково у другому числі журналу редакція змушена була певною мірою виправдовуватися перед читачами щодо цього проблемного питання: "З приводу першого числа нашого журналу ми маємо кілька запитань, чому в розділі Бібліографії "Книгарь" не дотримує відомої десятичної системи поділу книжок. Перед випуском першого числа це питання було детально обмірковано, отже редакційний комітет визнав потрібним до якогось часу, поки українська книжкова продукція не ступила цілком на європейський шлях, – ділити весь критико-бібліографічний матеріал на більше число розділів, беручи до уваги: 1) що у нас переважно видаються популярно-наукові книжки і 2) що наш читач звик вимагати певних родів літератури, як-от – "історичні оповідання", "п'єси для театру", "поезії" і т. п. Деякого часу і далі "Книгарь" додержуватиме цього поділу книжкового матеріалу" [4, 98].

Таким чином, можна зазначити такі тематичні рубрики: історія, історичні оповідання, публіцистика, економіка, агітаційні видання, красне письменство (белетристика), педагогіка і школа, видання для дітей, інформаційні видання, медицина, мистецтво, поезії, театр і п'єси, музика, релігія та церква, критичні розвідки, художні видання, українська преса (часописи), біографії, мовознавство, сільське господарство і ветеринарія, історія літератури, сатира і гумор, календарі, словники, етнографія. Деякі з них змінювали свої назви ("Агітаційні видання" у перших трьох номерах називалися "Політико-агітаційними", "Красне письменство" – "Белетристикою" до № 3), деякі доповнювались новими науками ("Історія" – "Історія. Географія. Біологія" з № 29–31, "Економіка" – "Економіка і соціологія" з № 23–24). Іноді взагалі одна нова рубрика замінювала кілька старих (наприклад, "Твори загального змісту" у № 29–31). Не всі рубрики однаково часто з'являлися на сторінках часопису. Одні були постійно "прописані" на шпальтах журналу, наприклад, "Історія", "Красне письменство", "Педагогіка і школа", "Видання для дітей" тощо, а інші, як "Збірники", "Етнографія", "Кооперація", "Сатира і гумор", з'являлися лише раз. Траплялося, що книги, прорецензовані в "Книгарі", дуже часто опинялися не в тій рубриці, де мали бути. За змістом їх краще було б віднести до іншої тематичної групи. Наприклад, рецензії на "Енеїду" І. Котляревського знаходимо у рубриці "Педагогіка і школа", хоча їй місце більше у "Красному письменстві" тощо.

Кількісне наповнення рубрик також різне. Тому можемо виділити певні групи.

До першої зараховуємо рубрики, в яких було проаналізовано 100 і більше видань. Це "Красне письменство (Белетристика)", "Педагогіка і школа", "Видання для дітей" та "Поезії".

Одноосібним лідером є "Красне письменство (Белетристика)" – 160 книг (1917 р. – 19, 1918 р. – 70, 1919 р. – 67, 1920 р. – 4). Це прозові твори української літератури.

У межах сотні прорецензованих книг під рубриками: "Поезії" – 111 (32, 49, 30, 0 відповідно), "Видання для дітей" – 109 (13, 48, 48, 0), "Педагогіка і школа" – 100 (17, 50, 33, 0).

Другу групу становлять рубрики, кількість рецензій в яких від 50 до 99. Їх шість. Це: "Театр і п'єси" – 68 (10, 33, 25, 0), "Інформаційні видання" – 68 (23, 28, 17, 0), "Історія (Географія. Біологія)" – 60 (15, 25, 11, 9), "Публіцистика" – 60 (11, 37, 12, 0), "Політико-агітаційні (Агітаційні) видання" – 56 (47, 9, 0, 0), "Економіка (і соціологія)" – 50 (3, 16, 31, 0).

До третьої групи зараховуємо рубрики з кількістю рецензій від 10 до 49: "Українська преса (часописи)" – 40 (30, 10, 0, 0), "Музика" – 34 (5, 24, 5, 0), "Релігія та церква" – 23 (3, 16, 4, 0), "Історія літератури (Історія письменства)" – 19 (1, 3, 15, 0), "Біографії" – 18 (5, 7, 6, 0),

"Мистецтво" – 17 (6, 5, 4, 2), "Сільське господарство та ветеринарія" – 17 (2, 10, 5, 0), "Словники" – 15 (0, 13, 2, 0), "Популярно-наукові видання" – 11 (0, 0, 11, 0).

Четверта група – менше десяти рецензій. Їх усіх 12: "Календарі" (дев'ять), "Медицина" (дев'ять), "Художні видання" (шість), "Історичні оповідання" (п'ять), "Мовознавство" (п'ять), "Справочники (Довідники)" (п'ять), "Критичні розвідки" (чотири), "Збірники" (чотири), "Сатира і гумор" (три), "Кооперація" (три), "Твори загального змісту" (три) та "Етнографія" (одна).

Узагальнивши та об'єднавши деякі споріднені рубрики, бачимо, що найбільше в період 1917–1920 рр. видавалося творів художньої літератури – 453 назви (41 відсоток від загальної кількості рецензій у "Книгарі"): рубрики "Красне письменство", "Поезії", "Театр і п'єси", "Історичні оповідання", "Видання для дітей".

Наступна група – науково-педагогічні видання. Їх 282 (25 відсотків): "Історія (Географія. Біологія)", "Економіка (і соціологія)", "Педагогіка і школа", "Медицина", "Критичні розвідки", "Мовознавство", "Сільське господарство та ветеринарія", "Історія літератури (Історія письменства)", "Словники".

Треті за популярністю – агітаційно-інформаційні та публіцистичні видання – 184 (17 відсотків).

На ці три групи припадає 83 відсотки видрукованої продукції.

Ці дані пояснюються, на нашу думку, кількома об'єктивними причинами. По-перше, одвічний голод на українську книгу спричинив її неймовірну популярність. Народ масово скуповував будь-які зразки художньої літератури, тим самим стимулюючи видавців друкувати все більше і більше, часто – навіть на шкоду якості. По-друге, влада розуміла, що, будуючи незалежну державу, починати слід з освіти населення. Тому всіляко пропагувала видання підручників для шкіл та вишів. По-третє, часті політичні зміни протягом цих трьох-чотирьох років заважали орієнтуванню населення щодо ситуації в Україні. Виникла потреба у тлумаченні цих подій, висвітленні окремих проблемних питань, поясненні сутності різних політичних сил, аналізу їх спільних та відмінних рис.

Тому маємо такий різновид тематичного різноманіття друку. Вважаємо, що запропоноване процентне співвідношення відображає загальну картину розвитку українського книговидавництва того періоду. Похибки не повинні перевищити 10 відсотків.

На основі викладеного можна зробити деякі висновки.

1. Хоча редакція "Книгаря" активно відстоювала за провадження єдиної децимальної бібліографічної класифікації, у самому часопису матеріал групується за тематичною ознакою. Такий поділ має як позитиви, так і негативи. Серед позитивів, на нашу думку, – звиклість читачів до такої системи класифікації. Негативи – певні незручності та плутанина при користуванні, окрім "Книгаря", й іншими джерелами, зокрема тими, що послуговуються децимальною системою.

2. Тематична палітра проаналізованих книг чимала, налічує 31 рубрику. Їхня кількісна наповненість і частота появи на шпальтах часопису – різні. Є рубрики, в яких проаналізовано понад сотню видань ("Поезії"), а в інших – менше десяти ("Етнографія").

3. Різняться рецензії й за своїм обсягом – від одного абзацу до кількох сторінок. Таким чином, є змога виділити малі (від одного абзацу до півсторінки), середні (від півсторінки до сторінки), великі (від сторінки і більше) рецензії. Їхня частка – 15, 70 та 15 відсотків відповідно.

4. За чотири роки на сторінках часопису прорецензовано близько 1100 книг, що становить майже половину всіх видрукованих українськомовних книг за цей пе-

ріод. Це непоганий показник, оскільки, по-перше, у 1917 р. часопис виходив лише в останні чотири місяці, а в 1920 р. – перші три (до того ж він вийшов одним числом за ці місяці); по-друге, не всі видавництва надсилали для рецензії примірники своїх видань, а за власні кошти купувати книги в редакції не було змоги.

5. Найбільше уваги приділено художній, науковій, інформаційно-агітаційній та публіцистичній літературі. Їхня частка – відповідно 41, 25 та 17 відсотків від загальної кількості рецензій. Саме видання такого характеру заповнили здебільшого весь тогочасний книжковий ринок, тому виникла необхідність в їхньому детальному аналізі.

6. Основні вимоги, які ставили рецензенти до видань: актуальність, точність та доступність викладу, добірна мова, відсутність помилок, як технічних, так і мовностилістичних, охайність. Особливо суворе дотримання їх вимагалось від дитячої літератури.

1. Бурляй Ю. Основи літературно-художньої критики: навч. посібник [для фак. журн. ун-тів] / Ю. Бурляй. – К.: Вища школа, 1985. – 246 с. 2. Дорошенко Д. Гетьман Іван Мазепа, борець за волю України / Д. Дорошенко // Книгарь. – 1917. – №1. – С. 13. 3. Дорошенко Д. Історія українського народу / Д. Дорошенко // Книгарь. – 1917. – №4. – С. 183–184. 4. З приводу першого числа нашого журналу... // Книгарь. – 1917. – №2. – С. 98. 5. Зеров М. В справі критично-бібліографічного журналу / М. Зеров // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 118–123. 6. Лесин В., Полинєць О. Словник літературознавчих термінів / В. Лесин, О. Пулинєць. – К.: Радянська школа, 1965. – 432 с. 7. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. – К.: Академія, 2007. – Т. 2. – 622 с. 8. Майстренко Х. Б. Грінченко. Степовий гість / Х. Майстренко // Книгарь. – 1919. – № 19. – С. 1229–1230. 9. Новий тлумачний словник української мови: 3 т. – К., 2001. – Т. 3. – 862 с. 10. Пожарський П. Ленський З. По кооперативній Європі / П. Пожарський // Книгарь. – 1919. – № 21. – С. 1386–1387. 11. Прихоженко І. Барановський Х. Операційний день / І. Прихоженко // Книгарь. – 1919. – № 21. – С. 1385–1386. 12. Стебницький П. Карло Кауцький. Класові інтереси, класові ідеали та громадський поступ / П. Стебницький // Книгарь. – 1919. – № 21. – С. 1384–1385. 13. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця / М. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 559 с. – (Серія "Бібліотека видавця, редактора, автора"). 14. Шманкевич Є. Науменко В. Нові матеріали для історії української літератури XIX віку / Є. Шманкевич // Книгарь. – 1919. – № 23–24. – С. 1607–1610.

Надійшла до редколегії 20.09.08

УДК 371.64:222.6(09)

О. Бабич, здоб.

КЕЛІЙНІ КНИЖКОВІ ЗІБРАННЯ НАСЕЛЬНИКІВ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО МОНАСТІРЯ ДОМОНГОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

Досліджено келійні книжкові зібрання насельників Києво-Печерського монастиря домонгольської доби.

The cell book collection of Kyiv-Pechersky Monastery's inhabitants of pre-Monhol period has been investigated.

У житті насельників Києво-Печерського монастиря домонгольської доби книга посідала важливе місце. Недарма літописець-чернець виголошував похвалу книзі: "Велика – бо користь буває чоловікові від науки книжної, бо книги вказують нам і навчають нас, як іти шляхом покаювання, і мудрість, і стриманість здобуваємо із слів книжних" [1, 241]. В останній третині XI ст. у Києво-Печерському монастирі виникає кілька загальномонастирських книжкових зібрань, що поклали початок великому книжковому фонду обителі. Крім загальномонастирських, існували і келійні книжкові зібрання, що були власністю його насельників.

Актуальність теми статті пов'язана з відродженням традицій книжкової справи в Києво-Печерському монастирі та келійних книжкових зібрань, якими володіє нинішнє покоління насельників обителі, котрі спираються на традиції своїх попередників у другій половині XI – на початку XX ст.

На жаль нам не вдалося знайти окремих розвідок за темою келійних книжкових зібрань насельників Києво-Печерського монастиря домонгольської доби.

Дослідники історії Києво-Печерського монастиря, різних сфер його життя та діяльності лише обмежуються констатацією фактів існування в обителі книжкових зібрань, що перебували у власності її насельників упродовж домонгольської доби. [2,55; 3,45; 4,190; 5,15; 6,26] На нашу думку, це пояснюється відсутністю достатньої кількості інформації з даної теми в історичних джерелах, зокрема Києво-Печерському патерику – основному джерелі з історії Києво-Печерського монастиря домонгольської доби.

Об'єктом дослідження є келійні книжкові зібрання насельників Києво-Печерського монастиря домонгольської доби; предметом – їх тематичний і кількісний склад.

Метою статті є опис історії зародження та розвитку келійних книжкових зібрань, що були у власності монастирських насельників у другій половині XI ст. – 1240 р.

Завдання роботи полягають у дослідженні джерел келійних книжкових зібрань, що були у власності насельників Києво-Печерського монастиря зазначеного періоду в ставленні до власності на книги в обителі після запрова-

дження Студійського статуту; визначенні тематики келійних книжкових зібрань та шляхів їх поповнення ченцями; встановленні їхньої долі після смерті монастирських насельників, котрі мали у своїй власності книги; окресленні перспектив подальших досліджень з обраної теми.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше в історіографії зроблено спробу дослідити власні келійні книжкові зібрання насельників Києво-Печерського монастиря домонгольської доби.

На нашу думку, джерела келійних книжкових зібрань у Києво-Печерському монастирі сягають печерного періоду його історії, коли ченці мешкали в печерах, тобто до 1062 р. та до запровадження ігуменом Феодосієм, основоположником кіновії, близько 1064 р. у Печерській обителі Студійського статуту, яким заборонялася будь-яка особиста власність у стінах монастиря. До цього обитель мала келіотський характер, при якому чернечий побут не регламентувався, а особисте майно, іноді, було єдиним засобом до існування багатьох відлюдників.

Деякі особи, постригаючись в Києво-Печерському монастирі, були людьми не бідними, багато з них приходили до обителі зі своїм скарбом, з яким не поспішали розлучатися.

До цього слід додати, що серед перших мешканців печери Антонія були такі ченці з високим рівнем освіти, як Никон Великий, Іларіон Схимник та Феодосій Печерський. Із Києво-Печерського патерика дізнаємося, що в роки ігуменства Феодосія Печерського (1059 / 60 – 1074) його келія перетворилась на монастирський осередок зі створення книг. Іларіон Схимник "день та ніч переписував книги в келії" Феодосія, Никон Великий виготовляв книги, а ігумен пряв нитки для їх переплетення. Ще в дитинстві він здобув чудову освіту в одного з учителів [7, 35].

Серед перших поселенців печери Антонія, на нашу думку, був "пресвітер, на ім'я Даміан, котрий ревно наслідував життя й смирення преподобного отця нашого Феодосія" [7, 49]. Про нього "Повість врем'яних літ" розповідає таке: "Якщо ж коли хтось приносив хворе дитя, якимось недугом поиняте, в монастир чи дорослий чоловік, яким-небудь недугом поинятий, приходив у монастир

до блаженного Феодосія, – тоді наказував він цьому Дем'янові творити молитву над хворим. І як тільки помолиться і єлеєм святим помаже – негайно ізцілялися ті, що приходили до нього" [1, 295, 297]. Окрім цього він був ревним книголюбом. З Києво-Печерського патерика ми дізнаємось, що "не спав він усі ночі і старанно читав святі книги" [7, 49]. Пресвітер Даміан Цілитель помер 1065 чи 1071 р. [8, 54]. У цей період у Києво-Печерському монастирі лише розпочинається робота зі створення загальномонастирського книжкового зібрання. На нашу думку, вищенаведена оповідь Києво-Печерського патерика про нічне читання книг ченцем Даміаном свідчить, хоча і побічно, про існування в ті часи в насельників Печерської обителі келійних книжкових зібрань.

Отже, джерела келійних книжкових зібрань, що були у власності насельників Києво-Печерського монастиря, сягають печерного періоду та часу до запровадження в обителі ігуменом Феодосієм Печерським Студійського статуту, який забороняв будь-яку особисту власність.

Очолівши після першого печерського ігумена Варлаама (1057–1059/60) братство печерян у підземному печерному монастирі та збудувавши над печерою дерев'яний монастир, Феодосій переселився до нього разом із братією 1062 р. [7, 43]. Відтак він вирішив запровадити у своєму монастирі статут чернечого життя, тобто упорядковані чернечі правила. Для цього йому бракувало відповідних списків таких правил (статутів), а також і наявності на той час богослужбової літератури [9, 74].

"І почав шукати [належного] правила чернечого, – читаємо в Києво-Печерському патеріку, – і знайшовся тоді чесний інок Михаїл, [з] монастиря Студійського, який прийшов із Греків з митрополитом Георгієм... " [7, 31]. У нього печерський ігумен переписав список Студійського статуту [7, 31]. Потім відрядив "блаженний одного з братів у Константинопіль град до Єфрема – скопця, аби увесь статут Студійського монастиря приніс, переписавши" [7, 43]. Він "веління преподобного отця нашого виконав і, весь статут монастирський переписавши, послав до нього" [7, 43]. На основі цих двох списків статутів ігумен Феодосій, творчо доопрацювавши їх, створив статут чернечого життя, який і запровадив у своєму монастирі [5, 13]. Цей статут "Феодосій наказав прочитати перед братією і звідтоді почав у своєму монастирі все робити за статутом святої обителі Студійської, як і до нині учні його цих [правил] дотримуються" [7, 43]. За свідченням Києво-Печерського патерика, від Печерського монастиря "перейняли всі монастирі Руські статут; тому вшанований був монастир Печерський як найперший та чесніший од усіх" [7, 31].

Цей статут (назва походить від назви Студійського монастиря в Константинополі, що особливого розквіту досяг за ігуменства славетного християнського подвижника та письменника, активного борця проти іконоборства Федора Студита (помер 11 листопада 826 р.) – один із найсудовіших у християнському світі. Його приписи регламентують усе життя ченця – від кількості одягу та їжі на кожен день аж до купання в лазні.

Вище вже зазначалось, що Студійський статут забороняв будь-яку приватну власність у стінах монастиря. Але і за таких умов особиста власність насельників Києво-Печерського монастиря на книги особливо виразно спостерігається на сторінках Києво-Печерського патерика. Яскравим підтвердженням цього є патерикова оповідь про інока Григорія Чудотворця. Прийшов до Києво-Печерського монастиря в роки ігуменства Феодосія, був пострижений ним 1064 р. [8, 54]. Інок Григорій, за свідченням Києво-Печерського патерика, набув чималого книжкового зібрання, не маючи "нічого іншого, крім книг" [7, 129].

Якусь частину своїх книг чернець зберігав у погребі, "де молитву творив, аби не чув розум нічого земного, ні очі не бачили нічого суєтного..." [7, 130].

Гадаємо, що чернець Григорій, будучи в миру небідною людиною, ще тоді мав книжкове зібрання. Після постригу в чернецтво в Києво-Печерському монастирі він приніс сюди і своє книжкове зібрання, поповнення якого продовжив, будучи вже ченцем.

Яскравим представником мирян, котрі після постригу в чернецтво в Києво-Печерському монастирі принесли з собою свої книжкові зібрання і залишили їх у своїй власності, є постать, хоча і князівського роду, правнука великого князя київського Ярослава Володимировича (1019–1054), чернігівського князя Святослава Давидовича. Під ім'ям Миколи він постригся в ченці Києво-Печерського монастиря 17 лютого 1106 р. [7, 103]. З собою він приніс до обителі велике книжкове зібрання, яке постійно поповнював.

Напевно, чималу кількість книг принесли до Печерської обителі грецькі майстри-іконописці, котрі впродовж 1082–1089 рр. прикрашали головну споруду монастиря – Велику церкву, або собор Успіння Пресвятої Богородиці [10, 54].

На нашу думку, власні келійні книжкові зібрання мали й інші ченці обителі – ігумен Феодосій Печерський, Никон Великий, Іларіон Схимник та багато інших, імена котрих в історичних джерелах не збереглися. Підставою для такого припущення є те, що в монастирях грамотність була значно вищою, ніж в миру та серед білого духівництва [6, 24]. Тому володарями книг були, крім ченців знатного походження, і рядові іноки. Цьому сприяв запроваджений ігуменом Феодосієм Печерським Студійський статут, зокрема припис 26: "Потрібно знати, що в ті дні, в які ми вільні від тілесних справ, вдаряє книгозберігач одноразово в дерево і збирається братія в книгозберігальну кімнату і бере кожний книгу і читає до вечора; перед клепанням же до світильного вдаряє знову одноразово книжний приставник і всі приходять і повертають книги по запису; хто ж уповільнить (запізниться) повернути книгу, підлягає епітимії" [11, 676].

Ця настанова читати книги у вільні від монастирських робіт, на нашу думку, недільні та святкові дні, передбачала становити грамотність усіх ченців та існування великої монастирської бібліотеки.

Гадаємо, що киево-печерські ченці цієї настанови не дотримувались. Маємо на увазі те, що вони читали книги не тільки в ті дні, які були "вільні від тілесних справ", а й у вільний від монастирського послуху час упродовж тижня. Читались книги і в нічний час. Це підтверджує патерикова оповідь про одного із справжніх ченців-книголюбів, пресвітера Даміана Цілителя, котрий поєднував келійне молитовне правило з читанням книг [7, 49]. Поміж монастирської братії ще за життя ходили легенди про його праведність та послушливість: "Найбільше ж бачили лагідність його, – як не спав він усі ночі і старанно читав святі книги і часто молився, – ті, що жили з ним в одній келії." [7, 49].

Напевно, молитовне правило з читанням книг поєднував і чернець Григорій Чудотворець, на постаті котрого ми вже зупинялись. У Києво-Печерському патеріку зазначено, що він займався цією справою почергово у двох місцях, "завше бо кожної ночі не спав, але співав і молився безпосередньо посеред келії своєї" [7, 129]. А також у погребі, "де молитву творив, аби не чув розум нічого земного, ні очі не бачили нічого суєтного" [7, 130].

Без сумніву, наведені приклади про Даміана Цілителя та Григорія Чудотворця не були поодинокими. Читання книг насельниками Києво-Печерського монастиря у вільний від послуху час, уночі, на наш погляд, мало масовий характер і було звичайним явищем у середовищі печерян.

Таким чином, Студійський статут не забороняв ченцям мати у власності книги. Для їхнього читання печеряни використовували будь-який вільний час від виконання монастирських робіт. Це сприяло підвищенню загального рівня освіти насельників Печерської обителі.

З огляду на вищевикладене досить цікавим є питання тематики келійних книжкових зібрань. Побічні вказівки на це можна знайти на сторінках Києво-Печерського патерика.

Перш за все зазначимо, що маємо на увазі не тих ченців, котрі мали чималі книжкові зібрання, як Григорій Чудотворець та князь-інок Микола Святоша, а рядових насельників Києво-Печерського монастиря, які не прославились даром чудотворіння та імена яких не дійшли до нас.

Зауважимо також, що маємо на увазі не печерний період монастирської історії та останню третину XI ст., коли, на наш погляд, для богослужіння використовувався мінімум богослужбової літератури у вісім книг, визначених Студійським статутом: Євангелія апрокос, Апостол апрокос, Тріод постна, Тріод цвітна, Мінея загальна, Псалтир слідування, Служебник, Требник [4, 77], а період XII – початку XIII ст., коли в Києво-Печерському монастирі, вважаємо, виготовлялась достатня кількість книг, щоб забезпечити його потреби та насельників. На думку Ф. Уманцева, на початку XII ст. при Троїцькій надбрамній церкві, фундатором якої був Микола Святоша, ним була заснована майстерня, де працювали перекладачі та переписувачі книжок [13, 24]. На нашу думку, ця майстерня й забезпечувала здебільшого потреби монастиря у книгах.

Під час роботи над текстами Києво-Печерського патерика впадає у вічі те, що настільними книгами для повсякденного читання в келії були здебільшого Євангелія, Апостол та Псалтир. Про це свідчать чудові знання Євангелій та Діянь апостолів печерянами [7, 42, 64, 119, 156].

Серед ченців були і такі, що заради подвижництва ставили собі за мету вивчити книги Святого Письма напам'ять. Один із них Микита Затвірник, єпископ Новгородський у 1096–1108 рр., за свідченням Патерика, вивчив напам'ять книги Старого та Нового Заповітів [7, 119].

Систематичне читання іноками Псалтиря сприяло заучуванню його напам'ять. Підтвердженням цього є патерикова оповідь про Феодосія Печерського, котрий ще до поставлення його на пресвітерство, вдаючись до чернечих подвигів та умертвіння своєї плоті, "коли було багато гедзів та комарів, поночі виходив з печери і роздягнувшись до пояса, сидів прядучи вовну та співаючи Давидів Псалтир" [7, 42].

Великим шанувальником Псалтиря був Спиридон Проскурник. Жив у монастирі в часи ігуменства Пимена (1131–1141) [8, 64]. Колишній селянин, не навчений письма, що прийшов до монастиря у зрілому віці та "сприйняв страх Божий в серце своє, і почав учитися книгам, і вивчив весь Псалтир напам'ять" [7, 159]. Несучи послух на проскурні та випікаючи проскур, Спиридон "непрестанно бо Псалтир співав і той повсякдень до кінця [доспівав], – чи дрова рубаючи, чи тісто місячи, – а все без перестану це в устах мав" [7, 159].

Ревно ставилися до щоденного прочитування всього Псалтиря також і киево-печерські затвірники. Про це свідчить оповідь про Софронія Затвірника, який жив у XIII ст. Зачинившись у темній печері, він щодня прочитував увесь Псалтир [14, 10].

Отже, тематика книжкових зібрань, що належала більшості рядових насельників Києво-Печерського монастиря, здебільшого обмежувалась кількома книгами: Євангелією, Апостолом, Псалтирем та, напевно, рідко книгами Старого Заповіту.

Гадаємо, що келійні книжкові зібрання киево-печерських ченців поповнювались кількома шляхами:

1. За рахунок книг, створених у стінах Києво-Печерського монастиря.

2. Отримання книг у подарунок від ктиторів і жертводавців монастиря. Підтвердженням цього є оповідь Києво-Печерського патерика про боярина київського

князя Ізяслава Ярославича (1054–1068; 1069–1073; 1077–1078) Климента, котрий подарував ігумену Феодосію Печерському Євангелію [7, 51].

3. Імовірно, що печерські ченці, здебільшого знатні, купували книги поза стінами Києво-Печерського монастиря.

Після смерті 1074 р. засновника кіновії ігумена Феодосія Печерського традиція келійної власності в обителі відродилась [15, 51]. Про це свідчать багато епізодів патерикових сказань, наприклад, про Арефу Затвірника (Половчанина), Афанасія Затвірника і т. д. [7, 100–101, 110–111].

До того ж, деякі насельники монастиря отримували кошти за виконання замовлень від світських та духовних осіб. Зокрема Аліпій Іконописець писав ікони на замовлення [7, 160]. Патерик оповідає, що він "на три частини розділяв [дохід від] рукоділля свого: одну частину – на святі ікони, а другу частину – на милостину жebraкам, а третю частину – на потребу тіла свого" [7, 160]. Вважаємо, що чернець-іконописець якісь кошти витрачав і на купівлю книг. Так, мабуть, вчиняли й інші насельники Печерської обителі, котрі отримували грошову винагороду за свою діяльність.

Таким чином, киево-печерські ченці мали можливість поповнювати свої книжкові зібрання кількома шляхами: за рахунок книг, виготовлених у стінах рідної обителі, отримання книг у подарунок та шляхом їх купівлі поза Печерським монастирем.

У свою чергу, келійні книжкові зібрання киево-печерських ченців з часом поповнювали фонди загальномонастирських книжкових зібрань.

До 1062 р., коли ченці мешкали в печерах, книги зберігались саме тут. Після переселення із печер до дерев'яного монастиря на поверхні землі, на нашу думку, під загальномонастирське книжкове зібрання було відведено окреме приміщення в одній із будівель господарського призначення. Цілком імовірно, що в роки ігуменства Феодосія Печерського (1059/60–1074) для загальномонастирського книжкового зібрання, фонди якого систематично поповнювалися, у дворі "старого" монастиря (двір Дальніх або Феодосієвих печер) було збудовано окреме приміщення для загальномонастирського книжкового зібрання та влаштовано братську читальню.

Після завершення будівництва першої цегляної споруди Києво-Печерського монастиря та її освячення 14 серпня 1089 р., Успенського собору, центр обителі переноситься на нинішню територію Верхньої лаври. На нашу думку, загально-монастирське книжкове зібрання в "старому" монастирі лишилося, але починає формуватись нове книжкове зібрання на терені Верхньої Лаври. Місцем його став Успенський собор, його хори. Про це йдеться в патериковій оповіді про грецьких майстрів живопису, котрі прикрашали фресками собор, та про чудесне повернення їх до Києва Богородицею, а також про звитки та книги, що залишилися в монастирі після їхньої смерті: "Є ж інші звитки їхні на хорах (Успенського собору. – О. Б.), і книги їхні грецькі зберігаються в пам'ять такого чуда" [7, 22].

Здебільшого книги, що були у власності киево-печерських ченців, особливо рядових, після їхньої смерті вилучалися з їхніх келій та передавалися до загальномонастирських книжкових зібрань. Напевно, ніяких заповітів на ці книги не складалося ні письмово, ні усно.

Але були випадки, коли книжкові зібрання, що належали насельникам Києво-Печерського монастиря, поповнювали загальномонастирські книжкові зібрання за їхніми заповітами [6, 25]. На нашу думку, це перш за все стосується ченців знатного походження, котрі займали в монастирі превілейоване становище.

Прикладом останнього є постать князя-інока Миколи Святоші, мова про котрого вже йшла вище.

Дослідник церковної історії ХХ ст. Іван (Бєлевцев) вважає, що Микола Святоша перед смертю заповідав своє велике книжкове зібрання Києво-Печерському монастирю [17, 81].

На нашу думку, книжкове зібрання князя-інока було одним із найбільших та різноманітним за тематикою, що було у власності насельників монастиря в першій половині ХІІ ст., якщо не впродовж усієї домонгольської доби. Саме на нього звернув увагу в першій чверті ХІІІ ст. один із авторів Києво-Печерського патерика єпископ Володимирський Симон у своєму посланні до киево-печерського чорнорицьця Полікарпа, написаному в 1225–1226 рр. Розповідаючи про аскетичне життя та пожертви Миколи Святоші на користь Києво-Печерського монастиря, він зазначив: "Є [в монастирі] книги його численні й досьогодні" [7, 103].

Загальномонастирське книжкове зібрання, що містилося на хорах Успенського собору, поповнилось книгами, привезеними до Києва грецькими майстрами живопису, котрі прикрашали Успенський собор. Після завершення робіт 1089 р. грецька артіль постриглась у ченці Києво-Печерського монастиря [7, 22]. Книги, привезені ними з Константинополя, залишились у їхній власності. І "по тому вони [майстри та іконописці] закінчили життя своє в чернецтві у Печерському монастирі і покладені у своєму печерному притворі" [7, 22].

Автор слова "Про прихід писців церковних до ігумена Нимона із Царгорода" звернув увагу на спадщину греків: "Є ж і нині звитки їхні на хорах, і книги їхні грецькі зберігаються..." [7, 22].

Отже, книги, що знаходились у власності печерян, після їхньої смерті поповнювали загальномонастирське книжкове зібрання, продовжуючи служити наступним поколінням насельників Києво-Печерського монастиря.

Книги, що були власністю насельників Печерської обителі та зберігалися в їхніх келіях, нерідко ставали об'єктом пограбування. Про це йдеться в Києво-Печерському патеріку в оповіді про ченця Григорія Чудотворця та злодіїв [7, 129–130]. Останні неодноразово викрадали майно ченця з келії, крали з його городця овочі, які він вирощував, обривали плоди з дерев, що той вирощував [7, 129]. Іншого разу злодіям не було чого красти в келії ченця: "Не мав бо нічого іншого, крім книг" [7, 129]. Тоді вони вирішили хитрістю видурити в інока Григорія останні книги, знаючи, що той зберігає їх у погребі. Вдаючи, що вони хочуть врятувати свого друга від страти, злодії викрали останні книги, які зберігав Григорій у своєму погребі [7, 129].

Таким чином, книжкове зібрання, що були власністю насельників Києво-Печерського монастиря, ставали об'єктом пограбування для злодіїв.

Вищенаведений матеріал дає підстави констатувати, що початки келійних книжкових зібрань, які були власністю насельників Києво-Печерського монастиря

УДК 655.5:3.066.11:33(091)

впродовж домонгольської доби, сягають печерного періоду в історії обителі та часу до запровадження в ній Феодосієм Печерським Студійського статуту, що забороняв особисту власність у стінах монастиря. Проте приписи монастирського статуту не стосувалися власності на книги, а отже, не забороняли їхнє накопичення. Для читання книг ченці використовували не тільки вільні від виконання монастирських робіт дні, а й будь-який інший вільний час, зокрема нічний. Це сприяло підвищенню серед чернечої братії загального рівня освіти.

Тематика книжкових зібрань, що належали більшості насельників Печерської обителі, здебільшого обмежувалась кількома книгами: Євангелією, Апостолом, Псалтирем та, напевно, рідше книгами Старого Заповіту.

Насельники Києво-Печерського монастиря поповнювали свої келійні книжкові зібрання за рахунок книг, створених у стінах рідної обителі, отримання їх в подарунок від ктиторів і жертводавців обителі та за рахунок купівлі книг поза монастирськими мурами.

Після смерті киево-печерських ченців їхні книги поповнювали загальномонастирське книжкове зібрання, продовжуючи служити наступним поколінням насельників Києво-Печерського монастиря. Траплялося, що келійні книжкові зібрання ченців Печерської обителі ставали об'єктом пограбування, бо книга в добу домонгольської Русі являла собою чималу матеріальну цінність.

Перспективи подальших наукових розвідок з обраної теми полягають у дослідженні ролі келійних книжкових зібрань, що належали насельникам Києво-Печерського монастиря впродовж домонгольської доби, у духовному житті їх власників, а також у справі самоосвіти ченців.

1. Повість врем'яних літ. Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В. Яременка. – К., 1990
2. Слуховский М. И. Библиотечное дело в России до XVIII века. – М., 1968
3. Розов Н. Н. Книга Древней Руси XI–XIV вв. – М., 1977
4. Сапунов Б. В. Книга в России в XI–XIII вв. – Л., 1978
5. Очерки истории Киево-Печерской лавры и заповедника. – К., 1992
6. Фунтилова С. П. Православные библиотеки: прошлое и настоящее. – М., 2002
7. Києво-Печерський патерик Касіянівської 2-ої редакції 1462 р. // Патерик Києво-Печерський / Упорядкувала, адаптувала українською мовою, склала примітки та додатки Ірина Жиленко. – К., 1998
8. Дива печер лаврських. – К., 1997
9. Тимошок М.С. Історія видавничої справи. – К., 2002
10. Шиденко В. А., Дарманський П.Ф. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Фотопутівник. – К., 1984
11. Голубинский Е. История русской церкви. – Т.1. – Ч.2. – М., 1881
12. Степовик Д. В. Історія Києво-Печерської Лаври. – К., 2001
13. Уманцев Ф. Троїцька надбрамна церква – К., 1970
14. Модест, ігумен. Краткое сказание о жизни и подвигах святых отцов Дальних пещер. – К., 1862
15. Бобровский Т. А. К вопросу о происхождении варяжской пещеры. // Могилянські читання 2000 року: Зб. наук. пр. Києво-Печерська лавра в контексті світової історії. – К., 2001
16. Анісімов І.О. Історія верхньої території Києво-Печерської лаври: великокняжча доба // Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: Зб. наук. пр. – К., 2004. – Вип. 12. 17. Иоанн (Белевцев). Образование Русской православной церкви // Богословские труды. Издание Московской патриархии. – М., 1987. – Сб. 28.

Надійшла до редколегії 23.09.08

О. Ситник, асист.

ПРОБЛЕМИ КНИГОВИДАННЯ І КНИГОРОЗПОВСЮДЖЕННЯ В ПЕРІОД УКРАЇНІЗАЦІЇ

У статті йдеться про книговидання та розповсюдження книг у період антиукраїнського терору, геноциду та лінгвоциду. The article is about the problem of book's edition and distribution in the period of anti-Ukrainian terror, genocide and lingvocide.

Період українізації 1923–1933 рр. є малодослідженим. Розсекречення архівних документів, невідомих фактів та свідчень спонукають наново переглянути і проаналізувати зовсім під іншим кутом цей період, чим і зумовлена *актуальність* нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості творення видавничої продукції та її розповсюдження в умовах тотального контролю друкованого слова.

Поставленою *проблемою* є розгляд історичних подій 1923–1933 рр., мотивів проголошення та спо-

собів проведення українізації, монополізації книговидання та книгорозповсюдження, організації нового видавничого комплексу в умовах розбалансування видавничої справи.

Проголошена у квітні 1923 р. на ХІІ з'їзді РКП(б) політика коренізації в республіках СРСР набула в Україні форми українізації, стала могутнім поштовхом для відродження рідної мови, розвитку книговидавничої справи, відкриття українських навчальних закладів, освітньо-культурних центрів, наукових товариств тощо.

© Ситник О., 2010

Ще за часів царської Росії і у 1917–1923 рр. на території України зосереджувалась значна кількість книговидавців, друкарень, видавничих підприємств і книгарень. Існували державні, приватні й кооперативні видавництва та друкарні, видавалась книжкова продукція високої поліграфічної якості для приватних бібліотек, елітних навчальних закладів та дешеві книжки для звичайних людей. Крім видавництв у Києві, Харкові, Чернігові, Полтаві, Одесі, Львові, Вінниці, Кам'янці-Подільському, які видавали частину книжок українською мовою, значну кількість дешевих українськомовних книг друкувало петербурзьке "Доброчинне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг" та видавці С. Літов, І. Ситін, І. Губанов. Були засновані галузеві кооперативні та приватні видавництва й у Києві ("Сяйво", "Горн", "Слово"), Львові ("Українська література", "Лотос"), Ужгороді ("Пчілка") тощо. У Києві дуже популярним було поліграфічне підприємство під керівництвом професора Г. Нарбута з друкарським, літографським та фотомеханічним відділами. Можна сміливо констатувати той факт, що на території України рівень розвитку освіти, науки, культури, книговидавничої справи був значно вищим, ніж в інших республіках СРСР.

До початку українізації навіть освітня система УРСР істотно відрізнялася від системи освіти Радянської Росії (РСФСР), а отже, і навчальна література, підручники, довідники видавались окремо відповідно до вимог Народного Комісаріату Освіти (НКО) УРСР.

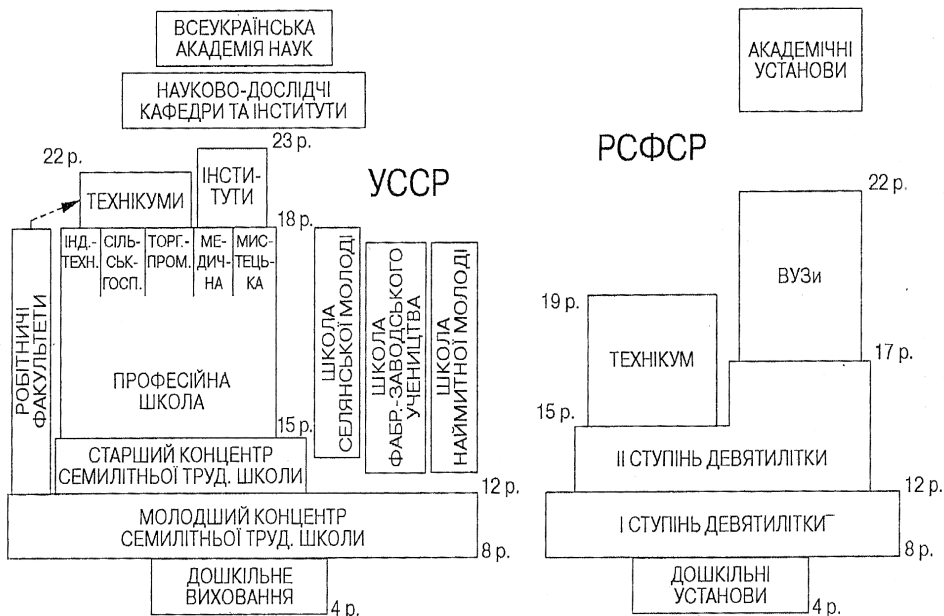
Українська і російська системи освіти мали значні розбіжності, невідповідності, які саме у період українізації, як це не парадоксально, були вирішені на користь російської, а не української системи навчання: "... у нас єдине господарство, єдиний господарський плян перебудови нашого господарства на нові соціалістичні рейки, на соціалістичних засадах, у нас єдине плянування, єдиний процес будівництва нового суспільства, – все це потребує від нас єдиних принципів комуністичних ленінових засад і в ширині культурно-освітньої роботи"

[12, 18]. Як результат, більшовицька влада ліквідувала всі типи духовної школи, вилучила з бібліотек всю "шкідливу" навчально-виховну літературу. До того ж, уся книжкова продукція для освітніх і культурних закладів, бібліотек почала контролюватись Москвою.

Як і у часи Російської імперії, більшовицька Москва навіть у період українізації продовжувала русифікацію в Україні, спрямовану на "злиття мов", застосовуючи різні асиміляційні методи, зумовлені відмінністю державних устроїв. Більшовицька партія підпорядковувала тотальному контролю всі сфери життя українців, здійснюючи централізованим управлінням мовно-культурну асиміляцію в значно жорстокіших формах, оскільки володіла всіма засобами масової інформації. Під лицемірними гаслами "братерської дружби", "єдиної сім'ї народів", "пролетарського інтернаціоналізму" більшовики приховували злочинні методи нищення рис самобутньої національної мови і культури українців, зближення її з російською. Радянським винаходом жорстокості винищення нації було урядове втручання у внутрішні закони мови, встановлення контролю над структурою української мови. Були заборонені певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, граматичні та орфоепічні правила, а натомість були внесені інші, ближчі до російської або й повністю перенесені з російської мови відповідники [15, 6]. Долаючи "штучні бар'єри між українською і російською мовами" [16, 41], українську мову очищували від "усього буржуазно-націоналістичного сміття", творили "нову наукову термінологію, виправляючи українську фразеологію, український правопис" [16, 35]. Усі зміни та норми Харківського правопису загрожували розвитку української літературної мови як незалежного мовного утворення. Було запроваджено російську граматичну термінологію, пунктуаційні норми, правила вживання великої літери тощо, були порушені віковічні традиції орфографії і, головне, оригінальність системи української мови [3, 24].

Схема

Порівняльна схема систем народної освіти

Нищення самобутніх рис української мови було плановим, добре продуманим, централізованим. Великої шкоди було завдано словникам української мови, з яких вилучали українські слова, замінюючи їх кальками з російської мови. Щоб виправити українську наукову термінологію, фразеологію та український правопис, Народний Комісаріат Освіти (НКО) припинив на певний час

видання академічних словників з тим, щоб "провести певну уніфікацію технічно-наукової термінології, зробити її зрозумілою для широких народних мас" [16, 55]. Насамперед була переглянута вся словникова продукція українських географічних, математичних, фізичних, технічних довідників, з яких було вилучено "націоналістичне словотворення" [16, 55]. Переглядалась і знешкоджувалась уся

словникова продукція з питань словотвору української мови. У такий спосіб було репресовано всю оригінальну термінологічну лексику, створену на україномовному ґрунті. Наприклад, "Російсько-український словник" С. Єфремова, який відображав лексичне багатство розвинутої поліфункціональної літературної мови, встиг вийти лише до літери "П" і одразу ж з тавром "націоналістичного" був заборонений. Чотири томи вже виданого словника та той, що тільки друкувався, були вилучені й знищені.

З метою усунення бар'єра розуміння російської мови пролетарями, колгоспниками, трудовою інтелігенцією нові словникові "суржикові надбання" переносились до шкільних підручників, навчальної літератури для всіх освітніх закладів, до наукових праць. Термінологію, синтаксис, правопис української мови, штучно наближені до російської мови, впроваджували в школи під суворим контролем більшовицької влади. Розвиток української мови і культури йшов у напрямі інтернаціональної єдності з російською мовою, культурою, визначеним Й. Сталініним.

Для суворого дотримання вимог більшовицької партії виникла потреба централізованого управління системою культурно-освітніх закладів та книгодрукування. Курс більшовицької Москви на винищення української нації, зрощення шкільного навчання та асиміляцію населення здійснювався за чітким планом. Зосередження влади в одних руках давало змогу контролювати всі освітні навчально-виховні заклади, насаджуючи свою ідеологію через навчально-виховну літературу, підручники, перевірені видані учителів. Зі шкільних підручників були вилучені талановиті твори українських письменників, поетів, сторінки героїчного минулого українців, відомості про звичаї, традиції, духовність нації. Шкільні підручники спотворювали історичне минуле України, компрометували та принижували українців, ввівши зневажливі терміни "шароварщина" та "хуторянство", висміювали борців за незалежність, нищили унікальну самобутню українську культуру. Натомість шкільні підручники славили героїчний, працелюбний російський народ, який ніс визволення, освіту, культуру всім народам СРСР.

Українцям нав'язували меншовартість їхньої мови, культури, принижували їхню людську гідність. У написаних на замовлення творках українці були ледарями, неробами, злочинцями, зрадниками, а священики – підступними, продажними п'яницями. Від П. Тичини, М. Рильського і всіх інших письменників більшовики вимагали "каторжну неволю" називати "щасливим і радісним життям". Вислужуючись перед більшовицькою владою, деякі письменники писали брехливі оповідання, наприклад, "Чужі", "Тихий хутір", "Гордійко" А. Любченка. Тих, кого не змогли знищити морально і духовно, нищили фізично.

Значної шкоди українському народу більшовики завдали атеїстичною пропагандою. Знищення храмів, церков, які також були осередками духовної освіти, розстріли священників спустошували душі народу, деморалізували суспільне життя.

Поступово з України була витіснена безпартійна преса. Посади директора та головного редактора видавництва, друкарні в ті роки ставали суто ідеологічними. Для чіткого виконання директив партії до авторських колективів включали представників комуністичної партії та комсомольських організацій. Свободу преси більшовики ліквідували як "буржуазні забобони", і хоча кількість газет постійно зростала, людей було ізольовано від світу правдивої інформації, вони могли знати лише те, що їх змушували читати.

У 1921 р. Головну Книжкову Палату було перетворено в центральний бібліографічний відділ Всеукраїнського Державного Видавництва, який з 1924 р. розпочав видання "Літопису українського друку".

Уся видавнича і книгодрукарська справа була зосереджена в новоутвореному Всеукраїнському Видавничому Товаристві ("Всевидат"), яке стало монополістом видавничої справи та органом розподілу як нової, так і раніше виданої літератури. "Всю видавничу справу

"Всевидат" скерував на видання агітаційно-політичної літератури – брошури, листівки, відозви, плякати, – причому значну частину її присвятив С. В. Петлюрі (так, з видань 1921 р. можна згадати такі: "Правда про петлюрівські брехні" – 50 тисяч прим., "Про Петлюру, панську шкуру" – 50 тисяч прим., "Як Петлюра продавав Україну" – 30 тисяч прим., "Універсал головного отамана генерала Петлюри" – 50 тисяч прим, і т. д.). Ще навіть у 1921 р. (до листопада) видавнича справа "Всевидат" майже цілкомито полягала у виданні агітаційно-політичної літератури, про що свідчить звіт Г. Гринька на VI Всеукраїнському З'їздові Рад" [1, 33].

У тому ж році зі встановленням нової економічної політики відновлюються приватні видавництва та книгарні, а "Всевидатові" дістається роль виконавця державного видавничого плану та розподілу державних видань. Відтоді "Всевидат" перетворився в Державне Видавництво України (ДВУ).

Проте через деякий час постановою більшовицької влади від 21 серпня 1930 р. відбувається об'єднання одинадцяти найважливіших видавництв України, їх перекладено в синдикат під назвою "Державне Видавниче Об'єднання України" (Д.В.О.У.). Проведення цієї реформи мотивується необхідністю з максимальною швидкістю й успішністю і водночас з більшою економією сил та матеріальних засобів задовольнити потреби культурно-політичного й господарського життя.

Слід зазначити, що системи видавничої справи в 1921–1931 рр. (ДВУ і Д.В.О.У.), які базувалися на виробничих планах поодиноких державних, професійних, кооперативних і приватних видавництв, визначалися безсистемністю та паралелізмом у виборі книжок для видання, а також постійним запізненням у виході в світ літератури, особливо підручників. Досить зауважити, що Державне Видавниче Об'єднання України, яке монополізувало видання підручників для шкіл усіх типів, в 1930–1931 рр. спромоглося видати лише 33 з 75 назв, запланованих Народним Комісаріатом Освіти. "Зараз цей процес є такий складний і довгий, що напевно чи перший-ліпший з видавничих робітників зможе відразу визначити всі стадії виробництва книжки. Через вісімнадцять виконавців проходить книжка, підлягаючи шестидесяти шістьом операціям. Графічне відображення цього процесу, лінія руху книжки дає враження температурної кривої у хворого на сильний тиф: вісім разів повертається рукопис до головного редактора, по декілька разів майже до кожного з виконавців – крива, здіймаючись і падаючи, повзе через усі шістьдесят шість етапів" [10, 20]. Через цю та деякі інші причини зривалися плани, багато видань так і не вийшли в світ.

Розвитку видавничої продукції перешкоджає ще й брак паперу: "Стан з постачанням паперу Д.В.О.У. катастрофічний. За лютий місяць 1931 р. одержано 250 тонн паперу проти прийнятих замовлень на 943 тонни" [7].

Як і раніше (1932–1933) залишилась проблема з виданням підручників. Знаходимо такі пояснення причин "ганебного прориву у готуванні підручників" [8, 37].

Перша причина полягає в тому, що автори спізнюються з виготовленням підручників, тим більше, що в останній час індивідуальне авторство заступлене колективним, до складу якого входять, як відомо, поруч із спеціалістами відповідного фаху представники комуністичної партії та комсомольських організацій. Щоб вплинути на своєчасне виготовлення "авторськими бригадами" рукописів, більшовицька влада організувала контрольні бригади з піонерів, комсомольців і робітників, і ці контрольні бригади покликані робити "нальоти" до авторських бригад [8, 38]. На жаль, "Радянський Книгар", який подає ці відомості, ні слова не говорить про те, в чому саме полягають "нальоти" контрольних бригад та в якій мірі вони впливають на інтенсивність і якість праці авторських бригад.

Друга причина залежить від браку паперу та недоладного розподілення його поміж окремими районами. Так, наприклад, видавництво "Радянська Школа" у квітні 1932 р. одержало 59,5 тонн (15,7 % проти плану видавництва), але й той папір потрапив до Києва, де не було готових рукописів до друку, тоді як Одеса, що мала готовий до друку матеріал, зовсім не дістала паперу. Внаслідок цього сталося те, що папір за відсутності рукописів підручників використано на інші потреби, а не на підручники для шкіл соціального виховання [8, 14]. Як результат, із загальної запланованої кількості 104 назв підручників на 22 травня 1932 р. здано до друку 30 підручників, на переробленні – 41, не надійшо від авторів – 31, не укладено угод на підручники – 2 [8, 15].

Цю суперечність між планом і дійсністю зауважують тепер навіть самі дописувачі "Радянського Книгаря". Так, один із них, що сховав своє прізвище за криптонімом "П...-В", у статті "Слова і дійсність" зазначає: "Складаються і плани непогані, які не завжди виконуються, пишуть і звіти путящі, хоча робота і не завжди була така" [6, 23].

Більшовики намагались організувати роботу видавничого комплексу в Україні на зруйнованій ними ж технічній базі розкомплектованих друкарень та вивезених до Росії друкарських машин при відсутності кваліфікованих працівників, які емігрували або були переведені до Москви та Петербурга. Видавництва існували на межі банкрутства, державне фінансування було мізерне. У видавництвах "Пролетар", "Шлях освіти", "Час" та ін., була велика заборгованість зарплат, по кілька років не виплачувались авторські гонорари [17, 336].

Та все ж книжкова продукція в Україні може похвалитися кількісним зростанням, як це видно з таблиці 1, що також містить дані для порівняння й за 1917 і 1918 рр. [2].

Як бачимо, в 1920–1921 рр. був повний занепад видавничої справи, і лише після 1922 р. наклад книжкової продукції збільшився настільки, що перевищив кількість продукції в 1918 р. Вже з 1919 р. книжка російською мовою стала витісняти українську книжку в загальній книжковій продукції, і тільки за 1927–1928 рр. продукція книжок українською мовою почала перевищувати продукцію російських книжок, так що в 1931 р. частка українських книжок зросла до 76,9 %.

Однак голі цифри кількості книжкової продукції ніяк не можуть бути показником культурного рівня України цієї доби: тут головне значення має не кількість книжок, а їх якість. Слід знати, як саме реалізується книжкова продукція, себто в який спосіб виробляється книжкова продукція розповсюджуються серед населення. Отож, коротко розглянемо питання про те, яка саме література видається й розповсюджується в Україні та наскільки ця література відповідає попиту населення.

Таблиця 1

Роки	Число назв				
	Українською мовою у %	Російською мовою	Іншими мовами	Разом	
1917	54,4	747	452	174	1373
1918	64,4	1084	386	56	1526
1919	47,0	665	726	23	1414
1920	53,1	457	369	34	860
1921	32,0	214	448	5	667
1922	29,3	385	927		1312
1923–4	31,0	855	1848	54	2757
1924–5	40,2	1813	2535	160	4508
1925–6	45,8	2162	2365	199	4726
1926–7	48,6	2445	2427	156	5028
1927–8	53,9	2920	2232	261	5413
1929					6480
1930					8079
1931	76,9	6218	2104	764	8086

Наведемо дані про книжкову продукцію за 1931 р. з розподілом її за змістом [9, 11]:

Наведені дані (табл. 2) свідчать про те, що книжкову продукцію скеровано перш за все на пропаганду соціалістичного будівництва та комунізму. На "художню літературу" припадає майже вчетверо менше того, що відводиться соціально-економічній та політичній літературі. А ще слід мати на увазі, що Україна живиться партійною літературою не лише свого виробництва, а також продукцією Радянської Росії, яка надсилає цю літературу для розповсюдження її серед українського населення, зрозуміло, російською мовою.

Таблиця 2

Під літератури	у %
Політична та соціально- економічна	33,7
Мовознавство	21,7
Точні науки	17,6
Художня література	9,3
Техніка	6,6
Агротехніка	4,1
Медицина	1,9
Інші	5,1

Як відомо, паперових виробництв в УРСР зовсім обмаль, а тому щодо забезпечення потреб у папері Україна залежить від Москви, яка керує його розподілом для всього СРСР. За планом 1932 р. передбачалося вироблення в СРСР 110 тисяч тонн друкарського паперу, але паперова промисловість не довиконує своїх планів, що відбувається за рахунок зменшення визначеної кількості видань, зде більшого підручників, а не агітаційної літератури [11, 840].

У цей період мільйонним накладом тиражуються книжки, які нецікаві й непотрібні читачам. Для збуту книжкової продукції більшовицька влада встановила в книгорозповсюдженні примусову систему: по-перше, примусово поклала функції книгарні на певні установи та осіб, по-друге, примусово накидала покупцеві книжку "в нагрукку" (в додаток) до якогось дефіцитного товару. Насамперед до "книгарських" функцій примусово залучали кооперативи. "Виконуючи припис "начальства", сільські кооперативи заводять у своїх крамницях полиці для книжок, але книжки стоять там часто-густо без жодного руху. А книжку треба "просувати". Ось декілька зразків "просування" книжки через кооперативи. Райспілка (районна спілка. – О. С.) привозить – що б ви думали – хоч одну книжку, що цікавила б селянина? Ні, жодної. Хоч би який десяток з сільського господарства – теж ні. Навезла вона про фізкультуру, казки для дітей, іншої парталі (бо інакше не можна назвати). І до того ж дорогої. Хоч фізкультура діло й непогане, але селянин ще настільки невідготовлений, що йому про сільське господарство і то не все зрозуміло, а з фізкультури – нема що й казати. Полежали й фізкультурні біля 3 місяців, і тут, щоб вилізти з такої біди, кооператори вирішили давати книжки в навантаження до дефіцитного краму" [5, 14].

Другим примусовим контрагентом для збуту книжок є професійні спілки та комсомольські організації. "До справи збуту книжок з наказу Народного Комісаріату Освіти притягнуто тепер також учнів, а саме, згідно з інструкцією, яку видав Комісаріат, кожний піонерський загін і школа організують книгонош числом не менше як п'ять. "Книгоноші мають так організувати свою роботу з розповсюдженням книжок, щоб це не відбивалось на їх навчанні та активності в піонерзагоні й школі". А далі додається, як саме можна досягнути виконання цієї вимоги: "Всіх книгонош треба по змозі розвантажити від роботи в загоні і школі..." [4, 28].

Крім цих примусових контрагентів, для збуту книжок є ще "добровільні агенти, які ніскільки не зацікавлені в просуненні здорової літератури до відповідних спожи-

вачів, бо їх головна мета – "гнати монету", тобто одержувати найбільше відсотків, і агенти часто нахабними методами нав'язують на периферії, головню на селі, зовсім непотрібне" [4, 29].

Централізований збут книжкової продукції Державного Видавничого Об'єднання України покладено на підприємство "Книго-центр", яке проводить свою торговельну

діяльність через власну мережу книгарень, а також через кооперацію. Збутом продукції видань з Радянської Росії займається "Государственное Издательство" (ГИЗ), яке має в Україні філії та полицки, а також кіоски при вищих школах для продажу підручників.

В таблиці 3 наведено дані про книготорговельну мережу за останні роки українізації [9, 16].

Таблиця 3

Динаміка книготоргівлі

Час	Державна мережа		Кооперативна мережа		Філії ГИЗу		Разом	
	книгарень	полицок	книгарень	полицок	книгарень	полицок	книгарень	полицок
I.X. 1929	106	51 140 661	621 798 1100	2134 4032	23	105 97 142	750 911 1280	2290 4269
I.X. 1930	82 133			9012	31			9815
I.I. 1932					47			

З таблиці бачимо, що книжка в Україні розповсюджується головним чином через кооперацію. Хоча ГИЗ має не так багато власних пунктів для збуту російських видань, та в розповсюдженні їх сумлінно працюють і українські книгарні, тож не дивно, що ГИЗ планував у 1931 р. реалізувати в Україні книжок на 15–18 млн крб. замість 4–5 млн крб. попереднього року. Проте система "навантаження" при продажу дефіцитного товару (краму, гасу, солі, сірників, махорки) не знаходить збуту для багатьох видань книжкової продукції, "селяни вороже ставляться до книжки" [4, 35]. Значна кількість паперу в першу чергу йшла на видання газет та журналів. Проте астрономічне зростання тиражів преси, яка не відповідала інтересам читачів, була "великим здобутком більшовиків" лише на папері, як і звіт про ліквідацію неписьменності. Зростають гори макулатури. У Києві та Харкові будують макулатурні фабрики, планують побудувати 3 целюлозно-паперові заводи, щоб Україна могла задовольнити всю свою книжкову продукцію папером власного виробництва.

Надаючи всій книжковій продукції великого значення у пропагандистській системі комуністичної перебудови суспільства, більшовики нещадно боролися проти проявів будь-якої національної самобутності в літературі, культурі, освіті.

Усю книжкову продукцію у цей період скеровано на пропаганду соціалістичного будівництва та комунізму. Крім того, книжки російською мовою надсилались з Росії. З Москви повністю планується і контролюється книгодрукування в Україні. Папір Україна отримує гіршої якості й у незначній кількості. З України до Росії вивозились друкарні, друкарське обладнання, а разом з тим і кваліфіковані кадри видавців, друкарів.

Сьогодні, коли відкрито доступ до архівів, уже не виникає жодного сумніву, що проголошена більшовиками українізація 1923–1933 рр. насправді була пасткою

для української інтелігенції всіх галузей науки, освіти, культури, що проявила високий професіоналізм, патріотизм, національну гідність, а тому і була безжалюбно винищена тоталітарним режимом.

Розвиток української мови впродовж усього ХХ ст. був насильницький, а не еволюційний характер. Штучне зближення з російською мовою нищило самобутність української мови, нав'язуючи мовно-культурну асиміляцію.

Масштаби антиукраїнського терору засвідчують, що покоління українців, починаючи з 30-х рр., позбавлені наукової й навчальної літератури українською мовою, адже всі шкільні підручники та наукова література видавались новоствореною, деформованою, наближеною до російської мовою.

Книговидавнича діяльність та книгорозповсюдження у 1923–1933 рр. були чітко сплановані й підпорядковані більшовицькій ідеології, відображали курс, спрямований на винищення української нації, культури, освіти, зокрема дошкільного та шкільного навчання.

1. Скрипник М. Статті й промови. – Харків: Д.В.У., 1930. – Т. 4. Ч. 1. – 510 с.
2. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгводициду [За ред. Л. Масенко]. – К.: Просвіта, 2005. – 400 с.
3. Хвиля А. Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті. – Харків, 1933.
4. Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. – К.: 2002.
5. Відчит Народнього Комісаріату Освіти VI-му Всеукраїнському З'їздові Рад. 6. Книга. – Харків, 1923. – Ч. 2.
5. Рацбюро Д. В. О. У. – Харків: Радянський Книгар, 1931. – Ч. 7–8.
8. Радянський Книгар. – Харків, 1930. – Ч. 2.
9. Радянський Книгар. – Харків, 1930. – Ч. 12.
10. Радянський Книгар. – Харків, 1931. – Ч. 9.
11. Радянський Книгар. – Харків, 1931. – Ч. 10–11.
12. Радянський Книгар. – Харків, 1932. – Ч. 14–15.
13. Радянський Книгар. – Харків, 1932. – Ч. 31.
14. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
15. Словник виробничої термінології. – Харків, 1931.
16. Словник російсько-український [уклад. Єфремов С.]. – К.: Червоний шлях, 1924. 17. Тимошик М. Історія видавничої справи. – К.: Наша культура і наука, 2007. – 496 с.

Надійшла до редколегії 25.09.08

УДК 655.11

Н. Подоляка, здоб.

ДО ВИТОКІВ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ НА СУМЩИНІ

Розглянуто розвиток книгописання, книговидання й друкарства на Сумщині від часів Київської Русі і до початку ХХ ст.

The development of book-writing, book-publishing and printing in Sumy region from the times of Kievan Rus and up to the beginning of the twentieth century was considered in the work.

Одним із малодосліджених аспектів культури Сумщини є розвиток книгописання, книговидання та друкарства. Звертаючись до витоків видавничої справи, до певної міри можна відстежити особливості соціально-економічних, культурних, історичних процесів у державі, через діяльність поліграфічних закладів проаналізувати роботу місцевих органів самоврядування, дум, управ тощо.

Актуальність теми безперечна в умовах сучасного відродження національної книги, як могутнього фактора розвитку духовної культури українського народу, фор-

мування його національної свідомості. Комплексного історичного дослідження регіонального характеру на сьогодні, на жаль, не існує. Сучасні історико-краєзнавчі розвідки надають лише побіжну інформацію про книжкові надбання музеїв та приватних колекцій Сумщини [14, 23]. Деякі наукові доробки вчених збагачують знання стосовно біографій окремих особистостей краю, причетних до видавничого процесу, але суттєво не змінюють ситуації [16, 19]. З відкриттям кафедри журналістики та філології Сумського державного університету науково-

дослідницька робота дещо активізувалась. Останнім часом з'явилися публікації з історії регіональної журналістики [13, 20, 29]. Проведено копійку роботу по виявленню документів у фондах Державного архіву Сумської, Харківської областей, результатом якої стало видання збірки документів та матеріалів з історії видавничої справи Сумщини періоду 1861-1920 років [17].

Складність виявлення матеріалу полягає в тому, що Сумська область, як і уся територія по обидва боки українсько-російського кордону, унікальна за своїм історико-культурним надбанням. Особливістю її є адміністративно-територіальний поділ. Створена у 1939 році область увірвала в себе землі чотирьох колишніх губерній Російської імперії (Чернігівської, Полтавської, Харківської та Курської). Тому в історичному плані Сумщина довгий час не була єдиним регіоном.

Автор статті ставить за мету у стислій формі відстежити розвиток книгописання, книговидання й друкарства на Сумщині від часів Київської Русі і до початку ХХ ст., довести, що Сумщина має давні витoki у видавничій справі і завжди була важливим осередком культурних та державотворчих традицій українців.

Нема підстав сумніватися, що надання князем Володимиром християнству статусу державної релігії означало остаточний перехід від дописемної в своїй основі культури до культури нового типу, неодмінним супутником і знаряддям якої стало писане слово. Цілоком природно, що найстарші книги були пов'язані, насамперед, з релігією та церквою і що переважали серед них літургійні тексти й збірки молитов. Порівняно незначну частину становили богословсько-філософські твори.

Тісно пов'язані з життям церкви й проникнутими глибокою релігійністю були поодинокі книги, які вважаються більш-менш світськими – літописи та юридичні пам'ятки. Міста Сумщини: Глухів, Ромни, Путивль, Вир, Попаш, В'єхань, Ігореве сілце згадуються в Лаврентіївському та Іпатіївському літописах. А в описі пограбованого путивльського двору Новгород-Сіверського князя Святослава Ольговича знаходимо і перші свідчення про книгу: "... и в церков Святого Вознесения всю облупиша, сосуды серебряния, и индитьбе и платы служебная, а все шито золотом, и кадильницы две, и кацьи, и еуангелие, ковано, и книги и колоколы..." [15].

Шедевром слов'янської писемності та культури є "Слово о полку Ігоревім". Відомо, що Путивльщина – свідок і безпосередній учасник подій, відтворених у "Слові". Саме від стін Путивля у квітні 1185 року виступив у поле половецького новгород-сіверський князь Ігор Святославович. З Путивлем пов'язана і найбільш лірична сторінка твору – "Плач Ярославни".

Багато дослідників вважали XIV, XV, навіть першу половину XVI ст. винятково безплідною добою в історії українського письменства і рукописання. Проте це не так. В умовах активізації культурних зв'язків з Балканами (т.зв. другий балкано-слов'янський вплив) створювалися або переписувалися нові редакції Євангелія та інших літургійних книг, Учительного Євангелія, творів Отців церкви.

Поруч з церковною за змістом рукописною книжністю і навіть у певному зв'язку з нею розвивалася також світська писемність, насамперед ділова. Йдеться – з одного боку – про такі рукописні книги, як юридичні кодекси (переклад статуту короля Казимира, Литовський статут, а в царині канонічного права – нові версії Номоканона), а з другого боку – про книги судових і адміністративних записів.

Унікальною пам'яткою правової думки XVI ст. є "Литовський статут". Рукописна книга під такою назвою сьогодні – експонат Сумського обласного краєзнавчого музею [18].

Більшість рукописів другої половини XVI ст. – це рядові, скромні книги, писані часто сільськими або містечковими священиками, дяками, навіть старшими школярами. Найбільш розповсюджені – твори Іоана Златоустого та інших Отців церкви.

Вісімнадцяте століття на Лівобережжі багате на рукописні збірки історичного змісту. Серед них – такі, що містять козацькі літописи, статuti, укази, статті, грамоти, власницькі та вкладні записи, цехові книги. Під їх дією формувалася, набував розвитку історичний і політичний світогляд українців, формувалася політична культура і національно-державницька ідеологія.

Сумщина виділяється з-поміж інших регіонів ще й тим, що саме у XVIII ст. м. Глухів стає гетьманською столицею. У кабінетах можновладців, на козацьких радах було складено головні правові документи, за якими діяла козацька держава. Це, насамперед, "Глухівські статті", які і визначали політичні і правові взаємовідносини України з Російською державою, "Статейні пункти" та "Екстракт малоросійських прав".

Гетьманська столиця Глухів була центром феноменального явища в українській історіографії, ставши місцем державного літописання. Діаріуші, або журнали фіксували щоденну діяльність Генеральної військової канцелярії, а військові канцеляристи ставали справжньою елітою Гетьманщини.

З Глуховом тісно пов'язані імена палкого захисника просвіти Данила Туптала (Дмитра Ростовського) та видавця Федора Туманського [24, 28].

Серед можливих авторів "Історії Русів" ученими називалися батько і син Григорій і Василь Полетики, О.Безбородько, князь М.Репнін, А.Худорба, О.Лукашевич, О.Лобисевич та інші. Вони всі так чи інакше пов'язані з Новгород-Сіверським, Глуховом та іншими містами Сіверщини і Сумщини.

З Роменщиною на Сумщині, зокрема, пов'язана діяльність ще двох видатних збирачів писемних джерел з історії України і її літописців: Василя Рубана та Андріяна Чепи. Василь Рубан, родом з Роменщини, після навчання у Київській Академії був канцеляристом і перекладачем у Військовій колегії. Під впливом О.Безбородька і за його участю він захопився збиранням документів і матеріалів з української минуштини і видав низку праць з цієї проблематики, в тому числі і "Краткую летопись Малой Росии", в якій (особливо в першій частині) проводилася ідея українського автономізму.

Другий роменчанин, Андріян Чепи, зібрав великий архів документів і матеріалів з української історії, які частково використали у своїх працях О.І.Рігельман, Д.М.Бантиш-Каменський, Я.М.Маркович та інші [1, 2].

З Сумським краєм тісно пов'язані імена гравера по міді Г.Сребреницького, живописця і золотаря А.Атовича. Тут перебували відомий книжник, поет, перекладач С.Медведєв та видавець першої російської ілюстрованої абетки К.Істомін. Справжній шедевр українського золотарства XVIII ст., оправа до Євангелія, подарованого П.Калнишевським Троїцькій церкві с. Пустовіт'ївка, виконана І.Равичем – найцінніший скарб у фонді Роменського краєзнавчого музею [22, 23].

Відомий релігійний діяч та письменник архієпископ Філарет (Дмитро Григорович Гумілевський, 1805-1886) у творах енциклопедичного характеру "Историко-статистическое описание Харьковской епархии" та "Историко-статистическое описание Черниговской епархии" виклав історію міст і сіл, монастирів і церков, опублікував документи, знайдені у монастирських і церковних архівах, навіть відомості про кількість парафіян [26]. Цінними є також відомості про пам'ятки книжкової культури, які зберігалися у різницях, церковних і монастирських бібліотеках. З праць архієпископа Філарета дізнаємося про те, що на землях Сумщини найбільш поширеними були видання Києво-Печерської лаврської друкарні. Найціннішими з них були Євангелія, зокрема 1644, 1707, 1732, 1733 років, Апостол 1685, 1722, 1738 років, Требник Петра Могили 1646 року. Мали розповсюдження такі богослужбові книги, як Служебник, Четьї Мінеї, Часослов, Октоїх, Трійодь пісна та кольорова, Акафіст св. Великомучениці Варварі, тексти служб Миколи Чудотворцю. Загалом вченим було переглянуто не менше 1 тис. друківаних видань.

Винахід Йогана Гутенберга – друкарський верстат – (середина XV століття) відкрив нову еру в історії книги. Впровадження друкарства зумовило спочатку потреби реформування церкви, зокрема необхідність забезпечити храми книгами з перевіреними уніфікованими текстами, а згодом і потреби освіти, торгівлі, адміністрації. Друкарська техніка, що увібрала в себе різні аспекти багатьох давно відомих процесів розмноження текстів, дала можливість зробити великий крок уперед галузі книгодрукування. Вже в XVI – XVII століттях зросли обсяги друкарської продукції, з'явилися друкарі-видавці. У той же час існувала сувора цензура на друковані видання. У XVIII – XIX століттях у книжкове виробництво швидко почала впроваджуватися машинна техніка. Винахід папероробної машини наприкінці XVIII століття збільшив, здешевив та значно покращив виробництво паперу; поява на початку XIX століття плоскодрукарської машини, а також винахід інших поліграфічних машин значно розширив можливості поліграфії.

Початки друкарської справи на Сумщині сягають часів XVIII століття. Як зазначає дослідник історії українського друкарства І.Огієнко, "В Глухові містилася "Малоросійська Колегія" і вона задумала закласти собі друкарню; для цього в 1765 р. звернулася вона до Києво-Печерської друкарні з проханням відпустити їй шрифту. Але Лавра відмовила, бо й сама тоді ще не мала громадян, якої головно їй потрібно було для Глухова; щоб полегшити цю справу, Лавра пропонувала одного свого словолитника. Чим скінчилось все це – не відомо" [21].

Серед книговидавців і бібліофілів, уродженців Сумщини, – колишній ректор Київської Академії Самуїл Миславський (1731–1796), князь О.А.Безбородько (1747–1799), відомий історик О.М.Лазаревський (1834–1902), перший видавець "Енеїди" Котлярєвського М.Й.Парпура (1763–1828), письменник, генерал-лейтенант, І.Ф.Богданович (1743–1803), видавець Ф.Й.Туманський (1757–1810), письменник П.О.Куліш (1819–1897), визначний бібліограф, книгознавець С.І.Пономарьов (1826–1913), інші.

У другій половині XIX – на початку XX століття книговидавнича справа стала сферою підприємницької діяльності.

У справі відкриття друкарень законодавство Російської імперії вимагало від осіб, які бажали розпочати власну справу в галузі поліграфії, мати певні документи. За "Статутом про цензуру та друк" бажаччі відкрити друкарню, літографію, металографію повинні були отримати на те дозвіл від губернатора або генерал-губернатора, надавали при цьому свідоцтво, згідно з Положенням про мито, на право торгівлі та промислів, у якому вказувалась кількість та розмір швидкодрукувальних машин та верстатів, які вони передбачали мати у своєму закладі [25]. На відкриття друкарень подавалися також: офіційна заява-прохання губернатора, посвідчення міського поліцейського правління про гарну поведінку та благонадійність, посвідчення міської управи про те, що з її боку перешкод на відкриття друкарні немає, паспорт для іноземних громадян, з позначкою про право на помешкання в містах Російської імперії, дві гербові марки на отримання свідоцтва. Євреям надавалося право відкривати друкарні в тому випадку, якщо вони надавали губернаторові, окрім вищезазначених документів, дозвіл на проживання в тих містах, де визнано можливим мати єврейських цензорів. З таких друкарень визискували податки на утримання єврейських училищ від 20 до 40 карбованців.

Кожний поліграфічний заклад повинен був мати шнуровану книгу зі скріпленими аркушами, завірену у столиці інспектором книгодрукування або чиновником, призначеним від губернатора для нагляду за подібними закладами. У цю книгу записувалась уся продукція, призначена

до друкування, з позначкою про те чи друкується вона з попереднім наданням у цензуру, чи з дозволу останньої, іноді із зазначенням числа примірників і формату видання. Чиновники від цензурного комітету перевіряли шнуровані книги на предмет проведених робіт. Друкарні, літографії та металографії примірник готових видань зобов'язані були надати в місцевий цензурний комітет. Не підлягали цензурі візитні картки, преїскуранти тощо.

На кожному виданому примірнику, вказувалося ім'я та помешкання друкаря, літографіщика чи металографіщика, а якщо твір підлягав цензурі, то дозвіл цензури.

Найдавнішою друкарнею у місті Суми володів Василь Петрович Родіонов. Розташовувалась вона в приватному будинку по вулиці Лебединській (нині вул. Кірова). Почала працювати з 1867 року [5].

За звітном 1886 року в місті Суми існувало дві друкарні: Родіонова В.П та Пашкова К.М. (відкрита 6 серпня 1877), які випускали продукції на суму 12 тис. крб., а кількість працівників становила 26 осіб [6]. У 1900 році діяло вже три друкарні: К.Пашкова, О.Вертікова, В.Родіонова.

У друкарні К.М.Пашкова на початку XX століття працювало 49 осіб, за рік продукції випускалося на суму 40 тис. крб., окрім того прибутки від роботи палітурної майстерні складала 5 тис. крб. на рік [3].

У 1912 році в м. Суми було зареєстровано також друкарні А.Є.Чорнобривченка та І.Г.Ільченка, а в заштатному м. Білопільлі з 1914 року функціонувала друкарня П.Я.Кравченка, кількість працівників якої становила 16 осіб [27]. Існують документи про те, що в місті працювали відділення друкарні купця 2-ї гільдії К.П.Счасні та друкарня колезького секретаря П.І.Будкова (у 1877 та 1882 роках), а на Павлівському рафінадному заводі працював друкарський верстат (1897 р.), на якому виготовлялися етикетки для рафінадної продукції підприємства [7].

Чернігівський міщанин Ізраїль Євелів Певзнер більше восьми років працював старшим складальником у Сосницькій земській друкарні. У Сосниці й мав постійне помешкання. Дозвіл на відкриття друкарні в місті Охтирка отримав 31 жовтня 1881 року [8]. У його друкарні працювало два ручних верстата. Продукцією друкарні були етикетки, оголошення, бланки та подібні їм дрібні видання, що не підлягали загальній цензурі.

Клопотання про відкриття ще однієї друкарні в Охтирці від 2 квітня 1883 року подавав Полтавський міщанин Лейба Ізраїлевич Когон, але Харківський губернатор йому в тому відмовив [9]. Так само було відмовлено ризькому міщанинові з міста Вільно Фабіану Лайвенду, який подавав клопотання про відкриття друкарні в Охтирці 1 вересня 1884 року [10].

Титулярний радник Володимир В'ячеславович Уваров отримав свідоцтво на відкриття друкарні у місті Охтирка 11 травня 1885 року [11]. Мав також поліграфічний заклад у місті Рильськ Курської губернії. Там же мав і постійне помешкання.

Слід зазначити що, за відсутності хоча б одного з необхідних документів, Головне управління у справах друку мало право залишити прохання про відкриття друкарні без задоволення. Підприємцю також потрібно було довести, що відкриття друкарні є необхідною справою для міста. У багатьох архівних документах як висновок Головного правління у справах друку записано таке: "потреби міста у друкарській справі цілком задовольняють наявні друкарні" (якщо на момент подання їх у місті існує декілька). Але і в такому разі підприємець міг подати на перегляд справи і, цілком вірогідно, виграти її.

Так, 10 квітня 1886 року, на прохання міщанина Василя Заїкіна було відкрито справу. Клопотання про відкриття ним друкарні в Охтирці було відхилено у зв'язку з тим, що в місті вже працювали друкарні І.Є.Певзнера

та В.В.Уварова. Але підприємець аргументував проти-законне відкриття друкарні євреєм Певзнером за попереднього губернатора барона Іксуля (за законодавством Певзнер повинен був надати ремісничє свідоцтво та дозвіл на проживання в містах Російської імперії, але цих документів не було в наявності) та виграв справу. Свідоцтво на відкриття друкарні міщанина В.С.Зайкіна було видане 28 квітня 1886 року [12].

Архівні дані свідчать, що у 1884 році у Лебедині було засновано приватну друкарню М.Є.Когона. А дещо пізніше, на початку ХХ століття – друкарню селянина О.Солодовникова по провулку Пархоменкова з дозволу Харківського губернатора від 26 липня 1908 року за № 5102 (півторাপоверховий будинок, на розі нинішньої вулиці Щербаківа та провулку Мудрого зберігся до наших днів). Обсяг робіт у друкарні О.Г.Солодовникова був меншим, ніж у друкарні М.Є.Когона, кількість працюючих невелика. Крім російського шрифту тут були каси з українським алфавітом. Послугами цієї друкарні користувалися земська і волосна управи, господарі майстерень, млинів, заводів, а також духовенство. У 1921 році обидві друкарні були об'єднані. Все обладнання перевезли у приміщення друкарні М.Є.Когона [14].

За даними фабричного та гірського нагляду у 1910 році в м. Ромни було зареєстровано друкарні Гордона О.Р. (з 1902 р.), Дельберга Б.Е. та Н.Б. (з 1884 р.), Шафрана І.Г. (з 1907 р.). Там же працювали друкарні Б.Ш.Циансона, Ш.-Г.Шпака (з 1911 р.), З.Л.Хотякова (з 1911 р.), А.Л.Голобовського (з 1913 р.). У 1915 році до них додалися друкарні підприємців Липковича П.Ф. та Поверненої Л.Ф., Розинкевича М.Л., Гринпреса А.Х., Глушанського М.Л. У Ромнах також працювали палітурні майстерні Рабиновича І.Ц., Каткіна М.Н., Дробинського Н.Б., Прахіна З.М. [4].

У місті Глухів працювали поліграфічні заклади Шумицького, Несторова, Дворкіна, в Путивлі – Нікіфорова.

У Кролевеці та Конотопі з 1879 почали працювати друкарні Ш.А.Левіна. Серед поліграфічних підприємств Конотопу – палітурна майстерня Авнера Абрамовича Вайнштейна, друкарні Айзіковича та "Культура".

В цілому на початок ХХ століття було відкрито близько 40 приватних та державних друкарень Сумського краю.

Нині залишається нагальною потребою виявлення документів щодо відкриття і роботи поліграфічних закладів, книжкових складів та магазинів Сумщини в архівах та наукових бібліотеках Чернігівської, Полтавської областей.

Малодослідженою сторінкою історії видавничої справи Сумщини є постаті земляків: уродженців Охтирки різьбяр Сисоя Шалматова та гравера по міді Григорія Сребрени-

цького, золотаря і живописця, уродженця Ромен, Антіна Атовича, ливарника з Глухівщини Івана Горлякевича.

Отже, навіть у такому стислому огляді стає зрозумілим, що Сумщина протягом багатьох століть була осередком культурних та державотворчих традицій українців, важливим центром, у якому були створені рукописні державницькі правові документи та літописи. На початок ХХ ст. на території Сумщини стрімко розвиваються поліграфічні заклади, книгарні, бібліотеки, завдяки чому книга стає більш доступною для широкого загалу.

1. Белашов В. І. Глухів – столиця Гетьманщини. (До "Глухівського періоду" історії України (1708–1782 рр.)). – Глухів, 2005. – С. 23, 25, 46, 66, 81, 191.
2. Глухів і Глухівщина в історії українського національного відродження (Творча спадщина родини Марковичів) / Упоряд. В. І. Акуленко, Н. В. Артикула; За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Ін Юре, 1999. – 234 с.
3. Гнедич А. Обзор фабрично-заводской промышленности Харьковской губернии / А. Гнедич, С. Аксенов. – Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1899. – Вып.1. – С.14–15.
4. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. 961, оп.1, спр. 241, арк.1–5; спр. 242, арк.1–5; спр. 243, арк.1–5; спр. 244, арк.1–5.
5. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф.3, оп.282, спр.904, арк.25. 6. ДАХО. – Ф.3, оп.268, спр.11, арк.32. 7. ДАХО. – Ф.3, оп.281, спр.130, арк.21. 8. ДАХО. – Ф.3, оп.268, спр.11, арк.51; Ф.3, оп.273, спр.10, арк.89; Ф.3, оп.279, спр.19, арк.10. 9. ДАХО. – Ф.3, оп.281, спр.70, арк.6. 10. ДАХО. – Ф.3, оп.281, спр.10, арк.12. 11. ДАХО, Ф.3, оп.281, спр.68, арк.7. 12. ДАХО. – Ф.3, оп.281, опр.73, арк.7. 13. Жиленко І. Р. Питання культури і мистецтва на сторінках газети "Сумської голос" (1905) / І.Р.Жиленко // Вісник Сум ДУ. Сер. Філологія. – 2007. – № 2. – С.31–36. 14. З історії Лебединщини. Вып.3. Неповторні миттєвості: Збірник. – Суми, 1993. – С.3–4. 15. Звагельський В.Б. Літописні міста Сумщини. З нашої давнини: Нарис/ В.Б.Звагельський. – Суми: Вид-во "Слобожанщина", 1994. – 63 с.
16. Ісаєвич Я. Українське книгознавство: витoki, розвиток, проблеми / Я.Ісаєвич. – Львів, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
17. Історія видавничої справи Сумщини. Збірник документів та матеріалів. 1861–1920/ Упорядник Н.С.Подолька. – Суми: ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2007. – 128 с.
18. Кулик Т.П. Рукописна книга із списком "Литовського статуту" – документа ХVІ століття / Т.П.Кулик // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення: (Збірник наукових статей). – Суми, 1995. – С.20–27.
19. Марков П. Г. Жизнь и труды М. А. Максимовича/ П.Г.Марков. – К., 1997.
20. Михайлин І. Журнал Охтирської чоловічої гімназії "Школьный луч" (1916–1917) як тип учнівського видання/ І.Михайлин // Журналістика: Науковий збірник / За ред. Н. М. Сидоренко. – К.: Ін-т журналістики Київ. Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2006. – С.19–27.
21. Огієнко І. Історія українського друкарства / І.Огієнко. – К., 1994. – С.375.
22. Софронієвський монастирь. Из истории Молчанской Печерской Рождества Пресвятой Богородицы пустыни/ А.Луговской, В.Вечерский, С.Тупик, Н.Рыбкин. – К., 2001. – С.20–22.
23. Сумщина в історії України. – Суми, 2005. – С.217–218.
24. Тупик С.В. Дмитрій Ростовський – ігумен Глухівського Петропавлівського монастиря / С.В.Тупик // Матеріали сьомої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (22–23 листопада 2007 р.) Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка. – Суми, 2007. – С.114–118.
25. Устав о цензуре и печати Т.XIV. Издание 1890 года // Свод законов Российской империи. Том четьрнадцатый. – СПб., 1890. – С.1–58.
26. Филарет (Гумилевский) Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Отд.1–5. – М., Харьков, 1852–1859.
27. Филарет (Гумилевский) Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 1–6. – Чернигов, 1873–1874.
28. Харьковский календарь на 1914 г. – Х., 1914. – С.58.
29. Шемшученко Ю. Наш друг Туманский: К 200-летию со дня рождения / Ю.Шемшученко. – К., 2000. – С.180–197.
30. Яременко Л.М. До історії української журналістики. Журнал "Кадет" Сумського кадетського корпусу: тематичний аспект/ Л.М.Яременко// Вісник Сум ДУ. Серія Філологія. – 2006. – № 6. – С.29–34.

Надійшла до редколегії 20.09.08

ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 655.5.004.738.5

А. Онкович, канд. пед. наук

КОМП'ЮТЕРНЕ ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ТЕХНІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ВИДАННЯ

У статті розглянуто еволюцію комп'ютерного інструментарія видавців, визначено організаційні та технічні зміни у діяльності видавничих організацій під впливом входження і розвитку комп'ютерних технологій, здійснено прогноз щодо технічних змін у найближчому майбутньому.

An evolution of the technical instruments for editors and publishers; the structural and technical changes of its organization in the time of developing of computer technologies were analyzed; a prognosis about the future changes in the publishing business was made in this article.

Необхідність аналізу в історичному, творчому, виробничому аспектах місця та ролі видавничого програмного забезпечення у процесах, пов'язаних зі створенням друкованої продукції, спонукають до такої постановки проблеми: розглянути програми верстки,

векторні та растрові редактори, різноманітні модулі до цих програм як такі, що значно розширили можливості автора, редактора, видавця, подекуди витіснивши їх поза межі видавничого процесу; змінили структуру та відносини у видавничій галузі.

Проаналізувавши публікації з цієї проблематики, значимо, що всі з них можна розділити на суто практичні, які розкривають лише технічні можливості програмного забезпечення [1; 6], і такі, що розглядають лише певні аспекти комп'ютерних програм [2; 4; 8]. Водночас нерозкритим залишається аналіз змін у структурі, особливостях функціонування та відносинах між учасниками видавничого процесу.

Виходячи з цього, можемо сформулювати **завдання** статті, а саме:

- визначити економічні, організаційні, авторсько-правові, творчі чинники використання видавничого програмного забезпечення;

- з'ясувати роль і місце технічних засобів у оформленні видавничої продукції;

- проаналізувати історію та спрогнозувати можливу еволюцію програм верстки та іншого фахового програмного забезпечення у видавничій справі.

Технічне оформлення видавничого продукту суттєво впливає на його сприйняття читачем. Невдале та незграбне оформлення знижує рівень будь-якого друкованого твору, так само, як і невміле формулювання думки спотворює чи принаймні "розмиває" її. У ринкових умовах, коли конкуренція не дає права на створення неякісного продукту, технічне оформлення видання є чи не найважливішим видавничим етапом.

Аналізуючи процес входження до редакційної практики комп'ютерних систем верстки, можемо побачити їх якісну еволюцію – від аналогів друкарської машини чи ліно-типу, які допомагали лише створювати текст та "розбивати" його на рядки, до потужних прес-комплексів, програмні можливості яких уже давно вийшли за межі класичного поняття "верстка", яким воно було до початку 90-х рр. ХХ ст. (наприклад, робота з тривимірними об'єктами, анімацією, гліфами, розширені можливості роботи з контурами у кривих, створення гіпертекстової розмітки, пакетна обробка файлів, робота над макетом одночасно з кількох машин тощо) [1; 3; 4; 8].

Поява та розвиток у видавничій сфері програм верстки зумовлені кількома чинниками. Основними, на нашу думку, є:

1. Економічні:

а) створення видавничого продукту з "докомп'ютерними" технологіями, на відміну від комп'ютерних, включало такі досить дорогі виробничі етапи, як лінотипання, складання, матрицювання, неавтоматизований кольоро-поділ тощо. Ці етапи вимагали залучення до видавничого процесу значної кількості відповідних професіоналів, що також відбивалося на собівартості видання;

б) тривалість, негнучкість усіх етапів видавничих процесів у програшну позицію не комп'ютеризовані видавничі організації у порівняно з комп'ютеризованими;

в) докомп'ютерні видавничі технології потребували чималі виробничі площі, що також вкладалося у кошторис видання [3].

2. Організаційні. Унаслідок використання комп'ютерної техніки відбулося:

а) спрощення внутріредакційних процесів, а також виробничих відносин між співробітниками редакції;

б) скорочення термінів виконання робіт, їх оперативність;

в) перенесення деяких друкарських виробничих етапів до редакцій, внаслідок чого вони дістали змогу відтворити майже весь цикл створення видавничої продукції (крім роботи автора та подекуди тиражування).

3. Творчі:

а) можливості комп'ютерної техніки значно (а інколи, наприклад, у створенні лазерних голограм – недосяжно) вищі від некомп'ютерних технологій друку. Верстальник із розвитком видавничих комп'ютерних програм дістав змогу не тільки складати текст і графіку, а й безпосередньо в

цих програмах виконувати імпортування в інші формати файлів, автоматизоване внесення коректурних правок, малюнків, обробку експортованих зображень, кольороподіл, працювати з табличними матеріалами тощо;

б) широкі можливості електронної верстки (шрифтові, формат-файлові можливості оформлення тексту тощо).

В Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. перехід до комп'ютерних технологій був досить важким. Брак досвідчених кадрів, відсутність спеціальної термінології [7], дорожняча програмного продукту (так званого "софту") та комп'ютерної техніки (так званого "харду"), фінансово-економічні негаради (гіперінфляція) ускладнили перехід видавців України до комп'ютерних видавничих технологій порівняно з європейськими країнами чи Росією, яка перейшла на комп'ютерні технології раніше. Саме тому підготовка та друк українських видань часто відбувався за кордоном, оскільки це було дешевше та вигідніше, ніж аналогічні операції в Україні [4; 18]. У такий спосіб власне видавці і замкнули "порочне коло": друк вигідніший за кордоном, тому там і проводиться; кошти за надані послуги підтримують іноземного поліграфіста та видавця; вітчизняний видавець не має коштів модернізувати виробництво, комп'ютеризувати його; друк з використанням застарілих технологій дорожче, ніж за кордоном і т. д.

До речі, США, розуміючи, що така ситуація загрожує українським паперовим ЗМК залежністю, вторинністю відносно сусідів (передусім від Росії), почали впроваджувати на початку 90-х рр. комплекс освітніх студій з "лікнепу" українських видавців щодо програм верстки [5]. Між іншим, подібні освітні програми, але вже з середини 90-х рр. ХХ ст., проводились для журналістів у царині інтернету.

На сьогодні актуальним стає питання про авторсько-правові засади використання програмного забезпечення: значний відсоток редакцій та видавництв послугуються неліцензійним продуктом, що може призвести до небажаних юридичних наслідків. Електронний лист від представників компанії Adobe в Україні, розісланий на початку 2008 р. вітчизняним видавцям, застерігав щодо використання піратських програм та містив інформацію про юридичну відповідальність у разі використання таких у редакційній практиці. Ситуація після цього звернення не надто змінилася, зважаючи на дорожнечу ліцензійного програмного забезпечення (наприклад, пакет Adobe Photoshop коштує близько \$ 1000, а це лише один із інструментів сучасного видавця), а також появу нового різновиду "крек"-програм, що значно спрощують користування неліцензійним продуктом ("portable" – версія програми, яка дає можливість проінстальоватися без прив'язки до певного комп'ютера навіть на флеш-пам'ять). Приблизна калькуляція показує, що вартість ліцензійного "софту" значно (подекуди в десятки разів) перевищує вартість "харду". Більшість українських видавців не готові сьогодні грати за такими правилами.

Перші професійні програми верстки вирізнялися (порівняно із сучасними) простотою та меншою кількістю функціональних можливостей, не потребували великих машинно-апаратних потужностей [2, 5]. Водночас у роботі з ранніми версіями програм верстки виникали такі проблеми:

- перенос однієї літери (проблема мала настільки масовий характер, що у наукових філологічних колах навіть поставало питання про відповідні зміни у правописі);

- висячий рядок (незважаючи на розвиток програм і можливість усунення цієї проблеми в автоматичному режимі, цю помилку можна легко знайти в сучасних виданнях);

- труднощі у роботі з графікою (неможливість "підправити" малюнок власне у програми верстки);

- обмеження шрифтових можливостей оздоблення матеріалів;

- можливість роботи лише з прямокутними об'єктами.

Деякі з популярних ще кілька років тому програми (наприклад, Page Maker свого часу – "золотий стандарт" програм верстки) витіснили потужніші й багатші у творчо-технічному відношенні конкуренти. Переваги сучасних програм верстки відсунули в минуле високий друк (сьогодні він належить до "спеціальних видів друку"). Відбувається поступовий "наступ" на офсет, а також технології Computer-to-plate (з комп'ютера – на пластину) сучаснішими Computer-to-paper (із комп'ютера – на папір, у тираж), навіть друку об'ємних (3D) об'єктів.

Як бачимо, еволюція комп'ютерних видавничих технологій триває, і ознак припинення натепер немає. Та навряд чи комп'ютерна техніка та програми на нинішньому рівні їх розвитку зможуть повністю витіснити людину із процесу верстки, адже існує чимала кількість операцій нетехнічного характеру, що властиві професії верстальника [5], хоча у ЗМІ вже сьогодні можна побачити інформаційні повідомлення про вуличні автомати, схожі на вуличні кавоварки, з єдиною відмінністю: замість кави автомат швидко приготує... книгу, яку було замовлено в інтернеті (до речі, намагання автоматизації творчих процесів торкнулось і літературної діяльності: комп'ютерна програма автоматично змоделює сюжет на основі введених характеристик персонажів і жанрових особливостей твору). Чи смачна буде така "кава" у порівнянні зі справжньою, "заварною"?

Сучасні програми потужніші, відкривають видавцям ширші можливості. Від їхнього використання на завершальному етапі редакційної роботи значно залежать квалітаивні (якісні) показники видання. "Три кити", на яких тримається успішність процесу верстки: авторський задум верстальника; дотримання вимог і стандартів в оформленні та подачі видання; вдалий вибір та доцільне використання інструментальних можливостей спеціалізованих програм.

Залежно від того, з яким матеріалом і над яким продуктом працює верстальник, він може добрати той арсенал програмного забезпечення, який найкраще відповідатиме поставленим завданням. Якщо у виданні містяться здебільшого ілюстрації, і вони є смисловою домінантою (для прикладу, рекламні, художньо-мистецькі видання) обирають відповідні програми (Photoshop, Illustrator, Corel Draw). Для роботи над виданнями з текстовою домінантою слугують QuarkXPress, InDesign [8].

УДК 655.5.001.4

В. Хоно, канд. філол. наук

ФАХОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ЦАРИНІ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ТА РЕДАГУВАННЯ: ВИПАДКОВІ ЗБИГИ ЧИ СИСТЕМНА КРИЗА?

Досліджуються проблемні ділянки, пов'язані зі спробами модифікації редакторського фаху і оновленням фахової термінології внаслідок технічних і технологічних змін у галузі видавничої справи та редагування.

The problems and disputing points connected with "modifications" of editorial profession were tried to do and modernization of current terminology have been researched in the article.

Термінологія, покликана "обслуговувати" кількісно й якісно невизначену поняттєву чисельність явищ і процесів, що їх спостерігаємо в редакційно-видавничій галузі, останнім часом зазнала чималих змін. Починаючи від збагачення лексики на позначення самого фаху та численних "спеціалізацій" всередині нього. Тут уже не відбудешся звичним для середини 90-х рр. минулого століття ланцюгом "автор – редактор – читач". Справа не лише в симптоматичних викривленнях тлумачення ролі редактора: аж до зведення її до функцій коректора, "справщика"; і не у принциповому погляді на редактора (в усій сукупності його професійних обов'язків, у широкому сенсі) як на "фігуру універсальну", в ідеалі – "ди-

на практиці верстальники віддають перевагу лише тим програмам, з якими вони вже ознайомлені та мають певний досвід роботи, навіть якщо програми поступаються у своїх виробничих можливостях. Технологічний розвиток, поява нових програм спонукають до постійного професійного самовдосконалення верстальника, що привносить у роботу додатковий творчий аспект, хоча інколи негативно впливає на якість кінцевого продукту.

Творчий аспект у роботі верстальника нині комп'ютером не витіснено, адже такі особливості в його роботі, як розміщення специфічних матеріалів "на відкриття" чи свідоме приховування верстальником неважливого тексту засобами композиційних рішень та оформлення; взаємозалежності ілюстративного ряду із текстом; смислові домінанти та логіка подання матеріалу; залежні від змісту шрифтові особливості тощо є складовими творчої роботи, які комп'ютеру поки що недоступні.

Водночас, можна констатувати, що технічний поступ у видавничій справі, який спричинив кадрові зміни у видавництвах та редакціях, опосередковано призвів до зниження якості видань. Це пояснюється: невиправданно завищеною довірою до програм перевірки орфографії, розпізнавання, перекладу тексту; участю у підготовці видання фахівцями іншої кваліфікації (наприклад, програмістами) або елементарне незнання можливостей програм; скороченням кадрів і, відповідно, кількості людей, які змогли б віднайти допущені (або пропущені) помилки ще до того, як видання було б видано.

1. Городенко Л. М. Системи верстки. QuarkXPress. Adobe Page Maker. Adobe InDesign / Практичний посібник для студентів інститутів (факультетів) журналістики і відділень видавничої справи та редагування. – К.: Центр вільної преси, 2006. – 520 с. + CD. 2. Крайнікова Т. С. Коректура: підручник – К.: Наша культура і наука, 2005. – 252 с. 3. Сворень Р. Издательство на столе // Наука и жизнь. – 1989. – № 10. – С. 24–32. 4. Старобогатов И. Техническое оформление газеты. – М.: Госполитиздат, 1954. – 80 с. 5. Тимошик М. С. Основы издавничої справи та редагування: Курс лекцій. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 174 с. 6. Цурін О. П., Ковальов Д. В. Издавнича система Aldus Page Maker. – К.: "ІНФОРМ", 1992. – 52 с. 7. Шевченко В. Е. Лексика комп'ютерних редакційно-видавничих систем: Англо-український словник. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2000. – 112 с. 8. Яцюк О. Г., Романьчева Э. Т. Компьютерные технологии в дизайне. Эффективная реклама. – С.Пб.: БХВ–Петербург, 2002. – 432 с.

Надійшла до редакції 24.09.08

ректора видання" [16, 161–164; 3; 4]. Вістря проблеми обертається довкола невиправданих термінологічних нашарувань, так би мовити, на горизонтальному рівні, через що доводиться все частіше заглядати до словника, аби розібратися в численних модифікаціях на зразок "автор – крійтор – копірайтер" [7, 141]; "редактор – оптимізатор" [6, 142], "транслятор і ретранслятор" (з мови автора – на мову читача) чи навіть "проектувальник" [1, 245]; "читач – сприймач – реципієнт".

У багатьох публікаціях сучасних науковців [3; 4; 9; 10] і, зокрема, в наших попередніх розвідках [11; 14] уже йшлося про намагання замінити редагування едитологією, а його аспекти – нормами. Потребують узгодження і модифі-

кації термінів на позначення самого процесу: "редагування – оптимізація [8, 24–30] – доведення" [16, 160] і под. Усі ці зміни відбуваються одночасно і абсолютно неконтрольовано, без зважування справжньої потреби в них і їхньої реальної практичної користі.

Тому, приступаючи до чергової розвідки зі згаданої проблематики, не доводиться долати внутрішній опір, який міг би бути викликаний механічним повторенням уже винайденого – лише легке подивування невичерпності "модернізаційних зусиль" і – частково – безрезультатності отого "калатання в усі дзвони". А бити на сполох треба, бо нині, в епоху міждисциплінарних досліджень (що в принципі не є негативною тенденцією), спостерігаємо чергову "епідемію" того, що, услід за Є. Маланюком, варто назвати "фаховим аматорством". Тож за таких обставин професіонали просто не можуть не працювати в єдиному річці, злагодженою спільнотою.

Метою розвідки є усвідомлення реального обшару термінологічних нововведень, класифікація способів термінологічних змін, виокремлення продуктивної і непродуктивної їх частки.

Завдання, що випливають зі сформульованої мети:

- виявити ділянки, частка термінологічних новотворів на яких є найбільш вагомою;
- сформулювати критерії оцінювання "новоспечених" термінологічних одиниць, пропонованих до вжитку науковцями і практиками галузі;
- вирізнити з-поміж загального масиву нововведень ті, що виправдані об'єктивною потребою, і такі, поява яких спричинена суб'єктивними (і тому дуже часто випадковими і небезпечними з позицій самозбереження терміносистеми) причинами.

Особливу увагу прагнемо зосередити на прогресивних явищах і процесах у галузі фахової термінології.

Загалом наука є досить консервативною системою і будь-яке нововведення зазвичай проходить досить довгий шлях від статусу "нового", "неапробованого" до закріплення "сталості", переходу до розряду явищ і процесів "щоденного вжитку". Тож будь-яке намагання прискорити цей процес заздалегідь приречено на провал. Але контролювати – справа дійсно важлива. "Контролювати" у даному контексті не означає "не пущать!", лише – зважувати, у тому числі – з позицій національних пріоритетів.

Прикро, але нині аж ніяк не можна констатувати наявність більш-менш чіткої системи цінностей націєтворчого характеру. На поверхні – любов до вітчизняної історії, культури, науки, та тільки-но справа торкається особистих інтересів (і не лише наукових!), ідея служіння затирається прагматичними мотивами. Тому й констатуємо на сімнадцятому році незалежності невтішну правду: "В Україні початку XXI ст. ситуація склалася так, що її читачі ніяк не позбавляться квазікультурної роздвоєності ..., й українські видавці на їх теперішньому організаційно-практичному рівні змушені діяти фактично без пам'яті, без традицій, несвідомо свого націєтворчого статусу" [7, 121]; "видовища діяльності в нашому книгарстві – здебільшого чомусь "не наші": або сусідські, або заморські, словом – чужі, неадаптовані" [7, 122].

Чи стануться зміни на краще? Тобто чи матимемо найближчим часом дійову національну концепцію розвитку галузі? Багато що залежатиме від того, чи зробимо ми відповідні висновки, чи так і вимагатимемо збереження національного коріння й національної ідентичності – послуговуючись іноземними словами: "...необхідно на рівні держави вносити певні корективи в процеси, характерні для глобалізації масової комунікації. Обов'язково слід подбати не лише про глобалізацію національних ЗМК, а й про націоналізацію глобальних медіа" [2, 215].

Запозичення іноземних слів (нейтральної лексики) як термінів – процес досить підступний. По-перше, через відносно тривалий термін "карантину", упродовж якого поки що не засвоєна національною мовою лексема є неусталеною (і з погляду змістового наповнення, і з погляду форми). Досі плутаємось у написанні термінів "медіа-видання" – "медіа дискурс" – "медіадискурс"; "Інтернет" – "інтернет"; "піар" – "PR" тощо. По-друге, виступаючи як терміни в нашій науковій мові, багато лексем-запозичень не сприймаються носіями мови-джерела як терміни, що певною мірою ускладнює переклад (навіть на рівні анотацій).

Так, Україна не бажає "опинитися на узбіччі процесу інформаційної цивілізації" і, відповідно, "без нових інформаційних технологій не обійтись, якщо їх науково-раціонально використовувати, а не вдаватись до копіювання, а то й плагіату", адже "вищі досягнення інформаційної техніки, комп'ютери, Інтернет тощо стають, на зразок нітратів у сільськогосподарському виробництві, могутнім засобом зростання "маси науки" (так би мовити, "еволюція знання" у чистому вигляді) – і тільки. Але, зрештою, це кінець наукового розвитку, це глухий кут національної і європейської наукової культури" [15]. Але неможливо рухатися вперед лише за рахунок запозиченого досвіду, більша частина якого не відповідає нашим реаліям.

Вражаючи строкатість і безсистемність спостерігаються і в назвах структурних підрозділів видавничих організацій, і в екзотичних найменуваннях нових ланок структурної схеми галузі [13], деякі з яких досі залишаються номінальними [12].

Проте сучасні дослідники [5, 6–15; 14] приділяють особливу увагу вивченню і порівнянню "старих" і "новітніх" визначень терміна "редагування". Тому цей аспект не потребує додаткового тиражування. Зауважимо лише небезпеку казуїстичного ефекту, коли поруч ставляться визначення, орієнтовані на принципово відмінні підходи: за такої умови можна одночасно довести і спростувати що завгодно. Проте, і ховати кінці у воду також недоцільно. Зокрема, ідеться про висновок щодо зняття напруженості за допомогою використання загальних термінів "редактор", "редагування" замість "літературний редактор", "літературне редагування", що видається чи не єдиним виходом [5, 9].

Не залишиться без уваги й нормативно-механістична концепція, за якою "предмет редагування – це приведення об'єкта редагування (повідомлення, авторського оригіналу. – В.Х.) у відповідність із чинними в певний час у конкретному суспільстві нормами, а також його творча оптимізація, метою яких є отримання заданого соціального ефекту" [8, 33]. Розвиваючи цю тезу, можна йти двома шляхами: перший веде назад, до радянського часу, коли існувала єдина "норма" – авторитет єдиної партії, другий – до утвердження маніпулятивності масовою свідомістю як норми (адже саме такими "маніпуляціями" досягається нині "соціальний ефект" багатьох публікацій в пресі).

Загалом підміна понять – досить поширена нині тенденція. Ми й не помітили, як поняття "ефективність тексту" заступили більш модернові – комунікативна мета, вищезгаданий "соціальний ефект" тощо. Проте за часів тоталітаризму під ефективністю тексту розуміли його відповідність читацькому і цільовому призначенню, гармонійність емоційно-образної і науково-поняттєвих складових, логічність, послідовність і зрозумілість для читача. Як і коли точність визначення, концептуальна гармонійність наукових систем і зрозумілість термінів перестали бути ідеалом наукового пошуку?

Невідповідність тих теоретичних і практичних набутоків, які, на жаль, досить часто лише автоматично "записуються" до підсвідомості студентів (без розуміння вну-

трішньої потреби їх використання на практиці) і реальної здатності редактора-початківця блискавично видобути і безпомилково застосувати здобуті знання і навички до об'єкта редагування, використати їх під час спілкування з автором та іншими суб'єктами редакційно-видавничого процесу (РВП) засвідчують численні (і часто неподоланні самотужки) труднощі, що з ними стикаються студенти, та й випускники, які починають працювати за фахом. Насправді, редакторам-початківцям важко зрозуміти, як за допомогою тої надскладної термінології (а саме її вони найчастіше чують упродовж процесу навчання!) пояснити, наприклад, молодому журналістові, який так само не має досвіду писання, як вони – редагування, чому його текст не буде доступним для читача, або не буде цікавим. І жодні "перцепції", "механізми сприймання і розуміння" і "норми редагування" тут не спрацюють, якщо елемент творчого підходу до фахового спілкування не активований достатньою мірою. Тож і маємо недолугі, неконструктивні коментарі: "тут у вас щось не тес...". Годі вже й казати про "творчу оптимізацію" авторського тексту!

Як бачимо, обрана тема є майже невичерпною. Для зручності дослідження різноманітних явищ і процесів у галузі видавничої справи та редагування, які можна маркувати як "зміни", спробуємо хоча б умовно класифікувати способи термінологічних змін у редакційно-видавничій галузі:

1. Нові терміни для нових понять (відповідно до нових явищ, факторів, процесів тощо). Наприклад, інтернет-видання, аудіо-видання, дистрибуція тощо. Сюди ж можна віднести і витіснення терміна "рукопис" терміном "оригінал".

2. Переосмислення вже існуючих понять. Зокрема, так сталося з терміном редагування (наприклад, "редактор" → "директор видання", "організатор РВП" тощо), з етапами процесу видання (наприклад, "завершальний, або підсумковий, етап РВП" → спочатку "рекламно-ознайомувальний", а далі – "маркетинговий").

3. "Синонімізація" (введення в науковий обіг терміна, синонімічного наявному). До цієї категорії відносимо численні спроби закріплення запозичених термінів замість існуючих "активних" термінів: "едитологія", "едиторика" (замість "редагування"); "реципієнт" (замість "читач"); "кріейтор", "копірайтер" (замість "автор").

4. Підміна поняття (його використання з іншим значенням, але без зміни форми): наприклад, проаналізоване нами поняття "ефективність" тексту.

5. Використання наявного (і "активного") терміна для позначення іншого поняття (наприклад, одночасно актуалізовані кілька рядів переліків, позначених як "аспекти редагування").

Перші дві категорії вважаємо продуктивними, обумовленими реальними потребами часу, адже зміни, якими вони викликані, є важливими і корисними. Решту (із класифікованих) шляхів, у більшості вивчених випадків, доводиться визнати щонайменше необов'язковими, частіше – хибними (чи навіть шкідливими), а наслідки їх подальшого торування – руйнівними для даної терміносистеми.

Розуміємо умовність запропонованої класифікації, однак, зважимося на обережні рекомендації щодо використання (та оцінювання) деяких термінів, зарахованих нами до вищенаведених категорій.

Вважаємо непотрібним окремо зупинятися на першому випадку, оскільки тут головним критерієм є саме життя.

Масив новотворів із категорії "переосмислення" (друга група), попри їх продуктивність (на загал), не є однорідним. Тому кожен конкретний випадок потребує попереднього обговорення. Зокрема, згадаймо нескінченний ланцюжок лексем-супутників терміна "редак-

тор" – від "диригент" в оркестрі з усіх інших учасників підготовки авторського оригіналу на видавничий (і на повноцінне видання) до "директор видання" (із загрозою обтяження літературного редактора невластивими для нього функціями – коректора, дизайнера, рекламіста тощо).

Випадки із третьої категорії загрожують перетворитися на "стихийне лихо", адже одночасне існування кількох термінів на позначення одного і того самого поняття заплутує не лише сторонніх спостерігачів, а й фахівців, тим більше, що останнім (особливо практикам) не принципово, як саме називати, головне – аби видавнича продукція (як результат їхньої діяльності) відповідала сучасним вимогам (ринку, споживача, часу – як не назви).

Ознаки маніпулятивності вбачаємо в заміні терміна "аспекти" (напрями) редагування терміном "норми", через що виник ефект "квазінаукової надбудови" (перебільшеної нормативності редагування, яку не здатний "пом'якшити" легкий натяк на абстрактну "творчу оптимізацію"). Звідси недалеко і до підміни самих засад редагування.

Наведений випадок (із аспектами редагування) водночас належить і до останньої (п'ятої) категорії. Для уникнення плутанини і кривотлумачень терміна "аспекти редагування" пропонуємо на позначення напрямів вивчення й опрацювання оригіналу (тексту) залишити термін "аспекти" (не вдаючись до заміни його на норми, що значно звужує тлумачення); тоді як "аспекти" (у колишній класифікації – літературне, технічне і художнє редагування) називати "рівнями". За переліком "ідеологічне, наукове, політичне (щодо видавничої політики, так зване "форматне") тощо залишити термін "види", "різновиди" редагування.

Звісно, ми не зачепили всіх (та й навіть більшості) проблем фахової (галузевої) термінології і не претендуємо на вичерпність висновків і рекомендацій. Але навіть постановку цього питання вважаємо продуктивною. І сподіваємось, запропонована попередня класифікація способів (і аналіз наслідків) термінологічних змін слугуватиме для фахівців своєрідним механізмом їх експертної оцінки. І ще – сподіваємось, що до "системного збою" не дійде.

1. Антонова С. Г., Соловьев В. И., Ямчук К. Т. Редактирование. Общ. курс: Учеб. – М., 1999. – С. 247. 2. Демченко С. В. Медіадискурс та новинні фреймінги (на матеріалі досліджень сучасних зарубіжних комунікативістів) // Наукові записки Інституту журналістики. – 2007. – Т. 26. – С. 213–215. 3. Зелінська Н.В. Наукова спадщина Р. Г. Іванченка у контексті суспільної реабілітації редакторського фаху // Обрії друкарства: Матеріали науково-практичної конференції (До 75-ї річниці від дня народження вченого, завідувача кафедри видавничої справи та редагування ВПІ НТУУ "КПІ" Р. Г. Іванченка). – К., 2005. – С. 111–117. 4. Зелінська Н. В., Огар Е. І., Фінклер Ю. Е., Черниш Н. І. Сучасний редактор: проблеми професійного вишколу // Поліграфія і видавничі справи. – Львів: УАД. – 2002. – № 39. – С. 203–209. 5. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації: Навч. посіб. – Львів: ПАІС, 2005. – 303 с. 6. Левчук О. М. Політехномія книговидавництва за "українського вибору": в дзеркалі ставок, гонорарів, зарплат // Технологія і техніка друкарства. – 2007. – № 1–2. – С. 141–143. 7. Левчук О. М. Укркоопвидав: книжковий бізнес непу як запас прийдешнього/Технологія і техніка друкарства. – 2004. – № 2–3. – С. 121–124. 8. Партико З. Загальне редагування. – Львів, 2001. – С. 24–33. 9. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця. – К., 2006. – 559 с. 10. Тимошик М. С. Уроки професора Романа Іванченка // Наукові записки Інституту журналістики. – К.: Інститут журналістики, 2004. – Т.17. – С. 6–9. 11. Хоню В. В. До визначення ролі літературного редактора у процесі підготовки видання // Технологія і техніка друкарства. – 2007. – № 1–2. – С. 156–166. 12. Хоню В. В. Літературна агенція: чи знадобився нам світовий досвід // Поліграфія і видавничі справи. – 2007. – №2 (46). – С. 129–136. 13. Хоню В. В. Структура видавничої галузі в Україні // Технологія і техніка друкарства. – 2004. – № 2–3 (4–5). – С.140–143. 14. Хоню В. В. Творчий підхід у роботі редактора: індивідуальність фахівця супроти настанов і директив // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія. – 2007. – Вип. 17. – С. 87–91. 15. Шкляр В. І. Невже..., або Казуальні думки про квазінауковість // Наукові записки Інституту журналістики. – 2003. – Т. 9 // <http://www.journ.univ.kiev.ua>. 16. Энциклопедия книжного дела / Ю. Ф. Майсурадзе, А. Э. Мильчин, Э. П. Гаврилов и др. – М.: Юристъ, 1998. – 535 с.

РЕДАГУВАННЯ

УДК 655.41:070.41.087.7

М. Женченко, асист.

**МЕТОДИКА РЕДАКЦІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
(НА МАТЕРІАЛАХ "ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ВИДАВНИЦТВА")**

Розглядається специфіка, операції та правила редакційного опрацювання нормативно-правових актів, особливості внесення змін та складності роботи редактора над текстами офіційно оприлюднених нормативно-правових актів.

The specificity, operations and rules of editing of normative legal acts, the peculiarities of introduction of amendments and complexity of editor's work with texts of officially promulgated normative legal acts are considered.

Сучасний ринок правничої літератури перенасичений законами та кодексами, виданими приватними підприємцями чи невеликими фірмами виключно з комерційною метою. Більшість із цих видань готується до друку, обминаючи редакційний етап, вони просто "скачуються" з інтернету, нашвидкуруч верстаються і випускаються в продаж. "Законодавство не дозволяє редагувати закони", – пояснюють такий стан справ видавці, не враховуючи, що заборона внесення змін по суті не заперечує необхідності редакційного опрацювання офіційних текстів нормативно-правових актів, що впливає навіть із самого визначення поняття "видання" як документа, який "пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення і поліграфічного виконання" [2, 3]. В іншому випадку відповідність офіційному тексту, про яку говорять видавці, є суто декларативною.

Слід зазначити, що проблема підготовки до друку чинних нормативно-правових актів є маловивченою в сучасній теорії редагування. Так, у роботах, присвячених офіційно-діловому мовленню [4, 7], особливостям мови права та техніці редагування юридичних документів [5; 11; 12] можна знайти лише окрему інформацію щодо редагування проектів нормативно-правових актів. Єдиною роботою, в якій ґрунтовно досліджувалися різні аспекти підготовки до друку офіційних видань є дисертація на здобуття ступеня кандидата філологічних наук Є. Мохнач-Галицької [6]. Проте, говорячи про редакційно-видавничу підготовку офіційного видання, авторка всебічно аналізує особливості редагування проектів нормативно-правових актів, комп'ютеризацію видавничого процесу, формування художньо-технічної структури офіційного видання, залишаючи поза увагою питання підготовки до друку вже оприлюднених нормативно-правових актів, зазначаючи лише, що "особливістю опрацювання затвердженого документа є те, що всі виявлені редактором і коректором недоречності й помилки не виправляються в тексті, а подаються для узгодження в орган державної влади, який прийняв і затвердив даний документ" [6, 121].

Таким чином, *мета статті* – дослідити методику підготовки до друку чинних нормативно-правових актів, що не лише дозволить заповнити прогалину в теорії редагування офіційних видань, а й допоможе видавцям правничої літератури зрозуміти важливість редакційного етапу при підготовці до друку офіційних текстів законів та підзаконних актів, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості останніх.

Дослідження проводилося на основі аналізу видань офіційних текстів законів та кодексів понад десяти різних видавництв та видавничих організацій, спираючись

на власний досвід роботи у видавництві Верховної Ради України "Парламентське видавництво", яке є практично єдиним, що здійснює як офіційне оприлюднення нормативно-правових актів (на сторінках "Відомостей ВРУ"), так і на законних підставах (від імені ВРУ) випускає у світ офіційні збірники законодавства.

Після схвалення ВРУ нормативно-правові акти подаються до протокольного відділу Апарату ВРУ для оформлення і підготовки на підпис Голові ВРУ. При оформленні актів до них не допускається внесення будь-яких змін, не зафіксованих у стенограмах пленарних засідань ВРУ, крім усунення неточностей редакційного та юридичного характеру, які не впливають на зміст і розуміння тексту. Підписані Головою ВРУ закони України протокольний відділ надсилає до Адміністрації Президента України на підпис Президенту України. Підписані Президентом закони повертаються до протокольного відділу [3, 11–12].

Згідно з Указом Президента України від 10 червня 1997 р. "Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності" закони України, інші акти ВРУ, акти Президента України, Кабінету Міністрів України не пізніше як у п'ятнадцятиденний термін після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях. При цьому нормативно-правові акти ВРУ і Президента України набирають чинності через десять днів від дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше від дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні [9]. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України набирають чинності від моменту їх прийняття, якщо більш пізній строк набуття ними чинності не передбачений в цих актах. Акти Кабінету Міністрів України, які визначають права і обов'язки громадян, набирають чинності не раніше від дня їх опублікування в офіційних друкованих виданнях. Нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів господарського управління і контролю надсилаються до виконання лише після їх державної реєстрації у Міністерстві юстиції України та офіційного оприлюднення.

Зважаючи на вищевикладені норми законодавства, протокольний відділ Апарату ВРУ передає копії текстів законів і постанов до видавництва Верховної Ради України "Парламентське видавництво" для опублікування у "Відомостях ВРУ" та до редакції газети "Голос України", які вказі визначено як офіційні друковані видання. Офіційними друкованими виданнями є також "Офіційний вісник України", газети "Президентський вісник" та "Урядовий кур'єр".

Підготовка до друку текстів нормативно-правових актів для їх оприлюднення в офіційних періодичних виданнях фактично зводиться до ретельного коректорського читання, а саме такого його виду, як зчитування – зіставлення кожної літери, кожного розділового

знака в оригінал-макеті певного офіційного періодичного видання з копією оригіналів текстів законів і постанов (з мокрою печаткою), що надійшли до редакції з протокольного відділу ВРУ.

При цьому редактор, котрий здійснює зчитування, має не лише уважно звірити зверстаний текст нормативно-правового акта з оригіналом, а й ретельно перевірити всі власні назви, зокрема назви законів, комітетів ВРУ, оскільки навіть у надісланих протокольним відділом оригіналах офіційних текстів нормативно-правових актів іноді трапляються помилки, пропущені при редагуванні законопроектів працівниками Редакційно-видавничого відділу Апарату ВРУ. Наприклад, співробітниками редакції офіційних видань "Парламентського видавництва" у процесі підготовки до друку нормативного бюлетеня "Відомості Верховної Ради України" (ВВР) було виявлено, що у пункті першому прикінцевих положень отриманого видавництвом оригіналу Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо оподаткування виробів мистецтва, предметів колекціонування або антикваріату" № 535-V від 22.12.2006 р. подано неправильну назву закону – Закон України "Про ліцензування певних видів підприємницької діяльності" замість "Про ліцензування певних видів господарської діяльності". Аналогічна помилка у Законі України "Про державний реєстр виборців" № 698-V від 22.02.2007 р., у прикінцевих положеннях якого зазначається: "3. Після набрання чинності цим Законом закони України... "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, сільських, селищних та міських голів"...". У даному випадку слово "депутатів" у назві закону є зайвим.

Трапляються й помилки, пов'язані з неправильною нумерацією частин чи пунктів певного нормативно-правового акта. Наприклад, у копії офіційного тексту Закону "Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад" № 602 від 12.01.2007 р., котра надійшла з протокольного відділу, зазначалося, що до Закону України "Про статус народних депутатів місцевих рад" слід внести таку зміну: "1) у статті 5: ... після частини першої доповнити трьома новими частинами такого змісту...". При звірванні виявилось, що доповнювати необхідно не після частини першої, а після частини *третьої*. Відповідно до цього ж закону Закон "Про статус народних депутатів місцевих рад" було доповнено статтею 15¹, в якій пункти пронумеровано таким чином: **1, 2, 4, 5, 6**, тобто пункт третій було пропущено, через що замість п'яти пунктів у статті 15¹ з'явилося шість. І хоча, на перший погляд, така помилка є несуттєвою, вона могла б значно ускладнити процес внесення подальших змін до зазначеного нормативно-правового акта, якщо б залишилася непоміченою редакторами.

Таким чином, помилки, знайдені у копіях текстів нормативно-правових актів, що надходять до редакцій для їх офіційного оприлюднення з протокольного відділу Апарату ВРУ, за узгодженням з протокольним відділом було виправлено при офіційному оприлюдненні текстів зазначених нормативно-правових актів на сторінках нормативного бюлетеня "Відомості Верховної Ради України" (2007. – № 12. – Ст. 101; № 20. – Ст. 282; № 16. – Ст. 236; № 13. – Ст. 134). При цьому протокольний відділ обов'язково надсилає до "Парламентського видавництва", а також до всіх визначених покажчиком розсилки копій законів України державних організацій, нові сторінки (з виправленнями) копії закону, в якому знайдено помилку, на заміну сторінок з правками редактора. Адаже копії нормативно-правових актів Верховної Ради України, що розсилаються адресатам, засвідчуються у протокольному відділі печаткою Апарату ВРУ і є офі-

ційними документами, в яких не допускаються будь-які виправлення. Без узгодження з протокольним відділом виправляються лише орфографічні помилки, які не змінюють зміст нормативно-правового акта.

Робота редактора над текстом офіційно оприлюдненого (чинного) нормативно-правового акта ускладнюється специфікою законодавчого процесу, коли до первинного законодавчого акта вносяться зміни іншими законодавчими актами. *Первинний законодавчий акт України* – це такий національний законодавчий акт (**Конституція України, Кодекс України, Закон України, Декрет Кабінету Міністрів України**) у період повноважень, які дозволяли йому виконувати законодавчі функції тощо), який має самостійний "первинний" текст, в який у разі необхідності можуть вноситись зміни. Закон про внесення змін до самостійного тексту не має, він може лише змінювати один або кілька первинних законів. До змін, які можуть вноситися до закону, належать: нова редакція закону, його статей, частин, пунктів, підпунктів, абзаців, речень; заміна слів та їх виключення, доповнення статтями, частинами статей, пунктами, підпунктами тощо. У законі, до якого вносяться зміни, зазначається джерело офіційного опублікування закону, а також джерело опублікування наступних змін, які вносилися до нього (здебільшого посилаються на ВВР).

Наприклад, Закон "Про адвокатуру" був прийнятий 19 грудня 1992 р. і оприлюднений у ВВР за 1993 р. (№ 9. – Ст. 62). За станом на 1 квітня 2008 р. до нього було внесено зміни п'ятьма законами: № 2921-III від 10.01.2002 р., № 3047-III від 07.02.2002 р., № 1130-IV від 11.07.2003 р., № 3108-IV від 17.11.2005 р. та № 355-V від 16.11.2006 р. Оскільки ж у періодичних виданнях, якими є всі офіційні друковані видання, операційне оприлюднення здійснюється шляхом *інкорпорації* (лат. *incorporare* – включати до складу, приєднувати), тобто шляхом об'єднання групи нормативно-правових актів за певним принципом, переважно хронологічним (за часом опублікування й набрання певним документом законної сили), то зазначені зміни були опубліковані відокремлено від тексту закону, до якого вони вносяться в різних номерах ВВР за різні роки (2002. – № 16. – Ст. 114; № 29. – Ст. 194; 2004. – № 8. – Ст. 66; 2006. – № 1. – Ст. 18; 2007. – № 2. – Ст. 12).

Неперіодичні ж офіційні видання створюються переважно за принципом *кодифікації* (від лат. *codex* – книга, фасіо – роблю), суть якого полягає в оприлюдненні нормативно-правових актів з усіма останніми на даний момент часу змінами й доповненнями, а не лише їх основних текстів, що дає можливість читачам отримати необхідні відомості в повному обсязі, звертаючись тільки до одного джерела інформації. Отже, своєрідним недоліком, характерним для кодифікованого видання, можна вважати те, що строки надрукування не дозволяють у разі необхідності внести зміни і доповнення, прийняті відносно нормативно-правового акту, який міститься в даному виданні. Для того, щоб виправити це, необхідно здійснити *перевидання зі змінами*.

Кодифіковані тексти більшість видавничих організацій отримують з різних комп'ютерних баз правової інформації – "Ліга:Закон", "Законодавство" або з бази даних "Законодавство України", розміщеної на web-сайті Верховної Ради України в інтернеті (www.rada.gov.ua). Оскільки ж систему підтримують в актуальному стані, вносячи останні зміни і доповнення до законодавчих актів, працівники Управління комп'ютеризованих систем Апарату ВРУ, котрі, як і всі люди, можуть помилятися, редактор має обов'язково перевірити правильність внесення змін до первинного законодавчого акта, здійснивши такі операції: знайти офіційний текст первинного законодавчого акта та офіційні тексти всіх законів, якими до

нього вносилися зміни; зчитати "витягнутий" з бази текст з офіційним текстом первинного законодавчого акта (без змін), водночас звіряючи кожну зміну з офіційним текстом закону про внесення цієї зміни, оскільки автентичними для створення оригінал-макетів видань законодавчої та нормативно-правової літератури є тексти, надруковані в офіційних періодичних виданнях [1, 19].

У разі нової редакції певних статей зміни, внесені до них до прийняття нової редакції, можна не звіряти, подальші ж зміни звіряються вже не з основним текстом, а з новою редакцією.

Таке звіряння допомагає уникнути так званих "помилки бази", коли при внесенні змін перекручуються фрази, пропускаються абзаци, речення, розділові знаки, подається неправильна нумерація частин тощо.

Значні помилки, на зразок зайвих чи пропущених, неправильно наведених слів, трапляються не дуже часто, переважно у законодавчих актах, до яких вносилося багато змін. Наприклад, при доповненні Кодексу України про адміністративні правопорушення (прийнятий у 1984 р., внесено зміни понад 30 указами та близько 200 законами) статтею 24 згідно із Законом № 244/94-ВР від 15.11.1994 р. (ВВР. – 1994. – № 49. – Ст. 431) у базу "Законодавство" замість слова "попередження" введено "застереження".

Частина перша статті 80 цього ж Кодексу до 2002 р. мала таку редакцію: *Випуск в експлуатацію автомобілів..., у яких вміст забруднюючих речовин у викидах, а також рівень шуму, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи...* [6, 32]. Згідно із Законом № 198-IV від 24.10.2002 р. до неї було внесено зміну: *у назві та тексті статей 80 і 81 слова "викидах", "шуму, утворюваного" замінити відповідно словами "відпрацьованих газах", "впливу фізичних факторів, здійснюваного" (ВВР. – 2002. – № 50. – Ст. 366).* У результаті в базі "Законодавство" з'явився новий текст частини першої статті 80: *Випуск в експлуатацію автомобілів..., у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи,* тобто слово "утворюваного", яке треба було замінити, є зайвим. Аналогічна помилка й в статті 81.

У статті ж 262, навпаки, помилково видалено потрібне слово. Так, Законом № 2342-Ш від 05.04.2001 р. внесено зміну: *у пункті 3 слова "державне або громадське" виключити* (ВВР. – 2001. – № 27. – Ст. 132). У первинному тексті було: *...при вчиненні правопорушень, зв'язаних з посяганням на охоронювані об'єкти, інше державне або громадське майно,* у базі ж читаємо: *...при вчиненні правопорушень, зв'язаних з посяганням на охоронювані об'єкти, інше.*

Без ретельної звірки всі ці помилки було б неможливо виявити та виправити.

Значно частіше трапляються такі недоліки, як неправильне посилання на номер ВВР, в якому оприлюднено певний законодавчий акт. Так, у Законі України "Про захист прав споживачів" зазначалося, що до тексту було внесено зміни Законом № 365/97-ВР від 18.06.1997 р., який оприлюднений у ВВР за 1979 р. (№ 35. – Ст. 219). При звірянні виявилось, що цей закон дійсно було опубліковано у ст. 219 № 35 Відомостей, але не за 1979 р., а за 1997 р. Звичайно, така помилка є не суттєвою для пересічного читача, людина ж, яка, наприклад, готуватиме коментар до цього закону і переглядатиме для аналізу всі зміни, не зможе знайти необхідний закон.

Поширеними є також пунктуаційні помилки, пов'язані з тим, що в законі про внесення змін при додаванні до тексту окремих слів та словосполучень, нічого не зазначається про розділові знаки, які за правописом мають стояти перед ними чи після них. Оскільки ж тексти законів пишуться за правилами граматики, при внесенні

змін слід враховувати розділові знаки, як ті, що є в тексті, так і ті, що мають бути поставлені за правилами граматики у зв'язку зі зміною тексту. Зазвичай, такі розділові знаки ставлять працівники, які підтримують бази даних в актуальному стані.

Наприклад, до Закону України "Про відпустки" № 504/96-ВР від 15.11.96 (ВВР. – 1997. – № 2. – Ст. 5) Законом № 2073-III від 02.11.2000 р. внесено зміну: *"Частину шосту статті 20 доповнити словами "а також понад щорічні відпустки, встановлені іншими законами та нормативно-правовими актами, і переносяться на інший період або продовжуються у порядку, визначеному статтею 11 цього Закону"* (ВВР. – 2000. – № 51-52. – Ст. 449). При цьому в базі перед "а також", як і вимагає правопис, поставлено кому.

Проте іноді розділові знаки пропускаються. Так, перше речення частини першої статті 10 цього ж закону спочатку мало таку редакцію: *"Щорічна додаткова відпустка (статті 7 і 8 цього Закону) надається понад щорічну основну відпустку..."* (ВВР. – 1997. – № 2. – Ст. 4). Законом № 2073-III від 02.11.2000 р. внесено зміну: *4. У статті 10: у частині першій слова і цифри "(статті 7 і 8 цього Закону)" замінити словами і цифрами "передбачена статтею 7 та пунктами 1 і 2 частини першої статті 8 цього Закону" (ВВР, 2000, № 51-52, ст. 449).* У базі ж "Законодавство" це речення має такий вигляд: *"Щорічна додаткова відпустка передбачена статтею 7 та пунктами 1 і 2 частини першої статті 8 цього Закону надається понад щорічну основну..."*, тобто текст замінено, але зворот комами не виділено.

Отже, послідовно звіривши текст із бази з текстом первинного законодавчого акта без змін і текстом внесеної зміни та виявивши дану помилку, редактор має її виправити.

Ще однією характерною помилкою є неправильна нумерація при додаванні чи виключенні певних частин нормативно-правового акта.

При звірянні правильності внесення змін до Закону України "Про податок на додану вартість" № 168/97-ВР від 03.04.1997 р., (ВВР. – 1997. – № 21, Ст. 156) редакторами Парламентського видавництва було з'ясовано, що відповідно до Закону № 2505-IV від 25.03.2005 р. пункт 5.11 статті 5 зазначеного Закону було виключено, а згідно із Законом № 1965-IV від 01.07.2004 р. статтю 5 доповнено новим пунктом 5.13. Статтю ж 11 згаданого Закону було двічі доповнено пунктом 11.42 – відповідно до Закону № 2711-IV від 23.06.2005 р. та Закону № 2771-IV від 07.07.2005 р. У результаті внесення зазначених змін у Законі України "Про податок на додану вартість" з'явився пункт 5.12 без тексту та два пункти 11.42 з різним змістом. За узгодженням з Юридичним відділом Апарату ВРУ, пункт 5.12 було вилучено (оскільки він не містив тексту), а два пункти з різним змістом, але однаковим номером 11.42 у статті 11 так і залишилися в офіційному виданні Закону.

Таким чином, можемо зробити висновок, що помилки, що виникли внаслідок неправильного внесення змін працівниками Управління комп'ютеризованих систем Апарату ВРУ, які підтримують в актуальному стані базу "Законодавство", можна і потрібно виправляти. Інші ж помилки можуть бути виправлені лише шляхом внесення суб'єктом права законодавчої ініціативи законопроекту про внесення змін до певного закону.

Також варто звернути увагу на оформлення реквізитів та окремих структурних одиниць тексту чинного нормативно-правового акта при його підготовці до друку.

Так, видавництво "Кондор", ПП "Ігвіні", ВД "Фактор" залишають інформацію про внесені до закону зміни під пунктами та частинами, до яких вони вносилися. Наприклад у Законі "Про податок з доходів фізичних осіб" під пунктом 4.3.36 статті 4 зазначається, що "пункт 4.3. статті 4 доповнено підпунктом 4.3.36 згідно із Законом України від

04.03 2004 р. № 1594-IV" (так, до речі, оформлюються зміни і в комп'ютерних базах законодавчих актів). Видавництво "Атіка", концерн "ВД "Ін Юре", "Парламентське видавництво" викреслюють при опрацюванні всі зміни під окремими пунктами та частинами і наводять їх перелік під статтею. У розглянутому вище прикладі під статтею 4 було б зазначено: *Стаття 4 із змінами, внесеними Законом України від 04.03 2004 р. № 1594-IV.*

У даному випадку немає чітко визначених правил і кожне видавництво може самостійно визначати підходи та принципи редакційного опрацювання.

Проте є кілька моментів, на які все ж варто звертати увагу редакторів:

1. На титульному аркуші обов'язково слід зазначити за станом на яке число видається законодавчий акт, адже повідомлення на початку тексту, як, наприклад, в Законі "Про податок з доходів фізичних осіб" приватно-господарства "Ігвіні" "із змінами, внесеними згідно із Законами № 1344-III від 27.11.2003, № 2285-IV від 23.12.2004" не дає читачу можливості зрозуміти, чи це видання за станом на 23 грудня 2004 р., чи просто після 23 грудня 2004 р. до закону не вносилося жодних змін.

2. Номер закону чи кодексу слід подавати на початку тексту після назви, а не наприкінці, як це роблять більшість видавців. У комп'ютерних базах законодавчих актів справді прийнято таку форму подання: Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради (ВВР. – 2001. – № 37–38. – Ст. 189), а наприкінці – м. Київ, 21 червня 2001 року, № 2542-III). Тут вона є логічною, оскільки в базу спочатку вводиться текст первинного закону без змін (номер якого і зазначається наприкінці тексту), а вже потім у міру їх прийняття вносяться зміни і таким чином база підтримується в актуальному стані. Готуючи ж кодифікований текст з усіма останніми на даний момент часу змінами й доповненнями, варто на початку зазначити номер первинного закону – Бюджетний кодекс України № 2542-III від 21.06. 2001 (Відомості Верховної Ради (ВВР. – 2001. – № 37–38. – Ст. 189).

3. Подвійний номер закону (№ 1344-IV (1344-15) треба скорочувати, оскільки друга частина (1344-15) є не номером закону, а гіперпосиланням, вставленим виключно для зручності користування комп'ютерною базою. Так само слід викреслювати номери законодавчих актів всередині тексту. Наприклад, "Державні гарантії та відносини, пов'язані з відпусткою, регулюються Конституцією України (254к/96-ВР), цим законом, кодексом законів про працю України (322-08), іншими законами та нормативно-правовими актами України" (стаття 1 Закону "Про відпустки").

4. Англійську літеру N, якою в комп'ютерній базі позначають номер закону, слід замінювати на знак №.

5. У другій частині номера законів чи постанов, прийнятих до 1996 р., арабські цифри заради уніфікації треба замінювати на римські, оскільки в законах останніх років порядковий номер чергового скликання Верховної Ради України прийнято давати римськими цифрами (наприклад: Закон № 2048-08 від 18.09.73, № 9280-11 від 14.05.90 та Закон № 2620-III від 11.07.2001, № 2128-IV).

6. Посилання на закони про внесення змін варто давати з абзацу.

УДК 070.41.001

7. У разі виключення певної статті рекомендується набирати слово "стаття" та її номер і виділяти його за допомогою того ж стилю, що й всі інші статті. Наприклад: Стаття 23. Виключено на підставі Закону... У цьому випадку текст краще сприймається читачем.

Отже, можна зробити висновки: підготовка до друку текстів нормативно-правових актів після їх офіційного оприлюднення, незважаючи на заборону внесення будь-яких змістових та мовностилістичних правок, обов'язково вимагає ретельного та уважного редакційного опрацювання, в основі якого лежить зчитування "витягнутого" з комп'ютерної бази тексту нормативно-правового акта з офіційним текстом тільки-но прийнятого закону без змін, а також з офіційними текстами всіх законів, якими вносилися зміни до даного законодавчого акта, для перевірки правильності їх внесення (офіційними текстами нормативно-правових актів є тексти, оприлюднені в офіційних періодичних виданнях – "Відомостях ВРУ", "Урядовому кур'єрі", "Голосі України" та ін). Крім того, у процесі редакційного опрацювання необхідно визначити загальні правила редакційного оформлення ревізії та окремих структурних елементів видання, які подалі будуть дотримані в усіх виданнях законодавчої літератури. На жаль, сьогодні більшість видавців цього не роблять, а читачі в результаті отримують неякісні видання. І хоча тексти нормативно-правових актів неможливо визнати об'єктами авторського права, оскільки в цьому випадку буде порушено право кожного громадянина знати свої права і обов'язки, адже розробник документа матиме право не дозволити його друкувати. На нашу думку, поліпшенню ситуації в сфері видання офіційної правничої літератури та підвищення її якості значно сприяло б визначення на державному рівні видавничих суб'єктів, які мають право друкувати офіційні тексти актів законодавства.

1. Ганжуров Ю. Організація видання законодавчої літератури: проблеми автентичності та правового статусу // Вісн. Книжкової палати. – 1998. – № 9. – С. 19–20. 2. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. – Чинний від 01-01-96. – К.: Держстандарт України, 1995. – 47 с. – (Національні стандарти України). 3. Інструкція з діловодства у Верховній Раді України. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 62 с. 4. Коваль А. Культура ділового мовлення / А. Коваль – К.: Вища. шк. Вид-во при Київ. ун-ті, 1982. – 287 с. 5. Красницька А. Юридичні документи: Техніка складання, оформлення та редагування: Посібник / А. Красницька. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 528 с. 6. Мохнач-Галицька Є. Підготовка до друку офіційних видань: законодавчий, редакційний та видавничий аспекти (на матеріалах Парламентського видавництва та відділу редакційної роботи Управління правового забезпечення Секретаріату Кабінету Міністрів України. – Дис... к. філол. н.: 10.01.08 / Євгенія Мохнач-Галицька. – К., 2006. – 180 с. 7. Плотницька І. Ділова українська мова у сфері державного управління: Навч. посіб. / І. Плотницька. – К.: Вид-во УАДУ при Президентові України, 2002. – 192 с. 8. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 січня 1997 р. № 3792-XII // ВВР. – 1994. – № 13. – Ст. 64. 9. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10 червня 1997 р. № 503/97 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 24. – С. 11. 10. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 р. № 539 // ВВР. – 1997. – № 49. – ст. 299. 11. Чулінда Л. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів / Л. Чулінда. – К.: Атіка, 2006. – 151 с. 12. Юрчук О. Українська мова для юристів / О. Юрчук. – К., 1996. – 20 с.

Надійшло до редакції 29.09.08

І. Побідаш, канд. філол. наук

ПРОФЕСІЯ РЕДАКТОРА: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ, ТВОРЧИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

У статті йдеться про деякі актуальні проблеми сучасного сприйняття професії редактора: єдності тлумачення терміна "редактор", творчого начала професії, функціональних обов'язків редактора, політичної та соціальної заангажованості.

The article refers to some actual matters of the editor's profession: the unity of interpretation to the term "editor", creativity of profession, the functional responsibilities of the editor and his political and social involvement.

Нині професія редактора є надзвичайно популярною. За даними американських дослідників, практично існує кілька сот, а теоретично – 4835927 спеціалізацій і категорій редакторів книг [1]. Приваблюють у роботі редактора інтелектуальність, причетність до створення ... і той романтичний ореол, що, за словами Дена Дейсі, мимоволі виникає навколо цієї складної, мінливої, не підвладної суворій регламентації справи [1].

Спочатку в Україні редакторів готували тільки в одному навчальному закладі – Українському поліграфічному інституті імені І. Федорова у Львові, вечірній факультет якого тривалий час (аж до 80-х рр. XX ст. століття) був у Києві. З кінця 60-х минулого століття підготовку таких фахівців започаткував й факультет журналістики Київського держуніверситету. Нині ж у багатьох вищих країни готують фахівців за спеціальністю "Видавнича справа та редагування", наприклад, Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний інститут КНТУ "КПІ", Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" (м. Київ), Українська академія друкарства (м. Львів), Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'ячука (м. Рівне), Волинський національний університет імені Лесі Українки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Кримський інститут інформаційно-поліграфічних технологій Української академії друку, Запорізький університет, Кременчуцький університет, Луганський університет, Черкаський університет, Одеський університет, Східноукраїнський університет.

Єдність принципів, засад підготовки майбутніх редакторів, зважаючи на запит часу, змін у суспільстві, оновлення технологій тощо, сама по собі є актуальною проблемою професії. Актуальність же пропонованої статті ґрунтується на досвіді багатьох викладачів, які працюють з абітурієнтами та першокурсниками, серед яких часто існує спрощений, а звідси й хибний підхід до оцінки професії редактора. Побутоє думка, що редактором може працювати будь-який філолог. А що ж там, мовляв, розставити крапки з комами, виправити орфографічні помилки, викреслити русизми – і текст готовий. Деякі відшукують спорідненість цієї професії з журналістикою, зважаючи, от закінчу редакторський – і буду працювати журналістом.

Є й серед професіоналів такі, що доводять нібито "Видавнича справа та редагування" нічим не відрізняється від "Журналістики", а якщо й є відмінності, "то хіба такі, як у хірурга і медсестри". В одному з проектів "Переліку галузей знань, бакалаврських програм та назв професійних робіт та кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр-магістр" було запропоновано вилучити спеціальність "Видавнича справа та редагування" (про це у статті М. Тимошика "Непорозуміння чи свідоме нищення державотворчої спеціальності" [2]).

То чи відрізняється редагування від журналістики та філології? Безперечно. Усі три зазначені фахи працюють зі словом, проте мета діяльності – різна. Поет і перекладач К. Рождественський наголошував: "Редагування – це не правка учнівських зошитів. Це – мистецтво..." [3]. Директор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка професор В. Різун вважає: "...якщо редактор починає роботу над текстом з мовної правди, він не є професіоналом, він уважний і прискіпливий мовник" [4, 8]. Отже, редактор відмінна від філолога професія, яка має свою специфіку, свої завдання, свій інструментарій діяльності. Професор Р. Іванченко у книзі "Літературне редагування" подає думку М. Горького про те, що редагування – важлива частина літературної справи, яку не можуть вершити люди без спеціальної підготовки [5, 52].

Незважаючи на те, що зміст поняття "редактор" змінювався відповідно до вимог, які виникали на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, – певні професійні властивості та особистісні якості, притаманні представникам видавничої галузі, залишалися незмінними. До таких "констант" у вітчизняному досвіді видавничої справи та редагування можна віднести творчий підхід до розв'язання всіх питань, пов'язаних із видавничою підготовкою авторського оригіналу. Водночас вельми динамічні трансформації у сфері економіки видавничої справи, у правовій базі, технічне та технологічне переозброєння галузі, комп'ютеризація редакційно-видавничих процесів, принципові зміни в структурі самого виробничого процесу, зокрема, зміщення акцентів у бік додрукарських процесів – усе це, безумовно, ставить перед сучасним редактором певні професійні вимоги. Необхідність "знайти себе" в умовах принципово іншої системи координат – ринкової – змінила редактора кінця 90-х рр. XX ст. не лише у професійно-діловому та організаційно-творчому, а й у психологічному плані: на зміну ретельному цензоріві (що цілком відповідало духу радянської школи редагування) або ж старанному виконавцеві прийшов фахівець, який володіє широким спектром професійних знань і навичок, що часто виходять за межі вузькоцехових інтересів, здатний приймати самостійні рішення, підприємець, який уміє брати відповідальність на себе [1].

Завдяки розробкам М. Сікорського, А. Мільчина, Р. Іванченка, І. Квітко, М. Феллера та ін. власне редагування і його теоретичне осмислення є цілісною системою аксіом і констант, серед яких – бездоганна мовна інтуїція та компетенція, уміння логічно й чітко мислити, ерудованість, уміння аналізувати різноманітні комунікативні ситуації, знання психології авторської праці, читацької поведінки, володіння основами художньо-технічного оформлення видавничої продукції, знання видавничого маркетингу, уміння користуватися при підготовці видання до друку новітніми комп'ютерними видавничими технологіями.

Та чи розуміють завтрашні першокурсники наповнення своєї майбутньої професії? Завданням статті є загострення уваги на деяких, на наш погляд, актуальних питаннях цієї професії, зокрема: проблемі єдності тлумачення терміна "редактор", творчого начала професії, функціональних обов'язках редактора, політичної та соціальної заангажованості.

Термін "редактор"

У працях вітчизняних дослідників теорії редагування термін "редактор" має дещо строкатий вигляд.

Саме слово "редактор" із французької мови *redacteur*, від латинської *redactum* означає – приведення до ладу [5, 9].

Серед визначень є "творчі" ("редактор – це людина, яка надуває вітром чужі вітрила" С. Маршак [3]) та наукові ("редактор – той, хто редагує текст; керівник якогонебудь видання" [6, 1021]). Уважно дослідивши визначення цього поняття у словниках, підручниках, монографіях, статтях, ми дійшли таких висновків.

По-перше, редактор позиціонується як "особа" [5, 9], "працівник" [7, 30], "діяч" [5, 199], "транслятор" [7, 30], "друг" [5, 200], "читач" [8, 129], "критик" [9, 17], "оцінювач" [3], "помічник" [4, 7], "порадник" [4, 7]. Тобто важливими є й професійні, й особистісні характеристики. Звідси й фахові вимоги до редактора. Їх чітко згрупував у своїй статті "Редакторські посади: фахові вимоги та функціональні обов'язки їх носіїв" професор М. Тимошик:

- загальні вимоги (вища освіта, грамотність, вільне володіння ПК, досвід роботи у друкованих виданнях, з юридичними та бухгалтерськими документами);

- ділові якості (наполегливість, врівноваженість, самостійність, цілеспрямованість, творчий потенціал, комунікативні та аналітичні здібності);

- професійні вимоги (вміння організувати редакційний процес, досвід редагування та оформлення документів, робота з художниками, контакт з інформаційними агенціями, навички макетування, знання іноземної мови);

- узагальнені фахові вимоги щодо навичок і вмінь (поглиблена гуманітарна освіта, володіння комплексом нормативних дисциплін, високий рівень комп'ютерної "просунутості", порядність та патріотизм) [10, 45].

По-друге, ключовими дієсловами-характеристиками діяльності редактора у проаналізованих визначеннях є такі: сприймає, підказує, редагує, виправляє, опрацьовує, приводить у відповідність, узгоджує, готує до видання, відповідає.

Отже, валентність діяльності редактора надзвичайно висока. І це стосується не тільки його дій, а й об'єктів та суб'єктів його роботи. Це текст (повідомлення, рукопис, матеріал) і автор (письменник). За словами М. Феллера, редактор – дуже чутливий і висококваліфікований читач, здатний сприймати рукопис очима того, кому адресована книга, і водночас достатньо підготовлений, щоб побачити, що хотів сказати автор, і підказати йому, в чому полягає складність розуміння його думок та почуттів і як уникнути цих перешкод [8, 129].

Редактор є ланкою, що об'єднує інтереси і читача, і автора, і власне тексту. Варто додати слова професора Р. Іванченка про те, що редактор виступає не тільки як читач, не тільки як ланка, що з'єднує автора з аудиторією, а й як діяч [5, 199]. І цей діяч має поєднувати в собі відповідні навички та вміння за чотирма, на думку М. Тимошик, взаємозв'язаними напрямками: редактор як літературний працівник; редактор як керівник редакційного колективу; редактор як менеджер; редактор як організатор малої видавничої структури певного профілю [2, 12].

Рафінований професіоналізм, багатоаспектність, або краще універсальність діяльності й яскраво виявлена творча орієнтація редактора-фахівця – на думку сучасних західних дослідників, зокрема Б. Льюї, Р. Дерікур, Л.-Т. Шарп та І. Гантер [11–16], – це риси, що дозволяють говорити про формування нині принципово нової моделі редактора.

Сучасний редактор – це не редактор ХІХ ст., що змушений, за словами О. Маковея, працювати у видавничій галузі через "неповодження на іншим полі" або з тих, що "запізно спостерегли, що годі їм шукати іншої долі". Це і не редактор ХХ ст., уся робота якого зводилась до формальних реконструкцій тексту або смакових словозамін. Нарешті, це і не редактор-"садівник", що "ретельно вискубує бур'яни", – як визначив його функції півстоліття тому Б. Ларін [1].

Сучасний редактор – це фахівець, здатний не лише майстерно писати, правити, верстати, видавати й "просувати" певний вид друкованої продукції, а також і керувати редакційним чи видавничим підрозділом/цілим колективом.

Сучасний редактор – це творча індивідуальність, здатна не формально використовувати свої знання й навички, а щоразу заново розв'язувати професійні завдання з урахуванням унікальності авторського твору.

Сучасний редактор – це сильна мовна та суспільно-ангажована особистість, яка може брати участь у всіх організаційних і творчих процесах, пов'язаних із підготовкою і випуском різножанрових текстових повідомлень у різних сегментах масової та спеціальної комунікації [1].

Чи творча професія редактора?

Відповідь на це запитання віднайти, по суті, легко. Як то кажуть, варто один і той же текст віддати на опрацювання різним редакторам – і він може вийти цілком

відмінним, хоча обидва виправили помилки, уніфікували складові, вмотивували структуру. У чому ж причина? А причина полягає в тому, що редактор не є машиною, яка сліпо дотримується норм, а, за висловом Гарольда Росса, алмазним різцем, який рафінує, шліфує, захищає тріщини, виявляє й лікує хвороби у матеріалі, перетворюючи таким чином камінь у коштовність [17, 114].

Нині, забуваючи, що будь-які технічні засоби – це тільки інструмент у руках людини, вірний та необхідний помічник, роботу редактора намагаються перекласти на комп'ютерні технології, тим самим гіперболізуючи можливість цих технологій у редакційно-видавничому процесі. Скажімо, В. Карпенко знайшов формулу редакторсько-журналістської майстерності (там свої формули, схеми, рисунки) [18, 49–53]; підручник із редагування З. Партика демонструє можливі алгоритми, якими має послуговуватися редактор у своїй роботі над текстом [7].

Ми вважаємо, що редагування не можна категорично тлумачити як механічне застосування раз і назавжди сформульованих правил або методичних прийомів при опрацюванні певного тексту. Адже "творчий характер редагування зумовлений передовсім новизною змісту кожного окремого твору, оригінальністю його композиційного рішення, своєрідністю мислення автора, особливостями його манери викладу, цільовим і читацьким призначенням майбутнього видання" [1].

Саме в редагуванні людський особистісний фактор є надзвичайно важливим. І саме редактор є основним творчим працівником у видавництві. Нам видаються слушними думки професора Р. Іванченка про те, що робота редактора – це мистецтво [5, 126] та М. Сікорського про те, що редагування – це один із способів творчого мислення, яке передбачає концентрацію духовної і фізичної природи людини [3].

Функціональні обов'язки редактора

То що ж, власне, повинен робити редактор? У чому полягає суть цієї професійної діяльності? Зрозуміло, що роль редактора визначається метою процесу редагування. Кожне із опрацьованих нами визначень акцентує увагу на одному-двох завданнях редактора. Якщо ж узагальнити їх, то матимемо такі основні етапи: редактор 1. сприймає рукопис, 2. допомагає авторові уникнути помилок (узгоджує з призначенням, характером даного друкованого видання; приводить його у відповідність до правил літературного мовлення, стилю, тобто *виправляє, опрацьовує, готує до друку* текст) – власне редагує, 3. відповідає за редагований оригінал, його структурний, інформативний, науковий і мовностилістичний рівень.

З. Партико у книзі "Загальне редагування" [7] подає добірку найголовніших поглядів теоретиків редакційно-видавничої справи на завдання редактора: перевірити і виправити повідомлення під час їх готування до публікації [20; 21, 66]; опрацювати повідомлення з позиції сприйняття його реципієнтом [5; 22]; здійснює операції аналізу [9].

Як бачимо, ключовими словами є: повідомлення, реципієнт, аналіз. З. Партико визначає основні етапи діяльності редактора так: здійснює на основі встановлених норм контроль повідомлення; здійснює "переклад" повідомлення з внутрішньої мови автора на зовнішню мову реципієнта; "прив'язує" повідомлення до конкретних умов акту його передавання (часу, місця, обставин тощо); за низкою параметрів оптимізує повідомлення [6, 30].

Лаконічно й зрозуміло етапи діяльності редактора визначив В. Різун. Редактор, за його словами, має здійснити: актуалізацію (корекцію) теми; селекцію фактичного матеріалу; корекцію композиційно-архітектонічної організації матеріалу; мовно-правописну правку [4, 78].

Однак особливу увагу варто звернути на чітке й докладне визначення функціональних обов'язків редактора, запропоноване М. Тимошиком:

- ґрунтовне ознайомлення з поданим авторським оригіналом та підготовка аргументованого редакторського висновку на придатність його до редагування;
- формулювання письмових вимог до автора щодо необхідності доопрацювання оригіналу та ретельна перевірка виконання зауважень після повернення;
- редагування затвердженого головним редактором авторського оригіналу відповідності до технології і техніки редакторської правки;
- ознайомлення автора з унесеними правками, погодження з ним запропонованих скорочень, доповнень, змін;
- надання авторові необхідної допомоги у вдосконаленні архітектури оригіналу (структурування розділів, параграфів, доцільності додавання до авторського тексту передмови, післямови, покажчиків, бібліографічних довідок, коментарів, приміток, ілюстрацій тощо);
- редагування підготовлених автором ілюстративних матеріалів, з'ясування необхідності в додатковому ілюстративному ряді, визначення місця його розташування;
- перенесення авторських виправлень до редакційної верстки;
- підготовка каталожної картки видання, а також рекламних текстів для відділу маркетингу;
- візування видавничого оригіналу: до верстання, до друку, у світ;
- безпосередня участь у розробці проекту художнього оформлення;
- робота з другою версткою, плівками, чистими аркушами і сигнальним примірником відповідно до методології редагування [19, 214–215].

Усвідомлення і чітке розуміння обсягів діяльності – важливий чинник у виборі професії. Вважаємо, що увага до роз'яснення абітурієнтам наповнення професії допоможе уникнути майбутнім студентам "розчарувань", дозволить їм обрати "сродний", за висловом Г. Сковороди, вид діяльності, а вищим навчальним закладам сприятиме у забезпеченні держави висококваліфікованими працівниками.

Політична та соціальна заангажованість редактора

Нині кожна політична сила прагне мати свій друкований орган, пропагувати себе на сторінках інших друкованих ЗМІ. Видання рясніють політично замовленими статтями. Виникають запитання: чи повинен редактор поділяти думки видання, в якому працює? чи повинна політична ситуація диктувати редакторові принципи й межі втручання в авторський текст?

І. Франко вважав, що видання повинне мати своє обличчя, свої ідеали, свою програму... бути ідейно спрямованим. Періодичне видання, на його переконання, – це не заїжджа корчма, не притулок для всіх, де кожного однаково радо гостять – чи він аристократ чи демократ, поступовець чи ретроград, вузький націоналіст чи інтернаціоналіст. І. Франко постійно критикував так звані "безпартійні", "безбарвні" журнали, які зизувалися відсутністю будь-якої програми, будь-якого напрямку їх ведення [23, 25–26].

Ми знаємо, що, читаючи книги радянських часів, неодмінно натрапимо на цитати діячів партії й ідеологічні гасла, без яких книга не могла з'явитися друком. Це стосується й книг про редагування та видавничу справу (так, Р. Іванченко наводить для прикладу роботу Леніна-редактора [5, 201]).

Не секрет, що редактор сприймався за комуністичної доби не як помічник та друг, а як цензор: "Редактор – це посада цензора, вигадана при комуністичному режимі. Редактор стежив за ідеологією" [2].

У "Великій радянській енциклопедії" чітко зазначено, що "редактор – це особа, яка виправляє, обробляє який-небудь текст і приводить його у відповідність до правил літературного мовлення, стилю, узгоджує з призначенням, характером та **політичною направленістю** (виділення наше. – І.П.) даного друкованого видання" [5, 9].

Політична (ідеологічна) грамотність редактора доби Радянського Союзу – норма. Майбутнє професії виховувалось на заувагах Н. Крупської про політичний бік роботи редактора [24, 287] та М. Горького про те, що редактор має керуватися принципом партійності літератури, виходити з ідейної, соціально-виховної вагомості літературно-художнього твору [25, 23].

Коментуючи цей час, В. Різун зокрема зазначає: "Штучний поділ на мовне й ідеологічне у вигляді цензурування – це данина тоталітарної епохи, коли зі змісту поняття "літературний редактор" було вихолощено все, що зачіпало інтереси партії, а залишено лише право коригувати правопис та мову твору і тільки, в тих межах, які не зачіпали ідеологічні устої тоталітарної держави" [4, с. 8]. Це, напевне, й призвело до розуміння професії редактора як виключно філологічної, завдання якої – виправлення граматичних та стилістичних помилок.

Така ситуація, на думку М. Тимошика, призводила до ігнорування особистості редактора, нівелювала критерії його творчості [17, 114]. Виховувалися грамотні, дисципліновані і байдужі професіонали, яким легко було давати вказівки "зверху", задавати вектор їхнього редагування, і через них маніпулювати громадською думкою [17, 114].

Характеризуючи принцип ідеологічності, В. Різун наголошує: "Літературне редагування як діяльність, що має свою структуру, свій предмет аналізу, – безперечно явище позапартійне. Партійність може виявлятися лише на рівні мотиваційно-цільових настанов редактора. У цьому плані літературне редагування в усі часи, в усі епохи, як і сама журналістика, партійне, тобто залежне від видавця, від того, хто утримує видання" [4, 55].

Позбавити редагування ідеологічного нашарування пропонують деякі вчені, наприклад З. Партико [7, 14]. Адже і нині воно існує, приховано, локально, партійно тощо.

Нам видається, що в усьому маємо дотримуватися, хоч як це й складно, "золотої середини". Звичайно, робити з редактора залежного від влади, партії, організації тощо цензора – річ не допустима, бо редактор – це камертон слова, думки, правди. Але у філософському розумінні його діяльності, у морально-етичних принципах і величинах його завдань – редактор має бути небайдужим, вдумливим діячем-громадянином. Адже будь-яка ідеологія, як зазначає В. Різун, що не спрямована на знищення людини, розпалення ворожнечі, має право на існування. І редактор як фахівець високого класу з глибоким розумінням соціальних процесів повинен розумно підходити до критики тем, фактів іншого ідеологічного спрямування. Він чесно має визнати, що ті теми, факти є суб'єктивними, авторсько-особистісними, а вони справді репрезентують іншу ідеологію [4, 66–67].

У минулому залишилося визначення редагування як триєдиного процесу політичного, наукового та літературного опрацювання тексту та відповідна методика редакторської праці. Сучасний редактор звільнився від догм, що регламентували його творчість. Спрощене розуміння свободи як своєрідне трактування категоричної заборони на цензуру

часто породжує вседозволеність, яка у видавничій практиці виявляється у публікації чого завгодно і як завгодно. Тому принципово важливим є почуття соціальної відповідальності за результати власної праці [1].

Ми пристаємо до думки Р. Іванченка, який у своїх працях писав про те, що робота редактора – це один із різновидів громадської роботи, важлива складова частина політичної діяльності. Тому розуміти роботу редактора обмеженою (доопрацювання або шліфування) – означає вважати його особою далекою від суспільного життя, вважати його людиною інертною, для якої зовсім байдуже, з якою "здатністю" він має справу. Будь-який твір, як зазначав учений, створює не просто автор, а епоха, так само не одна людина, а епоха є творцем історичних фактів. Тому перший читач – редактор, спрямовуючи перебіг творчого процесу, може не лише коригувати його, а й організувати. Саме тут і приховані великі суспільно-виховні можливості редакторської роботи, саме тому редагування є одним із різновидів громадської діяльності [5, 200].

Діяльність редактора – це суспільно-культурна професійна діяльність, багатоаспектна, яка виявляє себе одночасно на різних рівнях: соціальному, психологічному, лінгвістичному, філософському тощо.

Подальший розвиток професії лежить у площині громадської діяльності (організаційної, маркетингової, соціологічної тощо) та у виробленні нових редакторських підходів до швидкозмінюваних у часі й за типологічними ознаками різновидів текстів і видань з урахуванням тривалий час навмисне замовчуваного власне українського, а також новітнього світового досвіду [1].

Зважаючи на важливість професії у системі координат життєдіяльності суспільства, вважаємо необхідним: актуалізацію проблем галузі; вивчення, узагальнення, систематизацію досвіду минулого й сучасного, вітчизняного й світового досвіду професії; вироблення єдиних високих стандартів у підготовці майбутніх редакторів.

УДК 655.5: 808.2

Н. Вернигора, здоб.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО РЕДАГУВАННЯ ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті йдеться про особливості редакторського опрацювання творів для дітей різних вікових груп.

The article is about the peculiarities of editing of the works for children of different age groups.

Проблема літературного редагування творів для дітей є особливо актуальною в наш час, оскільки ми живемо в період відкритого інформаційного простору, прискорення динаміки життя, а отже й зміни психології. Сучасна дитина за психофізикою та динамікою розвитку дуже відрізняється від своїх попередників. Вона швидше й повніше поглинає інформацію, раніше готова до зустрічі з друкованим словом та до системного навчання, її пізнавальна й суспільна активність проявляються в значно молодшому віці. Дитина XXI століття швидше "дорослішає". І хоча поліграфічний стандарт усе ще окреслює старшу дитячу вікову групу 14–18 роками [1] – це вже може стати приводом для наукової дискусії. Оскільки сьогодні важко називати дитиною 18-річну людину, яка вже практично сформована психологічно, фізично і соціально.

Звідси випливає і проблема текстотворення та літературного редагування творів для дітей різних вікових груп. Їх за стандартом є чотири, а фактично щонайменше шість. Характер і ступінь розвитку кожної вікової групи й зумовлює

1. Зелінська Н., Орап Е., Фінклер Ю., Черниш Н. Сучасний редактор: проблеми професійного вишколу // <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=218>. 2. Тимошок М. Непорозуміння чи свідоме нищення державотворчої спеціальності // Друкарство. – 2005. – № 6 (65) – С. 9–13. 3. Размашкіна І. Про редактора // КіноТеатр. – 2005. – № 3; www.ktma.kiev.ua. 4. Різун В. Літературне редагування. – К.: Либідь, 1996. – 240 с. 5. Іванченко Р. Літературне редагування. – 2-ге вид. – К.: Вища школа, 1983. – 248 с. 6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с. 7. Партико З. Загальне редагування: нормативні основи: Навчальний посібник. – Л.: Афіша, 2001. – 416 с. 8. Феллер М. Эффективность соощения и литературный аспект редактирования. – Львов: Вища школа, 1978. – 193 с. 9. Мильчин С. Методика редактирования текста. – М.: Книга, 1980. – 320 с. 10. Тимошок М. Редакторські посади: фахові вимоги та функціональні обов'язки їх носіїв // Друкарство. – 2005. – № 1 (60). – С. 14–48. 11. Baverstock A. How to Market Books. – 2nd ed. – London: Kogan Page Ltd, 1997. – 352 p. 12. Holmes J. Thesis to Book: What to get rid of // Scholarly Publishing. – 1974. – V. 5. – № 4. – P.339–349; V.6. – № 1. – P.40–50; 1975. – V.6. – № 2. – P.165–176. 13. O'Connor M. How to Copyedit Scientific Books & Journals. – Philadelphia: ISI Press, 1993. – 150 p. 14. Derricourt R. An Author's Guide to Scholarly Publishing. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1996. – 233 p. 15. Luey B. Handbook for Academic Authors. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 312 p. 16. Sharpe L.T., Gunther I. Editing Fact and Fiction: A Concise Guide to Book Editing. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 227 p. 17. Тимошок М. Видавнича справа та редагування: Навчальний посібник. – К.: Наша культура і наука; Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2004. – 224 с. 18. Карпенко В. Формула редакторсько-журналістської майстерності // Друкарство. – 2005. – № 2 (61). – С. 49–53. 19. Тимошок М. Книга для автора, редактора, видавця: Практичний посібник. – 2-ге вид., стереотипне. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 560 с. 20. Терминологический словарь по научной информации / СЭВ. Постоянная комиссия по координации научных и технических исследований. – М., 1966 / Терм. сл. по информатике. – М.: МЦНТИ, 1975. 21. Сикорский Н. Теория и практика редактирования: итоги изучения, некоторые задачи // Книга. Исследований и материалов. – М.: Книга, 1996. – Сб.13. 22. Сенкевич М., Феллер М. Литературное редактирование (лингвистические основы). – М.: Высшая школа, 1968. 23. Малайренко Л. Іван Франко – редактор. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1970. – 116 с. 24. Ленин – журналист и редактор. – М.: Госполитиздат, 1961. 25. Максимова В. Как Горький редактировал рукописи. – М.: Искусство, 1954. – 72 с.

Надійшла до редколегії 30.09.08

особливості лексичного, стилістичного та тематичного аспектів укладання текстів. Тому редакторське опрацювання авторського оригіналу, призначеного для юного реципієнта певним чином відрізняється від редагування будь-якого іншого тексту. І хоча технологічна модель редагування загально залишається незмінною (редакторський аналіз: визначення теми твору, аналіз розкриття теми, редакторський висновок; редакторська правка: актуалізація теми й корекція тематичної структури твору, корекція розкриття теми [2]), вона ускладнюється на всіх етапах.

Аналізуючи авторський оригінал, редактор визначає, якій віковій аудиторії адресовано текст, а отже, аналізує запропоновану автором тему. Тут редакторові замало філологічних і технологічних знань, він мусить знатися на психології та педагогіці. Так, дитина до 3 років пізнає світ через довколишні предмети та їхні назви. Реципієнтові 3–6-ти років цікаво дізнатися про форму, колір і взаємодію предметів, характер і поведінку тварин тощо. Читач 6–8-ми років готовий без допомоги дорослих системно пра-

цювати з книгою, збагачуючи свій лексичний та естетичний запас – це період накопичення "первісного капіталу знань" [3]. Тематично – це явища природи, основи світобудови та розвитку цивілізації. У віці 9–11-ти років проявляється суспільна активність дитини. Вона починає цікавитися історією та її героями. У підлітковому віці (11–15 років) відбувається надзвичайно стрімкий розвиток дитини, коли вона формується як активний учасник суспільного життя, виробляючи власні моральні ідеали та цінності. Тематичний спектр розширюється до мистецтва, культури, психології тощо. У юнацькому віці (16–18 років) молода людина здатна сприймати будь-яку тему, що відповідає її життєвим та світоглядним інтересам.

Наступним важливим етапом редакторського аналізу є проблема розкриття запропонованої автором теми. Тут важливо визначитися з жанром, у якому написано твір. І вже засобами жанру проаналізувати зміст і форму, композицію й сюжет авторського оригіналу. Варто зазначити, що саме сюжет твору відіграє провідну роль у творі для маленького читача, не зважаючи на те, про художній чи публіцистичний твір мовиться. І хоч нам відомо, що побудова творів наукової та публіцистичної літератури зумовлюється характером і внутрішньою логікою розвитку описуваного предмета й що вона безсюжетна, на дитячу аудиторію це правило поширюватися не може. Психологія сприйняття маленького читача не дає можливості засвоювати поняттєву та поняттєво-образну інформацію, якщо остання не базується на художньому сюжеті (як приклад – одним із найпоширеніших різновидів літератури для дітей є науково-художня книга, де достовірна інформація подається на базі художнього сюжету).

Запропонована автором тема для певної вікової групи повинна викладатися за допомогою відповідних для цієї аудиторії лексичних та граматичних форм. Оскільки на кожному етапі свого розвитку дитина збагачує свій лексичний запас від простих граматичних форм (іменників, що називають предмети) до складнішого (дієслів, прикметників, їх взаємодії тощо). Тому текст, адресований дитині певного віку, повинен: по-перше, бути зрозумілим читачеві; по-друге, сприяти розвитку усного й писемного мовлення дитини; по-третє, прищеплювати навички читання меншим та формувати мовну культуру старших, уже навчених самостійного читання. Це означає, що мовна канва тексту має одночасно відповідати мовним та психолінгвістичним і лінгводидактичним нормам.

Надзвичайно важливою є також стилістична та синтаксична організація тексту. Дитина (особливо у ранньому віці) не здатна сприймати довгі, з граматичними зворотами речення; складні тлумачення; "сухий" виклад змісту; перенасичені інформацією тексти тощо. Тому стилістично-синтаксична організація тексту для трирічного читача й для підлітка буде різною, оскільки залежить від психології сприйняття, світоглядного та лексичного запасу реципієнта.

Аналіз авторського оригіналу буде неповним, якщо редактор не зверне уваги на обсяг авторського повідомлення, що може складатися зі слова чи словосполучення (якщо йдеться про найменшу читацьку аудиторію), або навіть однієї літери (що притаманне абеткам). Чим старший вік читацької аудиторії, тим більше інформації вона може засвоїти, а тому й обсяг повідомлення зростає.

Заголовок твору теж відіграє неабияку роль в організації та сприйнятті тексту. Оскільки заголовок будь-якого твору виконує ряд важливих функцій, більшість із яких надзвичайно важливі й для тексту, призначеного дитячому прочитанню, а саме: налаштування читача на сприйняття тексту, чим полегшується сам процес сприймання; органі-

зація процесу читання; забезпечення глибшого засвоєння матеріалу [4]. Та важливим є не тільки змістовий, а й граматичний рівень організації заголовка. Так, заголовок твору, призначеного для найменшого читача, повинен бути максимально лаконічним та безумовно іменниковим. Розвиток образного мислення та візуальної пам'яті в дітей молодшого шкільного віку дають змогу вводити в заголовки дієслова й прикметники.

До підготовки редакторського висновку потрібно підходити з особливою відповідальністю оскільки текст, призначений для дитячого сприйняття, повинен на всіх рівнях працювати на розвиток дитини. Не доопрацювання на будь-якому з рівнів (тематичному, сюжетно-композиційному, лінгводидактичному, мовно-граматичному, стилістичному тощо) може завдати серйозної шкоди розвитку дитини.

Етап редакторської правки теж певним чином відрізняється від літературного редагування творів для дорослих.

На етапі структурної правки, що стосується актуалізації теми та організації тексту, треба звернути увагу на наявність обов'язкових компонентів, притаманних усім творам, призначеним для дитячої аудиторії, а саме: сюжетності, образності та ігрових елементів.

Сюжет, як зазначалося вище, є основою літературного твору, оскільки зумовлює його вплив на читача. Важливими критеріями, що обґрунтовують редакторське втручання в сюжетну основу твору, є відсутність у ньому виховного компоненту та цікавої інтриги, яка створила б динаміку, загострила конфлікт, уяскравила б події гумором, несподіваністю та казковістю. Неприпустимо для маленьких читачів (дошкільного та молодшого шкільного віку) вдаватися до багатсюжетності. Дітям важко сприймати твори, що мають кілька сюжетних ліній. Їхня увага розсіюється й цікавість до читання згасає. А це може відлучити читача-початківця від спілкування з книгою. Тим часом, як для старших школярів ускладнення сюжету йде на користь, бо розвиває увагу та мислення.

Важливою сюжетною особливістю у творі для дітей є те, що він вибудовується переважно на причинно-наслідкових зв'язках. Інверсія доречна тільки у творах для старших читачів, надто коли йдеться про пригодницькі та детективні жанри.

Деталь – це той елемент, що відіграє важливу роль у побудові сюжетних вузлів і допомагає зосередити увагу читача на основних інформаційних аспектах.

Епізод сприяє динаміці твору та допомагає якнайкраще розкрити характери героїв.

Персонаж як образно-емоційний компонент сюжету є надзвичайно цікавим для маленького читача. Чим героїчніший та незвичніший у творах для малечі персонаж, тим цікавіший він для сприйняття. Підлітками та юнацькою аудиторією краще сприйматиметься реалістичний персонаж. Аналізуючи характеристику персонажів, слід зважати на те, що менші дітки хочуть розуміти, який персонаж добрий, а який поганий, оскільки їхній досвід ще базується на протилежностях. В той час, як старша дитяча аудиторія вимагає героя подібного до себе та антигероя подібного до того, хто не розуміє героя чи не поділяє його поглядів. Тому антонімічний та гіперболізаційний принципи у зображенні персонажів для підліткової аудиторії недоречні.

Актуалізуючи тему й корегуючи тематичну структуру, слід зважати на логічну складову твору. Логічна вмотивованість учинків героїв як і логіка розвитку подій – обов'язкові складники твору для дитини (хай то буде публіцисти-

чний чи художній текст). Відсутність логічного складника дезорієнтує маленького читача, вадить систематизації вже отриманих знань, а в деяких жанрах (загадках, заморочках тощо), тематично-розвивальних різновидах матеріалів (наприклад, зорієнтованих на розвиток математичного, логічного мислення) є взагалі неприпустимими.

Ще один різновид помилок з яким може зіткнутися редактор під час роботи – це фактологічні недогляди. Дитина схильна сприймати на віру все, чого її навчають. Ставлення до книги у маленького читача особливе, як до авторитету. Тому й текст (особливо з фактологічної точки зору) має бути бездоганним. Дитина має отримувати достовірну інформацію, не зважаючи на те, пізнавальний чи художній текст вона читає. І ця достовірність повинна простежуватися в усьому. Нею не можна нехтувати ані в дрібницях (адже в текстах для дітей дрібниць не буває), ані заради гумору (оскільки для маленького читача він теж повинен базуватися на правдивій інформації), ані в ілюстративному супроводі (хоча ми й говоримо тепер про текстове полотно твору).

Наприклад:

– *Хіба ж я зможу забратися на цю яблуню? – відповідає Дмитрик.* (Герасименко М. Навіщо лисиці хвіст: Веселі оповідки. Усмійки. – Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2004. – С. 32.). Замість "відповідає" слід було вжити "запитує".

– *Вірно мовиш, Гедзику, – погодилася Муха, – прагнення до дружби – шляхетне прагнення.* (Герасименко М. Закохався їжак в Черепаху: Казки для молодшого шкільного віку. – К.: Видавець Карпенко В. М., 2006. – С. 3.). Замість "вірно" слід вжити "правильно", у слові "Гедзику" міститься граматична помилка – Г потрібно замінити на Г'.

І з того часу усі мешканці подвір'я – і теличка, і цапок, і баранчик, і віслючок змінили своє відношення до неї. (Герасименко М. Закохався їжак в Черепаху: Казки для молодшого шкільного віку. – К.: Видавець Карпенко В. М., 2006. – С. 10.). "І з того часу" краще замінити на "Відтоді", замість "відношення" слід вжити "ставлення".

Замісили ми у діжі / І спекли ватрушку свіжу. / Хто ватрушки скуштував, / Враз розумником ставав. (Носов М. Сидів у лузі коник: Вірші та пісеньки / Пер. з рос. А. Качана. – К.: Махаон–Україна, 2006. – С. 35.). Містить одразу кілька стилістичних, граматичних та орфографічних помилок. Правильніше було б принаймні так: "Тісто замісили в діжі. / Напекли ватрушок свіжих. / Хто ватрушки куштував, / Враз розумником ставав". Хоча й при такому виправленні залишається: неправильне вживання наголосу, під впливом ритмічного наголосу, у слові "діжі"; недоречно вживання прикметника "свіжих" – напекти черствих ватрушок неможливо; слово "ватрушка" можна замінити на "пампушка", це не зіпсувало б контексту твору, зате сприймалось би природніше. Тобто, такий твір не може бути надрукований, його слід повернути на доопрацювання.

Тому фактологічна основа тексту потребує обов'язкової перевірки літературного редактора.

Мовно-граматична правка, що є наступним етапом редагування тексту, вимагає від редактора особливої зосередженості, оскільки мовна культура – це те, що сприяє розвитку дитини на всіх рівнях: набуття навичок читання, писемного та усного мовлення, самостійного й логічного мислення; прищеплення мовної та мовленнєвої культури тощо.

Найперше слід звернути увагу на лексичний рівень повідомлення, – він повинен відповідати лексикону дитини певної вікової групи, для якої власне й призначається повідомлення. Вводити нові слова слід обережно, пояснюючи їхнє значення. Варто розуміти, що книжка для дитини – це своєрідний місток, який закріплює вже отриманий мовний та мовленнєвий досвід дитини та працює на збагачення лексичного запасу малого читача. Тому авторові слід добирати лексичні відповідники літературного варіанта сучасної мови. Треба уникати рідковживаних слів, діалектизмів, особливо жаргонізмів та запозичень тощо. Перевага питомих лексем у тому, що вони вмотивовані, а отже зрозумілі дитині.

Наприклад:

Білка кожну гілку знає / У густющих нетрях. /

Хвіст розпушить і літає, / Мов руда комета. (Шмицький Г. Загадаю я синицям: Вірші для дітей. – К.: Хрещатик, 1997. – С. 13.). За сюжетом – це твір для дітей від 3 до 6 років, оскільки розповідає про характер і поведінку тварини; лексеми "нетрі" та "комета" діти починають розуміти в 6–8-річному віці в період накопичення лексичного та естетичного запасу знань.

У пізнавальних текстах виникає потреба пояснювати те нове, про що повідомляється. Робити такі пояснення необхідно вміло, використовуючи тільки загальнозживані терміни, враховуючи при цьому освітній рівень свого читача.

Наприклад:

"Сторінка ерудита"

** Ерудит – вчена людина великих знань.* (Пізнайко: Журнал для дітей. – 1998. – Вип. 3. – Берез.)

Та іноді читаємо таке:

Я люблю у руки взяти, / Мов тваринку, мікрофон. / Говорити і співати, / Щоб писав магнітофон. / Ця малесенька тваринка / Вміє те, що вмію я. / Коливається пластинка... / І радіє вся сім'я.

** Магнітофон – перетворювач звукових коливань на електричні коливання такої самої частоти.* (Шмицький Г. Електронна абетка: Вірші для дітей. – К.: Хрещатик, 1999. – С. 41.). Пояснення не розтлумачує нового слова, а навпаки – вводить ще кілька складних для дитячого сприйняття лексем і понять. Дуже недоречним у тексті є також порівняння мікрофона з тваринкою.

Суржик – чи не найбільша біда сьогодення. Він неконтрольовано проникає на сторінки видань для дітей, завдаючи великої шкоди читачам. Зазвичай суржик надibuємо в перекладних виданнях та у текстах, що їх автор писав нерідною мовою. Це – калькування, а не переклад, неправильні (чужомовні) закінчення, відмінки, повнота форм, неточність вираження змісту при доборі з синонімічного ряду, невідповідність емоційного забарвлення, розмовні лексеми тощо.

Наприклад:

Хто не любить слово ваза, / Де цукерки й шоколад?! / А для когось слово фаза – / Це неначе цілий клад... (Шмицький Г. Електронна абетка: Вірші для дітей. – К.: Хрещатик, 1999. – С. 57.). Замість "клад" потрібно вжити "скарб", тема вірша не відповідає дитячому сприйняттю, структура твору непослідовна, вжитий паралелізм сюжету недоречний.

Біг швиденько вуж доріжкою, / Жодною не стукнув ніжкою. / Він би стукнув, та не міг, / Бо не має зроду ніг. (Левін В. Світанкові кошенята: Для малят. – Х.: Ранок, 2002. – С. 23.)

Замість "доріжкою" потрібно вжити "доріжкою", замість "ніжкою" – "ніжкою".

На граматичному рівні доречно звертати увагу на морфологічні та синтаксичні особливості тексту для дітей.

Як уже йшлося вище, дитина на різних етапах свого розвитку по-різному сприймає інформацію про навколишній світ: спочатку вона знайомиться з предметами довкілля, потім – із діями та прикметами цих предметів. А тому й мовний запас на граматичному рівні формується відповідним чином. Спочатку – це переважно іменники, далі – дієслова та прикметники. За даними психологічних та педагогічних досліджень, словник дитини дошкільного віку складається з: іменників – до 40 %, дієслів – близько 30 %, прикметників – у середньому 2 % [3]. Тому, з огляду на проблеми вікового сприйняття та потребу збагачення словникового запасу дитини, педагоги й психологи рекомендують зважати на граматичний баланс тексту. Візьмімо для прикладу іменники, з яких дитина й починає формувати свій лексичний запас, то у текстах для дітей їхню кількість поступово зменшувати, вводючи інші частини мови. Найнижчий відсоток іменників (20 %) психологи та педагоги рекомендують подавати в текстах для дітей періоду власне дитинства (6–8 років), поступово збільшуючи (до 25 %) у текстах для старших вікових груп.

Необхідно зважати й на те, як окремі частини мови впливають на текст. Іменники – розвивають візуальну пам'ять.

Наприклад:

Славко обійшов кругом хати, обдивився кристалі лопухи за льохом, – курчатка не було ніде.

(Слов'янова М. Малюк і Розбишака: Цікаві оповідки для маленьких читачів. – К.: Яблуко, 2006. – С. 44.)

Прикметники – знижують динаміку твору, але у поєднанні з іменниками – розвивають образне мислення, що актуально для дітей шкільного віку.

Наприклад:

Славко зазирнув на дно. У глибині, на тлі жовтої глини металася маленька беззахисна чорна грудочка. (Слов'янова М. Малюк і Розбишака: Цікаві оповідки для маленьких читачів. – К.: Яблуко, 2006. – С. 45.)

Дієслова – надають текстові динаміки, утримуючи увагу читача та розвиваючи вміння зосереджуватись і логічне мислення, що актуально для читачів-початківців (дошкільнят).

Наприклад:

Поки шукав, поки думав, чи прибивати її, чи так приладнати, курчатка все-таки видряпалася на високий поріг. (Слов'янова М. Малюк і Розбишака: Цікаві оповідки для маленьких читачів. – К.: Яблуко, 2006. – С. 45.)

Стилістика побудови речень, синтаксис і пунктуація в тексті для дитини – все це має неабияке значення. Інформацію потрібно подавати грамотно, в правильній послідовності, без зайвих нагромаджень, не захоплюючись повчаннями та настановами, цікаво, динамічно, яскраво, лаконічно. Особливої уваги заслуговує довжина речень. Психологи рекомендують у текстах для дітей молодшого шкільного віку формувати речення з 7–15 слів. Для старших (з 12 років) допускається й 20 та більше слів у одному реченні.

Естетика і виразність мови твору прищеплюють дитині гарний смак, налагоджують місток довіри між автором і читачем, збагачують мовний рівень дитини окре-

ма та культурний загально, знайомлячи з цікавими фразеологічними сполуками, розвивають мовленнєвий рівень, образне й просторове мислення, вдало обігруючи лексичні, синтаксичні та фонетичні засоби.

Наприклад:

Два маленьких кенгуру – скік-скок! – / Люблять цю веселу гру – скік-скок! – / Мами вдвох собі стрибають – скік-скок! – / А малята виглядають – скік-скок! / З теплих маминих кишень – скік-скок – / Видно носики лишень – скік-скок! (Бондаренко В. Скакалки: Вірші для дітей // Веселка: Газета для дітей. – К., 2002. – № 7(14).

До буряка прийшов будяк: / – Давай мінятися! / – А як? / – А так: / Із горем пополам / Я букву "Д" тобі віддам. / А ти мені віддай тепер / На добру згадку букву "Р". / – Е, ні, – обурився буряк, – / Не можу я мінятися так. / Ти не будяк, а шарлатан, / Бо це не обмін, а обман.

(Качан А. Хвиля хвилю доганяє: Ліричні та ігрові вірші для дітей. – О.: Маяк, 2007. – С.127.)

Я часто гортаю цю книгу чудову –

Словник української рідної мови.

Завжди цей словник під рукою у мене,

Тому я по слово не лізу в кишеню.

(Качан А. Хвиля хвилю доганяє: Ліричні та ігрові вірші для дітей. – О.: Маяк, 2007. – С.143.)

Тож, беручись за літературне редагування творів для дитячої аудиторії, слід пам'ятати про особливості такого редагування. Вже при першому прочитанні необхідно визначити вік читача, якому адресовано твір та жанр, у якому написано текст. Відповідно до цього аналізуються зміст і форма, композиція і сюжет твору, обмірковуються мовні засоби та їх відповідність нормам сучасної літературної мови, вимогам вікової групи читачів: лексичні та граматичні форми, стилістична та синтаксична організація тексту. Необхідно звернути увагу на обсяг повідомлення та заголовок. Редакторський висновок має бути вичерпний та об'єктивний. Процес редакторського опрацювання текстів для дітей на етапі структурної правки передбачає наявність обов'язкових компонентів у творах для цієї аудиторії: сюжетності, образності та ігрових елементів. Актуалізуючи тему, слід звернути увагу на логічну складову твору та фактологічну точність поданої інформації. Мовно-граматична правка передбачає виправлення лексичного рівня повідомлення, морфологічних та синтаксичних недоглядів, стилістики побудови речень, синтаксису та пунктуації, естетики й виразності мови твору.

Цитовані джерела:

1. Видання для дітей. Поліграфічне виконання: Загальні технічні вимоги: ГСТУ 29.6-2002. – Вид. офіц. – К.: Держкомінформ України, 2002. – 18 с. 2. Різун В. В. Літературне редагування: Підруч. – К.: Либідь, 1996. – С. 202. 3. Огар Е. І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки: Навч. посіб. – Львів: Аз-Арт, 2002. – С. 32, 130. 4. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця: Практ. посіб. – К.: Наша культура і наука, 2006. – С. 241–242.

Аналізовані джерела:

1. Герасименко М. Закохався їжак в Черепуху: Казки для молодшого шкільного віку. – К.: Видавець Карпенко В. М., 2006. – 24 с. 2. Носов М. Сидів у лузі коник: Вірші та пісеньки / Пер. з рос. А. Качана. – К.: Махаон-Україна, 2006. – 127 с. 3. Шмицький Г. Загадаю я синицям: Вірші для дітей. – К.: Хрещатик, 1997. – 80 с. 4. Пізнайко: Журнал для дітей. – 1998. – Вип. 3. – Берез. 5. Шмицький Г. Електронна абетка: Вірші для дітей. – К.: Хрещатик, 1999. – 76 с. 6. Левін В. Світанкові кошенята: Для малючків. – Х.: Ранок, 2002. – 56 с. 7. Слов'янова М. Малюк і Розбишака: Цікаві оповідки для маленьких читачів. – К.: Яблуко, 2006. – 92 с. 8. Бондаренко В. Скакалки: Вірші для дітей // Веселка: Газета для дітей. – К., 2002. – № 7(14). 9. Качан А. Хвиля хвилю доганяє: Ліричні та ігрові вірші для дітей. – О.: Маяк, 2007. – 168 с.

Надійшла до редколегії 21.09.08

ЕЛЕКТРОННІ ВИДАННЯ

УДК 655.41.004.738.52:070.41

П. Салига, асист.

МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОГО МЕРЕЖЕВОГО ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАВНИЦТВА
В ЕПОХУ WEB 2.0

Сучасна ідеологія мережі WEB 2.0 дозволяє електронним видавництвам отримувати прибутки, майже не витрачаючи кошти на підтримку видань. Сайти розвиваються синергетично за рахунок користувачів, що самостійно створюють контент та управляють ним. Видавцю необхідно тільки забезпечити платформу для комунікації читачів.

The modern technology WEB 2.0 can bring a profit for publishing house without an expense on supporting of the network's publications. The sites are spreading by themselves because of the users who make them content and moderate them. An editor only have to provide a platform for communication of the readers.

З появою електронних носіїв інформації та мережі інтернет видавнича справа відкрила нову сторінку свого існування. Мережеві електронні видання від самого початку мали певні переваги над паперовими, що сприяло їх швидко розвиткові. Уже в 1996 р. кількість різноманітних газет та журналів у глобальній мережі перевищило 1000 назв [16, 30]. І це статистика лише тих офіційних видань, що мали свою власну редакцію та працівників. Насправді кількість електронних видань була набагато більшою, оскільки кожен загальнодоступний сайт, що містив у собі інформацію – був електронним виданням. Стрімкому зростанню цього виду видавничої продукції сприяли: відсутність процесу тиражування; автоматична доставка видання до користувача у будь-яке місце на планеті засобами інтернету; легкий доступ користувачів до архіву видання; інтегровані системи пошуку потрібної інформації; можливість розміщення мультимедіа. Окрім об'єктивних технологічних переваг, у розвитку цього нового виду видань значну роль відіграло суб'єктивне поняття престижу. Кожне поважне видавництво хотіло би мати своє представництво в інтернеті. Спочатку таке бажання завжди перебувало на вістрі технологічного розвитку приносило значні збитки. Наприклад, американська газета "Washington Post" в середині 1996 р. створює власний сайт – washingtonpost.com. Для утримання цього мережевого ресурсу додатково було найнято 220 співробітників та взято в оренду окрему будівлю. Збитки від утримання Інтернет-версії газети становили майже 70 мільйонів доларів на рік. Це без урахування збитків з продажу самої газети, оскільки частина користувачів електронного сайту просто відмовилися від передплати на друковане видання. Однак керівництво газети пішло на цей ризикований крок і тепер washingtonpost.com – одне з найпопулярніших електронних видань, що приносить прибуток. Сайтами цього видання користуються до 16 мільйонів споживачів на місяць [1].

У 2000 р. Інтернет-ЗМІ переживають стрімке падіння своїх акцій. Цей обвал був названий терміном – "крах дот комів" (від англ. dot com – .com). Ціна деяких інтернет компаній зменшилася в 100 разів. Наприклад, Sport Internet Group до 2000 р. коштувала 301 млн фунтів стерлінгів, а наприкінці 2000 – від 3 до 5 млн [17, 212]. Цей крах зачепив переважно американські та європейські компанії, які вкладали в Інтернет-ЗМІ та Інтернет-комерцію мільярди доларів: NBC (GE), MTV (Viacom), Disney, IBM, The New York Times, CNN (Time Warner). Для таких Інтернет-проектів комплектували штат працівників, орендували приміщення, проводили широкі рекламні акції в традиційних ЗМІ. Наприкінці 2000 – на початку 2001 р. масово починається їх згорання. Значних втрат за-

знала корпорація медіамагната Руперта Мердока News Corp. Він від самого початку скептично ставився до перспектив Інтернет-бізнесу. Ще в першій половині 90-х рр. він прогнозував, що "інтернет знищить більше бізнесу, ніж створить". Однак під впливом свого сина, Джеймса, який працював у сфері мережевих технологій, у 1999 р. він вкладає майже 2 мільярди доларів у Інтернет-ЗМІ [17, 211]. У 2001 р. він згортає більшість мережевих проектів. Залишаються лише азійські сайти Netease.com, India.com, Renrer.com (китайський портал, в який Мердок уклав 10 млн доларів). Азійський ринок, на його думку, має більше шансів дати прибуток.

"Крах дот комів" був спричинений багатьма чинниками. Основними можна назвати такі:

- Протягом 90-х рр. перспективи комп'ютерних мереж надто перебільшувалися як фахівцями цієї галузі, так і журналістами, які з усього нового та незвичного робили сенсації. Тому склалося хибне уявлення, що інтернет дуже скоро витіснить традиційні методи комерції та засоби масової інформації, замінивши їх мережевими. Це створювало сприятливий інвестиційний клімат для таких компаній до 2000 р., коли стало очевидним, що проекти не зможуть себе окупити.

- Інтернет-реклама не змогла компенсувати витрат на утримання видань. Якщо для традиційних ЗМІ реклама була ледь не основним джерелом прибутку, то прибутки в інтернеті були досить скромні.

- При створенні нових електронних ЗМІ були надто "роздуті" штати редакцій. Для підтримання сайту наймалися сотні фахівців, які вимагали високої платні.

- Підхід до нових, електронних ЗМІ, як до традиційних. У створенні нових ресурсів використовувалися старі рекламні технології (створення брэнда та іміджу ресурсу, реклама в традиційних ЗМІ) і майже не враховували специфіку мережі, наприклад, такі чинники, як пошукова оптимізація.

- Велика конкуренція. Для створення газети або телеканалу потрібні величезні капіталовкладення. У мережі інтернет можна запустити проект

за якихось 200 доларів. Тому часто сайт, створений ентузіастами, має більшу відвідуваність аніж сайт, на який витратили 5 млн доларів.

Після "краху дот комів" здавалося, що для видавництва ця сфера вже не буде такою привабливою. Однак це не так. Якщо зважати на всі прорахунки попередників, то електронне видання може дати значний прибуток. Особливо зараз, коли інтернет переживає ще одну технологічну та світоглядну революцію, яку дослідники називають Мережа 2.0. Цим терміном (WEB 2.0) ми завдячуємо видавництву O'Reilly Media і компанії

MediaLive International, які на своєму спільному засіданні з'ясували основні віхи, що відділяють Мережу 2.0 від попередньої Мережі 1.0. На цій же нараді була сформована Web 2.0 Conference – конференція, що взялася розробляти теоретичні засади Мережі 2.0 [2]. Концепція, яку вони розробили, була занадто аморфною і з багатьох питань викликала критику фахівців, оскільки ці, так звані "новаційні розробки" були простою модифікацією старих сервісів. Більшість із них існували вже давно, ще від зародження інтернету. На конференції була описана концепція, за якою всі ці, ніби розрізнені, елементи об'єдналися в єдину цілісну систему.

Нині нас цікавить, наскільки ця новітня технологія може оптимізувати роботу електронного видавництва, скоротити витрати та дати прибутки. Для цього слід розібратися з концепцією Мережі 2.0 та розглянути приклади її вдалої реалізації в сучасності. Спробуємо дати case studies, тобто описи досвіду інших компаній, які є досить популярними в північноамериканській науковій школі [8].

Якій би тематиці не був присвячений мережевий ресурс, мета у видавця завжди буде одною – отримати прибуток та користь з нього. Вони можуть бути як фінансовими, так і маніпулятивними, ідеологічними тощо.

Найпростіша метода отримання прибутку в інтернеті – реклама. Від видавця вимагається лише забезпечити популярність видання. Якщо сайт будуть відвідувати більше тисячі читачів, рекламодавці погодяться оплачувати місце для свого банера, або статтю в стилі product placement. Зараз існує безліч товарів, що спрямовують свої рекламні компанії в інтернет. Останні дослідження в Польщі довели ефективність Інтернет-реклами. Була запущена реклама неіснуючого безалкогольного напою Romelo. Згодом провели соціологічне дослідження, опитавши п'ять тисяч респондентів на вулицях щодо цього напою. Romelo посів 11 місце серед інших відомих брендів. Сімдесят відсотків були впевнені, що довідалися про напій з телевізійної реклами, а 2 % сказали, що навіть пили його [6].

Електронні видання епохи Мережі 1.0 могли забезпечувати популярність та вплив на читачів лише силами редакцій. Вони створювалися як еквіваленти друкованих видань і мали багато спільного з ними:

- інформаційне наповнення як друкованих, так і електронних видань здійснювали наймені фахівці, співробітники видавництва: журналісти, аналітики, копірайтери;
- у цих виданнях існувала сувора редакційна цензура;
- опублікована інформація (контент) була незмінна.

Такий підхід є дуже ефективним, але й занадто витратним. Випускати ЗМК поза мережею можна за рахунок реалізації продукції (преса, неперіодичні видання, книги) та розміщення реклами (радіо, телебачення, преса). В інтернеті ж реалізувати продукцію майже неможливо, прибутки від реклами настільки малі, що утримувати за їх рахунок редакції поки що неможливо. За такої ситуації створення Інтернет-видання супроводжується суттєвими фінансовими обмеженнями. Треба заощаджувати на журналістах, приміщеннях та інших обов'язкових атрибутах повноцінної редакції, щоб отримати певний прибуток. Це стосується не лише новинних сайтів, а й будь-яких інтернет-каталогів, інтернет-магазинів та інших видів електронної видавничої продукції.

Звісно, існують інші джерела фінансування мережевих ЗМК. Певна частина українських ЗМІ існує за рахунок дотацій, які видаються певними політико-економічними силами для здійснення їх маніпуляційного та дезінформа-

ційного впливу на населення, для формування в нього необхідних настроїв. Таким чином фінансуються традиційні ЗМІ тоталітарних країн та партійна преса. Для таких видань важливіша маніпуляція, а не оптимізація. Вони віддають більшу перевагу редакційному створенню текстів видання для кращого контролю інформації, тобто переважно використовують технологію Мережі 1.0.

Електронне видання Мережі 1.0, як і друковане, виступає певним місцем/носієм, яке перебуває у підпорядкуванні редакції. Вона контролює всі інформаційні потоки, набирає штат журналістів, здійснює коректуру та внутрішню цензуру інформації і готує її до публікації (зробить макетування та верстку видання). Усе видання, від початку й до кінця, створюється та наповнюється редакцією. Головною відмінністю Мережі 2.0 є **підхід до видання як до платформи**, де здійснюється комунікація між користувачами мережі. Роль управління та редакторської цензури в таких виданнях зводиться до мінімуму. Однією з найперших колективну працю почала використовувати Yahoo! (www.yahoo.com). Yahoo! – це найпопулярніший в англійськомовному світі Інтернет-каталог, в якому зібрана величезна кількість посилань на сайти. Над його створенням працювало тисячі користувачів. Іншим вдалим прикладом застосування нової технології є Інтернет-магазин amazon.com, що своїм розвитком багато в чому завдячує ідеї залучення користувачів до написання відгуків на товари. "Компанія amazon.com передбачає зворотний зв'язок, пропонуючи читачам публікувати рецензії на прочитані книги та створювати власні рейтинги (книг. – П.С.). Це відіграє важливу роль у забезпеченні популярності як самого сайта, так і торговельної марки" [12] Таким описам покупці довіряли набагато більше, ніж офіційно написаним рецензіям. А економія на журналістах дає додаткові прибутки.

З часом технології спрощувалися. З'явилися готові пакети систем управління контентом сайту, з якими можна було працювати, не знаючи програмування. Нині ввели в дію нове Інтернет-видання досить легко, необхідно лише обрати актуальну тематику і дати можливість там висловлюватися всім, хто забажає. Біл Гейтс зазначав: "Легкість, з якою фірми та приватні особи **публікують** інформацію в інтернеті, змінила сам зміст цього дієслова. Інтернет проголосив себе місцем, де публікують контент. У нього достатньо користувачів, тому виникає вигреш від позитивного зворотного зв'язку: чим більше він залучить користувачів, тим більше отримає матеріалів, а чим більше отримає матеріалів, тим більше у нього буде користувачів" [15].

Перший крок власників мережевих електронних видань до Мережі 2.0 був зроблений під тиском користувачів сайтів. Статті, розміщені в інтернеті, викликали інтерес читачів і бажання висловити свою думку з приводу прочитаного. Тому деякі видання технологічно переробили свою структуру і надали можливість залишати власні враження від статті. Такі повідомлення дістали назву "коменти" з наголосом на "е" (від англійського comments – коментар). Ці зміни започаткували новітні тенденції, які належать до Мережі 2.0. Людина, що прочитала статтю, могла вільно заповнити після неї доволі просту форму і опублікувати свої враження слідом за прочитаним. Зазвичай, у формах необхідно було заповнити поля зі своїм ім'ям, адресою електронної пошти та власне текстом самого коментарю. Традиційно в інтернеті зазначають віртуальне ім'я людини, так званий нікнейм (від англійського nickname – псевдо). Адресу зазначають не завжди і вона є необов'язковою лише для

того, щоб потім можна було контактувати з особою приватно. При публікації коментарю автоматично генерується час, а сам текст дається наприкінці сторінки. Завдяки ієрархічній часовій побудові всіх повідомлень, більш пізніші коментарі вміщуються вниз, а ті, що були раніше – відразу за статтею. Певні видання давали можливість повідомляти про відповідь на коменти користувача по електронній пошті.

Користувачам сподобався такий підхід і обговорення статей стали популярними. На сторінках видань розгорялися цілі дискусії щодо якоїсь конкретної статті. Найнейми багатьох користувачів, справжніх майстрів слова, стали широковідомі в усьому інтернеті. З'явилася навіть певного роду гра на спритність серед користувачів – публікувати перші коментарі після статей. Часто можна побачити перші повідомлення, що складаються усього з одного слова: "перший", "другий", "третій" за порядковим числом їхніх коментів [9].

Звісно, така демократичність додавала багато негативних моментів електронному виданню. Завдяки анонімності в дискусіях нехтували усіма принципами моралі. Майже скрізь у коментарях була присутня лайка. У дискусіях часто вдавалися до особистих образ, а часто й до погроз. Це можна пояснити як максималізм доволі молодій аудиторії користувачів інтернету, так і психологічною розрядкою для загалом вихованих людей, які, приховуючись за своїм нікнеймом, могли висловлювати будь-які грубощі та образи, які б вони ніколи не дозволили собі в безпосередньому спілкуванні. Можливості публікувати коментарі використовували доволі малопоширені угруповання маргіналів (анархісти, скінхеда, шовіністи), які завдяки своїй гіперактивності в інтернеті могли створювати ефект масовості. Після статей, присвячених політичній тематиці, було стільки коментарів від представників таких угруповань, що складалося враження, що більшість населення заражене вірусом нетерпимості.

Однак, окрім засмічення видань, можливість публікування коментарів давала й суттєві переваги виданню. Насамперед це стосується популярності та утримування аудиторії читачів на своєму сайті. Людина, що опублікувала гостру критику на якусь аналітичну статтю, буде чекати на реакцію інших читачів і згодом неодмінно потоне в дискусії. Для того, щоб дізнатися, чи не опублікував хтось відповідь на його коментар на сайті, він буде постійно оновлювати (перезавантажувати) сторінку статті. А це буде автоматично збільшувати рейтинг самого видання і його привабливість для рекламодавців, оскільки рейтинги в інтернеті підраховуються автоматично за кількістю перевантажень. І чим більша ця цифра, тим більша аудиторія і ефективність реклами.

Цікавим прикладом вдалого застосування "мережі як платформи" був проект Домівка (<http://www.domivka.net/>). В інформації зазначалося: "Домівка" – це об'єднана за допомогою цього сайту спільнота споріднених духом і спільними думками людей. Це сторінка для спілкування активних і цілеспрямованих особистостей, які прагнуть відстоювати все те, що з душею робиться в ім'я України". Сайт було запущено в 2002 р. і за два роки він став доволі популярним – до 500 постійних відвідувачів щодня. Для нас сайт цікавий, оскільки він запуслався однією людиною (Богдан Гдаль) і мав неабиякий успіх та вплив серед українськомовного інтернету. Для залучення користувачів на сайті був встановлений форум, який і давав переважно більшість відвідувачів. Сайт управлявся модераторами із числа користувачів. Вони могли згідно з правилами

[<http://www.domivka.net/forum/>] нараховували користувачам штрафні бали. Якщо користувач набрав понад 12 балів – його закривали. На жаль, зараз проект закритий з нез'ясованих причин.

Передавання управління сайтом деяким найактивнішим дописувачам на сайті є важливою перевагою видання Мережі 2.0. Сайт може існувати і щоденно оновлюватися навіть без втручання видавця. Навколо кожного мережевого ресурсу формується спільнота людей, які беруть участь в обговоренні матеріалів сайту. Члени таких спільнот впізнають один одне за нікнеймами і стилем повідомлень. Парадоксально, але на сайтах, присвячених певній тематиці, формувалися спільноти, що майже порівну складалися як із прихильників ідеї, так і її противників. Наприклад, на форумі Молодіжного Націоналістичного Конгресу (<http://uknationalism.org>) свого часу, поки там не ввели реєстрацію, спілкувалися як прибічники українського націоналізму, так і російські шовіністи. Щоденно сотні людей змагалися на сторінках цього форуму в майстерності довести свою правоту та образити іншого. Приблизно кожні 10 хвилин там з'являвся новий допис. Лайка, погрози, виклики на масові бійки та інший негатив був присутній постійно. І це стосується не лише маргінальних видань. Інтернет-спільнота в цілому не обмежує себе рамками цензури та етикету.

Редакції електронних видань не могли не помічати це явище. Спочатку для наведення порядку на сторінках видання вирішили запровадити реєстрацію на сайтах. Тобто залишати коменти могли лише люди зареєстровані, що отримали логін (зазвичай збігається з нікнеймом) та пароль (секретна комбінація літер та цифр підтвердження особи в інтернеті). Це трошки звужувало поняття анонімності, оскільки у користувача тепер був постійний нікнейм і варто було дорожити репутацією навіть такого віртуального імені. Також це давало принаймні мінімальний контроль за відвідувачами (можливість модерування). Тепер за лайку чи особисті образи можна було заборонити вхід на сайт (забанити). Однак реєстрація викликала і певні проблеми: по-перше, помітно зменшилася кількість коментарів і відвідувачів на сайтах, що автоматично негативно позначилося на рейтингах видання. А це було не вигідно власникам видання. Наприклад, вже згадуваний форум Молодіжного Націоналістичного Конгресу зараз, після оновлення, має лише 254 зареєстрованих членів. А нові дописи тепер з'являються лише з періодичністю раз на кілька годин (<http://uknationalism.org.ua>). На інших виданнях багатьом користувачам, які випадково через пошукову машину наштовхнулися на якусь статтю, просто ставало лінки проходити процедуру реєстрації, що тривала в середньому від 1 до 5 хвилин. У реєстрації вони не бачили особливої потреби, тому що можна через секунду зайти на інший ресурс, де не потрібна жодна реєстрація. З іншого боку, затяті поціновувачі лайки та особистих образ, могли по декілька разів реєструватися під різними іменами і залишати коментарі на сторінках видання. Виникли також суттєві проблеми з персоналом видань, оскільки не вистачало людей для модерування всіх зареєстрованих користувачів та їх коментарів. Модерування насамперед полягало в усуненні всіх виявів расової, релігійної та іншої нетерпимості, лайки, особистих образ та погроз. Проте таку роботу не міг оперативно здійснювати тогочасний персонал видань.

Різні редакції та власники ресурсів вирішили цю проблему по-різному. Одні не захотіли збільшувати персонал і зми-

рилися з наявністю на сторінках лайки та інших негативних явищ задля збереження масовості аудиторії. Вони залишили можливість публікувати коментарі всім охочим. Інші видання надали деяким найактивнішим членам спільноти пріоритетні права модераторів. Тобто певні користувачі, переважно фахівці з тематики сайта, мали можливість у деяких розділах редагувати повідомлення та забанювати (забороняти вхід на сайт) інших користувачів, коментарі яких не відповідали вимогам редакції. Таким чином редакції збільшували свій штат за рахунок самих користувачів. Редакції поважних видань, які володіли достатніми коштами збільшили штат працівників, які й здійснювали модерування. Змішана схема модерування були прийнята на багатьох сайтах, зокрема на maidan.org.ua. Хто хотів – міг зареєструватися, для всіх інших ввели премодерування. Це означало, що повідомлення спочатку направлялося найманому модератору, який і вирішував, публікувати його чи ні. Однак навіть на сайтах з премодеруванням власники лишили місце для лайки в так званих "вільних форумах", або "форумах без цензури". Таким чином вони відокремлювали поважних користувачів від мережевих хуліганів і при цьому зберігали кількість відвідувачів.

Наступною корисною для читачів та дописувачів специфіка Мережі 2.0 є **використання браузера, як основного програмного продукту**. Це означає, що будь-який користувач зможе працювати з сайтами виключно через веб-інтерфейс. Через нього здійснюється оперування текстовими редакторами, таблицями, сервісом зберігання файлів, прослуховування музики тощо. Тобто веб-інтерфейс замінює всі ті додаткові програми, які необхідно було встановлювати на комп'ютері раніше. Такі рішення стали можливі з появою систем управління контентом (від англ. – Content Management Systems або CMS). Вони дали змогу поновлювати інформацію на сайті через браузер, обминаючи програмування. Кожен відвідувач сайта, використовуючи таку систему, міг робити багато операцій (реєструватися, писати новини та коментувати статті), не вивчаючи програмування.

Іншою важливою характеристикою Мережі 2.0 є використання веблогів та форумів, як традиційних ЗМІ. Шалений **розвиток громадянської журналістики** пояснюється існуючими недоліками у традиційній журналістиці: наявність редакційної або державної цензури; низька оперативність роботи кореспондентів; відсутність можливості поспілкуватися безпосередньо з автором статті, поставити йому запитання. Громадянська журналістика стала надзвичайно популярною лише нещодавно. Практично в світі на неї звернули увагу після потопу в Новому Орлеані (США) та воєнної операції в російському місті Нальчик. Офіційні засоби інформації не могли дати повної картини подій. Тоді як блогери цих міст давали майже щохвилинну інформацію з фотографіями. В Україні розвиток Веб 2.0 відбувався переважно завдяки політичним процесам. Через цензуру в друкованих ЗМІ деякі журналісти перейшли в Інтернет-простір. Найвдаліший та найвідоміший проєкт – відкритий навесні 2000 р. сайт "Українська Правда", заснований журналістом Гією Гон'гадзе. Сайт спеціалізується на аналітиці та журналістських розслідуваннях. Тогочасна влада, зрозумівши небезпеку такого видання, розпочинає проти Інтернет-ЗМІ репресії. Спочатку зникає Гон'гадзе, потім у середині жовтня раптово та без пояснень закривають найпотужні-

ший політичний форум України "Балачки", на якому обговорювалася тема зникнення журналіста. На інших форумах, які влада не може закрити, з'являються провокатори, які починають вносити дезінформацію, лайку та образи на сторінки.

Водночас з'являються політичні форуми та новинні сайти. Одним із найпотужніших стає проєкт Майдан (<http://maidan.org.ua>), що об'єднує навколо себе спільноту людей, яка займається побудовою громадянського суспільства та боротьбою проти юридичного свавілля. З форуму Майдан перетворився на повноцінний новинний сайт, з єдиною відмінністю – статті для нього пишуть не наймані журналісти, а члени спільноти. В українській мові з'являється новий термін – громадянська журналістика – формування новин силами безпосередніх свідків подій. Під час Помаранчевої революції проєкт Майдан (<http://maidan.org.ua>) стає найпопулярнішим сайтом в Україні. Сюди надходять новини з усіх куточків України. Обновлення новин відбувається ледь не щохвилини. Після призначення Юрія Луценка на посаду міністра внутрішніх справ, він зізнається, що кожного дня читає Майдан (<http://maidan.org.ua>).

Для видавця мережевих ресурсів використання громадянської журналістики є справою дуже перспективною та вигідною. Інформація надходить дуже оперативно; у читача є можливість поспілкуватися безпосередньо з автором; і, що головне, – за це не треба платити. Єдиною платою для таких журналістів є відчуття власного задоволення та, можливо, певні розширені можливості управління сайтом, які видавець надає для зацікавлення користувачів писати статті.

Як вид громадянської журналістики, можна також назвати дискусії, що розгортаються довкола різної інформації на сайтах. Обговорення статей стали настільки популярними, що інколи текст коментарів у десятки разів перевищував текст самої статті. А інколи читати коментарі набагато цікавіше і корисніше, оскільки члени спільноти більш фахово підготовлені до теми. Така ситуація суттєво підвищувала вимоги до журналістів видання, оскільки їх некомпетентність відразу помічають, що викликав шалену радість та сарказм членів вільних спільнот.

Не можна стверджувати, що громадянська журналістика є виключно позитивним явищем. Зазвичай серед негативних боків такої журналістики називають суб'єктивізм та неграмотність. Неграмотність можна легко виправити за допомогою редакційної правки. А суб'єктивізм має набагато глибші та загрозливіші причини. Для людини, що побачила якусь подію, не є важливим принцип об'єктивності. Навпаки, вона пише статтю під враженням, емоційно, інколи з лайкою. Часто, при такому описі, більшість фактів викривлюються, а деякі автори свідомо дезінформують громадськість. Особливо помітний суб'єктивізм при обговоренні політичної ситуації в Україні. Одні й ті самі події трактуються абсолютно з протилежних боків. Автори "не помічають" фактів, що суперечать їхньому баченню.

Наступною важливою характеристикою є відхід від жорсткої рубрикації матеріалів на ресурсі. Веб 2.0 реалізує **рубрикацію інформації за кількома темами (тегами)**, що значно полегшує пошук та чіткіше виражає суть статті. Це дозволяє користувачам не підлаштовувати свої статті під певну рубри-

кацію, а створювати свою. Такий підхід дуже зручний у виданнях, що створюються однією людиною, – веблогам.

Усі ці нові технології, надані Мережею 2.0, можна використати для оптимізації власного сайту. Процес публікації нової інформації настільки спростився, що фактично Мережа 2.0 створює серйозну конкуренцію для видань, які підтримуються редакціями. Став помітним вплив користувачів такими сайтами. Насамперед, конкурентами видань, що ґрунтуються на концепції Мережі 1.0, є форуми і блоги. Завдання сучасного видавця – інтегрувати всі їх позитивні якості у власний ресурс для збереження популярності.

Термін форуми походить від грецького "форум" – головна площа, що була центром збирання громадян. Це спеціалізовані сайти для обговорення будь-яких тем. Попередниками їх були електронні дошки оголошень BBS (bulletin board system) та конференції news, які наразі вже майже віджили, поступившись гіпертекстовій Мережі WWW. Ці технології є повноцінною частиною Мережі 2.0, оскільки не вміщують жодних редакційних матеріалів, а є лише платформою для комунікації його членів. Вони майже не відрізняються за своєю суттю від електронних видань, лише статті на таких ресурсах пишуть не наймані журналісти, а самі користувачі. Вони ж залишають коментарі. Якщо електронні видання попереднього типу були переважно у власності юридичних осіб або громадських організацій, то форуми є власністю користувачів. На переважній більшості певні члени спільноти мають пріоритетне право модерувати повідомлення. Форуми за останні шість років набули значної популярності. Став помітним суттєвий вплив користувачів з інших сайтів ЗМІ. Це тривало поки електронні видання не оцінили популярність форумів і не інтегрували їх до своїх мережевих ресурсів. Сайти видань стали все більше схожими на портали (від грец. portal – ворота) – потужні інформаційні системи, що об'єднують максимально можливу кількість сервісів [14, 687]. Тепер під статтями часто можна побачити посилання "обсудити цю тему на форумі". З іншого боку, деякі видання взагалі відмовились від редакційних статей. Наприклад, вже згадуваний власник сайту Домівка, Богдан Гдаль, стверджує, що іншими матеріалами сайту користувачі взагалі не цікавляться, а популярність забезпечує виключно форум. Популярний російський сайт vietnamwar.ru зараз має також тільки одне працююче посилання <http://www.vietnamwar.ru/forum/>.

Проте найбільший розвиток Мережі 2.0 дали веблоги, або "живі журнали". Слово "веблог" походить від англійського web log – мережевий журнал подій – штучного слова, створеного з Web (WWW) та Logbook (англ. бортовий журнал). Це веб-щоденник, в якому певна особа, якій він належить, описує свої щоденні враження, життєві події і т. п., а читачі можуть коментувати ці нотатки. За іншим визначенням, блог – мережевий щоденник одного або кількох авторів, що складається із записів в зворотному хронологічному порядку [3]. Найчастіше вживається коротка форма назви "блог", автор блога називається "блоггер", а сукупність усіх блогів у мережі Інтернет створює блогосферу [4]. Повідомлення у блогах називаються постами (від англ. post – надіслати).

У 1999 р. в мережу входять великі корпорації, що повністю ґрунтуються на ідеології "інтернет як платформа". У серпні американська компанія Pyra Labs створює

портал Blogger. У цьому ж році американський програміст Бред Фіцпатрік розробляє найвідомішу зараз систему живих журналів livejournal.com.

Надзвичайна популярність блогів зумовлена тим, що вони інтегрували в себе абсолютно всі технології Мережі 2.0:

1. Публікувати в інтернеті за допомогою блогів не ймовірно легко. Фактично, створення нового поста зводиться до набирання його тексту у веб-формі та відправлення його до сервера шляхом натискання кнопки "публікувати" (Publish) або подібної. Після цього пост зберігається на сервері, який автоматично компонує веб-сторінку, посилання, додає стиль форматування тощо. Такі серверні програми називаються системами управління контентом (від англ. – Content Management Systems або CMS). Отже, користуватися блогом не важче, аніж простим текстовим редактором.

2. Моментальна доступність в інтернеті до опублікованої інформації. Блоги періодично скануються інтернет-шукачами, а в деяких (Яндекс) існують спеціалізовані пошуки за блогами.

3. Блогосфера є однією великою розмовою, яку ведуть одночасно мільйони користувачів.

4. Інформація в блогах поширюється вмиль. Щодо таких "заразних ідей" керівництву livejournal.com довелося вживати суворих заходів, коли вони в 2005 р. усунули кілька російських живих журналів з тегом "Убей НАТОвця" [13].

5. Відповіді на повідомлення надходять на пошту користувача.

6. Кожен блог пов'язаний з іншим. Пости цікавих людей можна передплатити і щоденно переглядати їх на сторінці друзів.

7. Як і у традиційних електронних виданнях Мережі 1.0, у живих журналах можна призначати категорії постам (теги). Ці категорії відображають тематику постів, як наприклад, "програмування", "поетика", "сімейні справи" тощо. Відвідувачі блога, які цікавляться думками блогера щодо програмування, можуть за посиланням на цю категорію перейти до всіх існуючих постів автора, присвячених цьому предмету. Теги аналогічні до рубрик у традиційних мережевих виданнях, але на відміну від них, в живих журналах можна проставляти кожній статті по кілька тегів. Тобто одна стаття, наприклад про ситуацію в Палестині, може одночасно йти під рубриками "новини", "Близький Схід", "тероризм", "ХАМАС", "Ізраїль" тощо. Це набагато збільшує пошукові можливості ресурсу, бо можна конкретизувати свій запит.

Технологія, на якій створюють веблоги дуже зручна і має свою специфіку. Публікація проходить безсистемно, інформація подається в різних стилях тощо. Таке видання швидше схоже на потік думок. Однак така форма подання інформації подобається читачам. На базі блогів технологій існують багато видань, які наповнюються так само безсистемно всіма членами цієї спільноти. Це, наприклад, "Мережева платформа "Бриколаж" (<http://lab.org.ua>), "Бійцівський клуб" (<http://bklub.org.ua>), "Український авангард" (<http://www.ua-so.in.ua>) та багато інших.

У розвідці розглянуто можливості, переваги та виклики, що надає видавцеві мережевого видання нова Мережа 2.0. Вона може "відтягнути" від якогось ресурсу постійних читачів, так само, як і дати можливість утримати їх, зробивши сайт популярним. Єдине, що необхідно, – це завжди цікавитися новітніми розроб-

ками та тенденціями в українському та світовому інтернеті й намагатися впровадити їх на власних ресурсах. Це допоможе вирішити безліч питань, пов'язаних з оптимізацією, заощаджували та спрощенням роботи видавництва. З такими можливостями, коли виданням може керувати одна людина, коли можна економити значні кошти на журналістах, коректорах, літредакторах та модераторах. За великим рахунком видавець епохи Мережі 2.0 може лише запустити цікавий проект і керувати рекламою.

1. The Washington Post Co. Make the WPNI Advantage Your Own // http://www.washingtonpost.com/wp-adv/mediacenter/html/about_welcome.html. 2. Tim O'Reilly What Is Web 2.0 // <http://www.oreillynet.com/lpt/a/6228>. 3. Блоги // <http://blogs.yandex.ru>. 4. Веблог // <http://uk.wikipedia.org/wiki>. 5. За призыв "Убить НАТОвца" администрация "Живого журнала" заморозила 8000 пользователей // http://www.federalpost.ru/social/issue_19163.html. 6. Сизов Д. НАША

ЦЕЛЬ – СЕТЕВИЗМ // <http://www.internetua.com/in/368>. 7. СНЕЖНЫЙ КОМ: КРАТКАЯ ИСТОРИЯ БЛОГОВ // <http://www.inauka.ru/computer/article62392.html>. 8. Степанов В.К. ВЕК СЕТЕВОГО ИНТЕЛЛЕКТА: О КНИГЕ ДОНА ТАПСКОТТА "ЭЛЕКТРОННО-ЦИФРОВОЕ ОБЩЕСТВО" // Информационное общество. – 2001. – Вып. 2. – С. 67–70. 9. Стереотипные комментарии в блогах <http://ru.wikipedia.org/wiki>. 10. ЧаПи щодо форуму // http://www.domivka.net/forum/faq.php?faq=vb_faq#faq_vb_board_usage. 11. Шадная О. О Web-e 2.0 замолвите слово... // <http://www.GLAVRED.INFO/archive/2006/03/23/155254-0.html>. 12. Тарнавский В. Если хочешь, чтобы тебя заметили, – стань заметным // Новый маркетинг. – 2002. – № 7. – С. 39–43. 13. Русские блоггеры обеспокоены – закрыты дневники, в которых встречалось "Убей НАТОвца" // <http://www.polit.ru/culture/2005/06/15/lj.html>. 14. Леонтьев В. Большая энциклопедия компьютера и Интернета. – С.Пб.: Издательский дом 'ПИТЕР', 2005. – 1121 с. 15. Гейтс Б. Дорога в будущее // <http://www.kgtu.runnet.ru/E-Library/RoadInFuture>. 16. Электронные издания: учеб. пособие/ В.А. Вуль. – С.Пб.: БХВ – Петербург, 2003. – 553 с. 17. Голдман У.Р. Миссия Мердока. Цифровая революция в медиаимперии – М.: Медиадом, 2004. – 256 с.

Надійшла до редколегії 23.09.08

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЖУРНАЛІСТИКА

Випуск 17

Відредаговано в Інституті журналістики

Редактор М. П. Слов'янова
Редактор англійських текстів С. М. Вернигора
Коректор І. В. Ковальчук

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Засновник та видавець – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію засобів масової інформації КІ № 251 від 31.10.97. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", директор Г.Л.Новікова. Адреса ВПЦ: 01601, Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 43. ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

Підписано до друку 28.02.11. Формат 60x84^{1/8}. Вид. № Ж1. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 300. Ум. друк. арк. 6,975. Обл.-вид. арк. 5. Зам. № 210-5467.

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; (38044) 239 31 58; факс (38044) 239 31 28